

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Η ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ
1881 - 1981

ΑΘΗΝΑΙ 1982

ΕΚΔΟΣΙΣ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΣΚΟΥΦΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Η ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ
1881 - 1981

ΑΘΗΝΑΙ 1982

ΕΚΔΟΣΙΣ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΣΚΟΥΦΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μάιος 1881. Ἡ Ἐπαρχία τῆς Ἄρτης ἀφ' ὅτου, κατὰ τὸ 1449, ὑπήχθη ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν διατηρεῖται ἀκόμη ὑπόδουλος. Τὰ ὄρια τοῦ νεοσυστάτου ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους, μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, μὲν ἐφθάνον εἰς τὸν χεῖμαρρον τοῦ Ἀννίνου ἀφήνοντα ὑπόδουλα πόλιν καὶ χωριά, καίτοι αὐτὰ προσέφερον αἷμα καὶ ἄλλας θυσίας, πληρώσαντα ἀκριβὰ τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν ἐλευθερίαν των.

Ἡ πόλις τώρα εἶχε πληθυσμὸν ὀκτώ χιλιάδων κατοίκων ἐκ τῶν ὁποίων ἕως ἑξ ἑκατομμύρια ἦσαν Ἕλληνες Χριστιανοί, οἱ δὲ ὑπόλοιποι Ὀθωμανοὶ καὶ Ἑβραῖοι. Ἐξ ὧν αὐτῶν ἑκατομμύρια οἰκογένειαι τῆς πόλεως εἶχον μικρὰ ἢ μεγάλα κτήματα πέραν τῆς γέφυρας ἀπὸ τὰ ὁποῖα κυρίως ἀπέζων. Ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ὀρεινῆς περιοχῆς τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης εἶχον ἄμεσα συμφέροντα μετὰ τὴν πεδινήν, ἀφοῦ ἀμφοτέραι ἀπετέλουν μίαν οικονομικὴν συνάρτησιν, παρέχουσα ἢ μίαν τὰς ἐργατικὰς χεῖρας ἢ δὲ ἄλλη τὴν ἀπασχόλησιν τῆς. Τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν πόλιν, καὶ αὐτὸ τὸ κατεῖχον κυρίως οἱ Τούρκοι, μικρὰν ἀνάπτυξιν εἶχεν, ἀφοῦ ἐκυριάρχει εἰς αὐτὴν καὶ τὰ γύρω χωριά περισσότερον ἢ ἀγροτικὴ οἰκονομία. Ἀλλὰ καὶ αὕτη καίρια ἐπλήττετο πρῶτα ἀπὸ τὸν Τούρκον κατακτητὴν, ἔπειτα δὲ, ὀλίγα χρόνια πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως, ἀπὸ τὸν ἀγοραστὴν Καραπάνον. Ἔτσι οἱ χωρικοὶ τῆς ὑπαίθρου, ἰδίως τῶν ὀρεινῶν χωριῶν, μὲν κατῴρθωνον νὰ ἐξασφαλίσουν ὀλίγον ψωμί διὰ νὰ διατηροῦνται εἰς τὴν ζωὴν, ἀφοῦ ἦσαν ἠναγκασμένοι ἐκ τῆς πτωχῆς των ἐσοδείας νὰ παραδίδουν εἰς τὸν παλαιὸν καὶ ἀκολούθως εἰς τὸν νέον ἰδιοκτῆτην - κατακτητὴν τῶν χωριῶν των, γεώμορον τὸ ὁποῖον ἐφθάνεν εἰς τὸ 30% αὐτῆς. Δυστυχία ἐμάστιζε τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν ἢ ὁποῖα εἶχεν ἀντίκτυπον καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς πόλεως.

Ἐπὶ πλείον τὴν ὑπαίθρον ἐμάστιζον διάφοροι συμμορίαὶ καταζητουμένων ἢ φυγοποινιτῶν Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἐλευθέρου κράτους καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου εὗρισκον ἀφορμὴν τὰ δρῶντα ἐκεῖ τουρκικὰ ἀποσπάσματα νὰ συμπεριφέρονται πρὸς τοὺς κατοίκους σκληρῶς καὶ βαναύσεως, ἐπιδεινώνοντα τὴν δυστυχίαν των.

Δρόμοι πρὸς τὰ χωριά δὲν ὑπῆρχαν παρά ἐλάχιστα δὺσβάτα μονοπάτια, εἰς δὲ τὴν πόλιν μόνον τὰ στενὰ τουρκικὰ καλδερῖμια. Σχολεῖα ἑλληνικὰ μόνον ὀλίγα ἐλειτούργουν εἰς τὰ μεγαλύτερα χωριά, εἰς δὲ τὴν πόλιν δύο ἢ τρία. Καὶ

κοντά εις ὄλα αὐτά τό Φρούριον τῆς Ἄρτης, τό ὄχυρωμένον αὐτό στρατόπεδον τοῦ κατακτητοῦ μέ τήν ζωντανήν παρουσίαν του καί τήν ἡμισέληνον, ὑπενθύμιζε καθημερινῶς τήν ξένην κυριαρχίαν. Ἡ μακρά παραμονή της εἰς τήν σκλαβίαν μπορεῖ νά ἐστέρησε τήν ἐλευθερίαν της καί νά ὑπεβίβασε τήν κοινωνικήν ζωὴν εἰς τό ἐπίπεδον τοῦ ἀγροίκου κατακτητοῦ, δέν ἐδάμασεν ὁμως τήν ψυχὴν της ἢ ὁποία παρέμεινε ἀδούλωτη.

Καί γι' αὐτό κατά τήν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἔλαβε σύσσωμη τά ὄπλα καί ὑπέστη τόσας θυσίας, ὄσας ὀλίγαι ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι. Καί ὄταν κατεδικάσθη νά παραμείνει εἰς τήν σκλαβίαν πάλιν ἐξηγέρθη κατά τό 1854 καί ἐν συνεχείᾳ κατά τό 1866 καί 1878, ἐκδηλώνουσα μέ ἀπερτίγραπτες θυσίες τόν πόθον της διὰ τήν ἔνωσίν της μέ τήν Ἑλλάδα. Γι' αὐτό ἡ 24ῆ Ἰουνίου 1881, ἡμέρα ἀπαλλαγῆς τῆς Ἑπαρχίας Ἄρτης ἀπό τά δεσμά τῆς δουλείας ἐδικαίωσε τοὺς πόθους της τόσων αἰώνων καί ἀπετέλεσε ἕναν ἀπό τοὺς σημαντικούς σταθμούς τῆς ἱστορίας της καί ἀφετηρίαν νέας ζωῆς καί προόδου τοῦ τόπου.

Διὰ νά ἐξιστορήσωμεν τά συντελέσαντα εἰς τήν μεταολήν αὐτὴν γεγονότα, συνεβουλεύθημεν τὰς πληροφορίας πού δίδουν Ἑλληνες καί ξένοι ἱστορικοί, τήν διπλωματικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, τά Ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τά Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, ἄλλας ἱστορικός συγγραφάς καί ἀρκετάς δεκάδας ἐφημερίδων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς τήν ἀκολουθοῦσαν τόν πρόλογον εἰσαγωγὴν τῆς παρούσης θά ἀναφερθοῦν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τά γεγονότα τά ὁποῖα προηγῆθησαν τῆς ἀπελευθερώσεως, οἱ ἀγωνίες, οἱ συγκινήσεις, οἱ χαρές καί δοκιμασίες ἑνός λαοῦ καταταυραννηθέντος ἐπὶ ὀλοκλήρους αἰῶνας ἀπό ἕναν βάρβαρον κατακτητήν.

Ἀθήνα, Μάϊος 1981
Δημήτριος Φ. Καρατζένης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά τό έτος 1875 εις τάς Βαλκανικάς 'Επαρχίας Βοσνίας καί 'Ερζεγοβίνης έσημειώθησαν έξεγέρσεις τών λαών των κατά τής κατεχούσης αυτάς Τουρκίας, ύποστηριζόμεναι υπό τών όμογενών Σλαύων τής Σερβίας. 'Αμέσως δλαι αι όργανώσεις τών Βαλκανικών χωρών, άφου έχαιρέτησαν τήν άπελευθερωτικήν αυτήν κίνησην τών άδελφών των, ενεθάρρυναν καί παντοιοτρόπως ενίσχυσαν αυτήν.

Κατά τό έπόμενον έτος έπηκολούθησεν ή κήρυξις έπαναστάσεως του Μαυροβουνίου καί τής Σερβίας κατά του ίδιου κατακτητου των, τής Τουρκίας. Καί οι μέν έπιχειρήσεις τών έπαναστατών του Μαυροβουνίου έσημείωσαν άπ' άρχής σημαντικάς έπιτυχίας, τών δέ Σέρβων ύπήρξαν άτυχείς, γεγονόςς τό όποιον έδωσεν εύκαιρίαν εις τά τουρκικά στρατεύματα νά προελάσουν καί νά φθάσουν μέχρι του Βελιγραδίου. 'Από τήν ύποχώρησιν τής Σερβίας συνεκινήθη δλος ό σλαυικός λαός του Βορρά, ιδίως ή Ρωσσία ή όποία διά τελεσιγράφου εξήτησεν από τήν Τουρκίαν τήν άμεσον κατάπαυσιν του πυρός καί τήν άναστολήν τής περαιτέρω πορείας. 'Η ρωσική παρέμβασις δέν άφηνε περιθώρια συζητήσεων καί ή Τουρκία υπέκυψε εις τό τελεσίγραφον καί έδέχθη νά ύποχωρήση χωρίς κανένα κέρδος δι' αυτήν.

Διαρκούντος του Σερβοτουρκικού πολέμου εις τήν γειτονικήν Βουλγαρίαν, κατεχομένην καί αυτήν υπό τών Τούρκων, ιδρύθησαν ένοπλοι έπαναστατικάί έταιρείαι, τά λεγόμενα κομιτάτα. Ταυτα όμως κατεστέλλοντο μετ' άσυνήθους βαρβαρότητος υπό τών Τούρκων, τήν δραστηριότητα δέ αυτών επλήρωνε ακριβά καί ό άμαχος βουλγαρικός λαός. Αι ώμότητες αυταί εξήγειρον τήν κοινήν γνώμην τής Εύρώπης, πολύ δέ περισσότερο τών Σλαύων.

Τόν 'Απρίλιον του 1877 ή Ρωσσία εκήρυξε τόν πόλεμον κατά τής Τουρκίας καταλαβούσα κατά τάς πρώτας ήμέρας του πολέμου έδάφη τών ανατολικών συνόρων της. Κατά τήν διάρκειαν του πολέμου αυτου ή Ρωσσία μετά πίεσεως εξήτησε από τήν 'Ελλάδα τήν έξοδόν της εις πόλεμον κατά τής Τουρκίας. 'Η 'Αγγλία όμως, σύμμαχος τής Τουρκίας, παρεμβαίνουσα συνέστησε εις τήν 'Ελλάδα νά άποφεύγη τήν κήρυξιν πολέμου, ως καί τήν ενίσχυσιν τών δρώντων εις τήν 'Ηπειρον, ιδίως τήν 'Αρταν, έπαναστατικών κινήματων, ενθαρρυνθέντων από τάς έπιτυχίας καί τάς προτροπάς τών Ρώσων προς ταυτόχρονον έξέγερσιν τής 'Ελλάδος. Εις άντάλλαγμα τής στάσεως τής 'Ελλάδος ή 'Αγγλία υπεσχέθη ότι εν καιρω θά ύποστηρίξει τά δίκαιά της. 'Η Τουρκία, μή δυναμένη νά άνθέξη εις τήν Ρωσικήν πίεσιν, εξήτησεν άνακωχήν καί ό μεταξύ των πόλεμος έληξε διά τής συνθήκης του 'Αγίου Στεφάνου, τήν 3ην Μαρτίου 1878. Κατά τήν συνθήκην αυτήν ή Βουλγαρία άνεκηρύσσετο έλεύθερον καί ανεξάρτητον κράτος, ή δέ Ρωσσία ως νικήτρια έλάμβανε άλλας παραχωρήσεις. 'Επί πλέον ή Βουλγαρία έλάμβανε έδάφη τά όποία έφερον αυτήν επεκτεινομένην μέχρι του Αιγαίου.

'Επειδή ή 'Ελλάς απέφυγε νά κηρύξη τόν πόλεμον κατά τής Τουρκίας κατά

πέισμονα ἄρνησιν αὐτῆς, οὐδεμία ἀξίωσις τῆς ἀνεγνωρίσθη. Τοῦτο ἐξήγειρε τόν ἑλληνικόν λαόν καί, ὑπό τήν πίεσιν τῆς ἐκδηλωθείσης ὀργῆς του, ὁ Κουμουνδοῦρος διέταξε ὅπως ὁ παρά τά σύνορα ἐτοιμασθεῖς ἑλληνικός στρατός, δυνάμεως 5-6000 ἀνδρῶν, εἰσβάλῃ εἰς τήν Θεσσαλίαν. Ὅταν ὁμοῦς ὁ στρατός ἔφθασε εἰς τόν Δομοκόν ἡ Τουρκία ἀπέστειλε μερικά τάγματα στρατοῦ τῆς καί ἠπειλήσεν εἰσβολήν εἰς τήν Ἑλλάδα. Πρὸ τῆς ἀπειλῆς αὐτῆς ἡ Ἑλλάς εὐρέθη εἰς ἀμηχανίαν καί θέλουσα νά ἀποφύγῃ τήν ἐμπλοκὴν εἰς πόλεμον ἐζήτησε τήν συνδρομὴν τῶν Μ. Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἐπενέβησαν καί ἔτσι ὁ στρατός ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν ἀναίμακτον αὐτὴν ἐκστρατεῖαν.

Ἀπὸ τὰ ἐπιτευχθέντα ὑπὲρ τῆς Ρωσσίας καὶ Βουλγαρίας πλεονεκτήματα, τῆς τελευταίας κατερχομένης τώρα μέχρι τοῦ Αἰγαίου, ἐταράχθησαν αἱ κυβερνήσεις Ἑγγλίας καὶ Γαλλίας. Τότε ἡ Ἑγγλία ἐζήτησεν ὅπως ἡ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου συζητηθῇ ἐξ ὑπαρχῆς ὑπὸ Εὐρωπαϊκοῦ Συνεδρίου διὰ τὴν σύγκλησιν τοῦ ὁποίου συνεφώνησεν ἡ Αὐστρία καὶ ὁ Βίσμαρκ τῆς Γερμανίας. Ἡ Ρωσσία κουρασμένη ἀπὸ τόν πόλεμον, τώρα δέ καί ὑπὸ τὴν ἀπειλήν τῶν ἀγγλικῶν πολεμικῶν τὰ ὁποῖα ἐν τῷ μεταξύ εἶχον διέλθει τόν Ἑλλησποντον, ἐδέχθη διὰ τοῦ ἐν κωδίκῳ ὑπογραφέντος πρωτοκόλλου, νά ὑπαγάγῃ τὴν συνθήκην πρὸς ἐπανεξέτασιν εἰς Εὐρωπαϊκόν Συνέδριον, ὡς καί τὴν ἐκ νέου ρύθμισιν τοῦ Βαλκανικοῦ καθεστώτος καὶ ἰδίως τῶν πρὸς νότον συνόρων τῆς Βουλγαρίας.

Ἐπείραζε περισσότερον τὴν Ἑγγλίαν ἡ κάθοδος τῆς Βουλγαρίας καί πίσω αὐτῆς τῆς Ρωσσίας εἰς τὸ Αἰγαῖον καί ἤθελε νά ἀποτρέψῃ αὐτήν. Τὰς ἰδιαιτέρας παραχωρήσεις τὰς ὁποίας ἡ Ρωσσία ἐπέτυχε εἰς βάρος τῆς Τουρκίας δέν ἤθελε νά περιορίσει καί πολὺ ἡ Ἑγγλία διότι, ἐνδιαφερομένη νά ἀποκτήσῃ τὴν Κύπρον ἀπὸ τὴν ἀδύναμον τώρα Τουρκίαν, ἤθελε νά μὴ εὖρη ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν ἀντίστασιν. Διπλωματικὸ παιγνίδι εἰς βάρος τῶν ἀδυνάτων.

Πράγματι κατὰ τὰς παραμονάς τοῦ Συνεδρίου ἡ Τουρκία διὰ νά ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐνοίαν τῆς Ἑγγλίας ἠναγκάσθη τὴν 4ην Ἰουνίου 1878 νά ὑπογράψῃ χωριστὴν συνθήκην μετ' αὐτῆς, διὰ τῆς ὁποίας παρεχωρεῖτο ἡ διοίκησις τῆς Κύπρου εἰς αὐτήν, μέ τόν σκοπὸν νά ἐπιτηρῇ τὰ πολλὰ κατὰ τὴν μέσσην Ἀνατολήν συμφέροντά τῆς καί ὡς ἀντίτιμον τῆς εὐνοίας καὶ τῶν πολλῶν πρὸς τὴν Πύλην ὑπηρεσιῶν τῆς. Αἱ ἑλληνικαὶ διεκδικήσεις ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τόν ἐκβιασμόν τῆς Τουρκίας νά ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ θέμα τῆς Κύπρου. Καί ὅταν ὁ Σουλτάνος Ἀβδούλ Χαμίτ ὑπέγραψε τὸ φερμάνι παραχωρήσεως τῆς Κύπρου, ἡ Βρεττανικὴ ἀντιπροσωπεῖα ἠλλαξε στάσιν ἔναντι τῶν ἑλληνικῶν αἰτημάτων περὶ παραχωρήσεως τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Κρήτης, μετατραπείσαν εἰς ἀρνητικὴν, ἂν μὴ τελείως ἐχθρικὴν. Διὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς Κύπρου ἡ Τουρκία ἐξησφάλισε τὴν ἀγγλικὴν εὐνοίαν καί ἔτσι ἀνετράπη ὁ περαιτέρω διαμελισμὸς τῆς.

Τὴν 13ην Ἰουνίου 1878 συνήλθεν εἰς τὸ Βερολῖνον τὸ Συνέδριον τῶν Ἐξ Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς Τουρκίας, ἀντιπροσωπευθείσης οὐχὶ διὰ γνησίων Τούρκων τὴν καταγωγὴν πληρεξουσίων τῆς, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἑλλήνος τὸ γένος Ἀλεξ. Καραθεοδωρῆ καὶ τοῦ Πρώσσου τὴν καταγωγὴν Μεχμέτ Ἀλή. Τοῦτο ἔπραξε διὰ νά μὴ ὑπογράψῃ γνήσιος Τούρκος τόν διαμελισμὸν καὶ τὴν ταπεινώσιν

της. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς μὴ ἐμπόλεμον, δὲν ἐπετράπη νὰ παρακαθῆσιν εἰς τὴν Τράπεζαν τοῦ Συνεδρίου. Ἰσχυσε τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν ἐμπόλεμοι. Ἐδέχθησαν μόνον νὰ ἀκούσουν τοὺς ἐκπροσώπους της, Θεόδ. Δεληγιάννην καὶ Ἀλέξ. Ραγκαβὴν, ζητήσαντας κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐλληνικῶν δικαίων τὴν προσάρτησιν τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Κρήτης. Μετὰ μυστικὴν σύσκεψιν οἱ σύεδροι, ἐρήμην τῶν Ἑλλήνων ἐκπροσώπων, ἐδέχθησαν τὴν παραχώρησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς Θεσσαλίας καὶ μεγάλου τμήματος τῆς Ἡπείρου, διατυπώσαντες σχετικὴν διάταξιν εἰς τὸν 13ον πρωτοκόλλου τῆς 5ης Ἰουλίου:

«Τὸ Συνέδριον προσκαλεῖ τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴν Ἑλλάδα εἰς μίαν διαρρύθμισιν τῶν συνόρων εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ἡ διαρρύθμισις αὐτὴ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Σαλαμπριά (Πηνειοῦ) ἕως τὰς ἐκβολὰς εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Καλαμά, ἀπὸ τὴν πλευρὰν τοῦ Ἰονίου πελάγους. Τὸ Συνέδριον ἔχει τὴν πεποιθήσιν ὅτι τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη θὰ κατορθώσουν νὰ καταλήξουν εἰς συμφωνίαν. Ἐν τούτοις διὰ νὰ διευκολύνουν τὴν ἐπιτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων, αἱ Δυνάμεις εἶναι ἔτοιμοι νὰ προσφέρουν τὴν ἀπ' εὐθείας μεσολάβησιν των εἰς τὰ δύο μέρη».

Ἡ διάταξις αὐτὴ τοῦ 13ου πρωτοκόλλου κατωχυρώθη διὰ ἀναλόγου ἀποφάσεως εἰς τὸ ἄρθρον 24 τοῦ τελικοῦ κειμένου τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου (13 Ἰουλίου 1878). Ἀνελάμβανον δι' αὐτῆς αἱ Δυνάμεις τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσφέρουν τὴν μεσολάβησιν των πρὸς διευκόλυνσιν τῶν διαπραγματεύσεων, ἐὰν ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Τουρκία δὲν κατάρθωνον νὰ συμφωνήσουν εἰς τὴν ἀκριβῆ χάραξιν τῶν νέων συνόρων σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ πρωτοκόλλου.

Ἡ Τουρκία ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς συνθήκης ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ συνέδριον ἀπλὴν εὐχὴν ἐξέφρασε πρὸς καλλιτέραν διευθέτησιν τῶν συνόρων καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀκολουθηθῇ ἡ χαραχθεῖσα γραμμὴ τοῦ 13ου πρωτοκόλλου, τὸ ὅποιον ἐφ' ὅσον προέβλεπε, ἐν ἀσυμφωνίᾳ, τὴν μεσολάβησιν τῶν Μ. Δυνάμεων, δὲν εἶχεν ὑποχρεωτικὸν χαρακτήρα. Ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπέμεινε ὅτι τὸ πρωτόκολλον τῆς 5ης Ἰουλίου εἶχε ὑποχρεωτικὸν χαρακτήρα καὶ μετὰ πολλὰς συζητήσεις καὶ ἀναβολὰς, κατὰ τὸν Δεκέμβριον 1878 ἡ Τουρκία ἐπληροφόρησε τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἑναρξιν ἀπ' εὐθείας διαπραγματεύσεων εἰς τὴν Πρέβεζαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ Τουρκία ἐφέρετο ἀπρόθυμος εἰς τὴν ἑναρξιν τῶν συζητήσεων καὶ προέβαλλε συνεχῶς διάφορα τεχνάσματα ἀποσκοποῦντα τὴν ματαίωσιν των.

Τέλος οἱ Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι συνήντησαν εἰς τὴν Πρέβεζαν τὴν τουρκικὴν ἀντιπροσωπείαν, τὴν ὅην Φεβρουαρίου 1879, ἀποτελουμένην ἀπὸ τὸν Μουχτάρ πασάν, τὸν Ἀρμενικῆς καταγωγῆς Βαχάν ἐφέντην καὶ τὸν Ἀλβανὸν Ἀμπεντίν Μπέην. Τὴν ἐλληνικὴν ἀντιπροσωπείαν ἀπετέλου ὁ Στρατηγὸς Ἀλ. Σουτσοῦ, ὁ Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν Γ. Ζηνόπουλος καὶ ὁ Ταγματάρχης Πάνος Κολοκοτρώνης. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας αἱ ἐργασίαι τῆς ἐπιτροπῆς προσέκοπτον εἰς τὴν πίεσιν τῶν συγκεντρωθέντων εἰς τὴν Πρέβεζαν

Ἰαλβανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιέζον τὴν ἀντιπροσωπεῖαν τῆς Τουρκίας νά μὴ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ἰελλάδα Ἰπειρωτικά ἐδάφη ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν Ἰαλβανίαν. Καί ὑπὸ τὴν πίεσιν αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι ἐδέχοντο μικράς διαρρυθμίσεις τῶν συνόρων τῆς Θεσσαλίας, διὰ τῶν ὁποῖων παρεχωρεῖτο εἰς τὴν Ἰελλάδα μόνον τὸ ἐν τρίτον αὐτῆς. Ἰὺπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς ἡ ἔλληνική ἀντιπροσωπεῖα ἐδήλωσεν ὅτι ἦτο ἀδύνατος ἡ ἀπ' εὐθείας συζήτησις, ὅτι οἱ Τοῦρκοι δημιουργοῦν συνεχῶς ἀδιέξοδον εἰς τὰς διαπραγματεύσεις καί ὅτι σύμφωνα μὲ τὸ ἀρθρον 24 τῆς συνθήκης θά ἐζήτηι τὴν μεσολάβησιν τῶν Μ. Δυνάμεων.

Κατὰ τὸν Μάρτιον ἡ Ἰελληνική Κυβέρνησις πράγματι ὑπέβαλεν εἰς αὐτάς τὸ αἴτημα διὰ τὴν προβλεπομένην μεσολάβησιν. Μετὰ τὸ αἴτημα αὐτό, ἤρχισαν ἐπὶ ἀρκετοῦς μῆνας σοβαραὶ διαβουλεύσεις μεταξύ τῶν Δυνάμεων τοῦ Συνεδρίου καί τέλος ἀπεφασίσθη νά γίνῃ νέα διάσκεψις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο χωρῶν, ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ τέλος Αὐγούστου 1879, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἐκεῖ πρεσβευτῶν τῶν Μ. Δυνάμεων. Ἰαλλά καί αἱ νέαι αὐταὶ διαπραγματεύσεις κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἰδίου ἔτους ἐναυάγησαν, ἀφοῦ αἱ Δυνάμεις ἀπέφυγον τὴν ἐνεργὸν ἀνάμιξιν. Κατόπιν αὐτοῦ ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας διὰ τοῦ Γουλιέλμου Βάδιγκτων ἐπρότεινε τὴν σύστασιν τεχνικῆς ἐπιτροπῆς εἰς τὴν ὁποῖαν θά ἀνετίθετο ἡ χάραξις τῶν ἔλληνοτουρκικῶν συνόρων. Ἰαλλά καί διὰ τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς ἐδυστρώπει ἡ Τουρκία, ὁπότε ἐκ τῶν ἐκλογῶν τοῦ Ἰαπριλίου 1880 εἰς τὴν Ἰαγγλίαν ἀνεδείχθη νέα κυβέρνησις τοῦ Γλάδστωνος κατακρίνοντος πάντοτε τὴν φιλότουρκον πολιτικὴν τοῦ Ντισραέλι.

Δι' ἀνακοινώσεως τοῦ νέου Ἰπουργοῦ Ἰεσωτερικῶν τῆς Ἰαγγλίας πρὸς τὴν Πύλην ἐζητεῖτο ἀπὸ αὐτὴν νά συμμορφωθῇ ἀνευ ἀναβολῆς πρὸς τὰ ὑποχρεώσεις τῆς συνθήκης. ἸΕτσι ἡναγκάσθη ἡ Τουρκία νά δεχθῇ τὸν ὀρισμὸν τῆς τεχνικῆς ἐπιτροπῆς, ὅπως εἶχε προτείνει ὁ Σαλισμπερύ τῆς Γαλλίας, μὲ χαρακτηῖρα Διεθνοῦς Διασκέψεως τῶν Μ. Δυνάμεων καί ἡ ὁποῖα θά ἐξέδιδε ὀριστικὴν ἀπόφασιν ὑποχρεωτικὴν καί διὰ τὰ δύο μέρη.

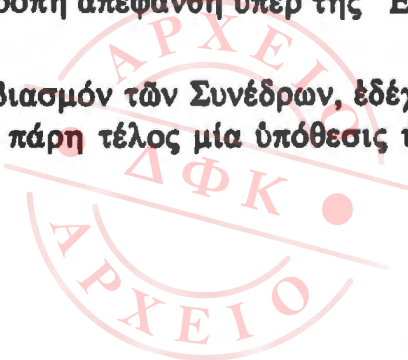
ἸΗ διάσκεψις τῆς Ἰπιτροπῆς συνῆλθε κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου 1880 καί ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς χαράξεως τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς σύμφωνα μὲ τὰς διατάξεις τοῦ 13ου πρωτοκόλλου. Καί ἐνῶ ὁ Τρικούπης ἔσπευδε νά ἀποδεχθῇ τὴν ἐτυμηγορίαν τῆς Ἰπιτροπῆς, ὁ Σουλτάνος ἐζήτηι νά μετὰσχη νέας διασκέψεως κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀπὸ κοινοῦ θά ἐξετάζοντο αἱ τελευταῖαι παραχωρήσεις εἰς τὰς ὁποῖας θά ἡδύναντο οὗτος νά προβῇ. Πρὸ τῆς νέας αὐτῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων ὁ Τρικούπης ἐδήλωσε ὅτι εἶναι ἐτοιμος νά διατάξῃ ἐπιστράτευσιν καί νά καταλάβῃ στρατιωτικῶς τὰ παραχωρηθέντα τμήματα. ἸΗ νέα πρότασις τῆς Τουρκίας ἐπροκάλεσε θύελλαν διαμαρτυριῶν εἰς τὴν Ἰελλάδα καί ἡ κυβέρνησις ἔσπευδε νά διατάξῃ τὴν 24ην Ἰουλίου 1880 ἐπιστράτευσιν. Τὸ ζήτημα ἔπαιρνε νέαν ἐξέλιξιν, ὁ Τρικούπης ἡττᾶτο εἰς τὴν βουλήν καί ἡναγκάζετο νά παραιτηθῇ. Ἰαλλά καί αἱ Δυνάμεις ἀντελήφθησαν τὰς δυσχερείας αἱ ὁποῖαι συνεχῶς ἐπαρουσιάζοντο. Τότε μὲ πρωτοβουλίαν τοῦ Γλάδστωνος καί τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτὴν Βίσμαρκ, ἤρχισαν κατὰ τὸ τέλος Φεβρουαρίου 1881 νέαι διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Πύλης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καθ' ἣν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπέτυχον νά συναινέσῃ ἡ

Τουρκία εις τήν παραχώρησιν ὅλης σχεδόν τῆς Θεσσαλίας καί μικροῦ τμήματος τῆς Ἡπείρου, δηλαδή τοῦ διαμερίσματος τῆς Ἄρτης.

Εἰς τήν Ἑλλάδα τότε ἐτέθη τό ἐρώτημα ἐάν θέλη νά ἀποδεχθῆ τήν ἀνωτέρω ἀπόφασιν ἢ νά τήν ἀπορρίψῃ χωρίς ἄλλην συζήτησιν. Ἄνταποκριτῆς ἐφημερίδος ὅστις ἠρώτησε σχετικῶς τόν διαδεχθέντα τόν Τρικούπην, Κουμουνδοῦρον, γράφει: « Ὁ κ. Κουμουνδοῦρος μοῦ εἶπεν ὅτι αἱ δυνάμεις ἀπῆτουν ἢ νά ἀποδεχθῆ ἀπολύτως ἢ νά ἀπορρίψῃ ἀπολύτως τήν νέαν σύμβασιν. Αὐτός δέν προτίθεται νά διατυπώσῃ ἀντιρρήσεις. Ἐνδοιασμούς γεννοῦν ἄρθρα τινά τῆς συμβάσεως ἅτινα φαίνονται ἀντιφάσκοντα πρός τό Σύνταγμα. Ἀλλά καί αἱ ἐπιφυλάξεις ἐπ' αὐτῶν εἶναι πραγματικῶς ἀσήμαντοι. Οὐχ ἦττον ἐσωτερικῶς αἱ δυσχέρειαι τῆς Κυβερνήσεως εἶναι πάντοτε μεγάλαι. Φοβῆται μήπως ἀπωλέσῃ τήν ὑποστήριξιν τῆς χώρας καί τῆς πλειοψηφίας εἰς τήν βουλήν. Τό ἔθνος ἐβαρύνθη τάς ἀναβολάς καί περιμένει νά λυθῆ τό ὀροθετικόν ζήτημα ἐκ φόβου μή ἡ παντελής ἐξάντλησις τῶν πόρων ἐπιφέρει γενικὴν καταστροφὴν. Ἡ ἀνεξάρτητος ἀντιπολίτευσις καλεῖ τήν σύμβασιν ἀτιμίαν καί προσάπτει τῇ Κυβερνήσει πλήρη ἔλειψιν ἀξιοπρεπείας». Ἡ ἀντιπολιτευομένη τήν κυβέρνησιν ἐφημερίς «Νέος Ἑλλ. Τύπος» γράφει: « Ἡ Ἑλλάς δέν ἐβράδυνεν αὐτήν τήν φορὰν νά ἀρπάσῃ ὅ,τι προσέφερον αἱ Δυνάμεις. Οὕτω ἀκύρωσε τήν ἀγέρωχον αὐτῆς δηλωσιν ὅτι δέν παρεξέκλινεν οὔτε κατὰ κεραίαν ἐκ τῆς γραμμῆς τῆς διασκέψεως. Ἀλλά ἡ περίσκεψις εἶναι ὡς γνωστόν ἀπαραίτητον παρακολούθημα τῆς ἀνδρείας. Ἐπειδὴ δέ ἡ ἀποδοχὴ τῆς συμβάσεως ἐξασφαλίζει τήν εὐρωπαϊκὴν ἡσυχίαν οἱ ἐν Ἀθήναις κύριοι θά περιμένουσι βεβαίως καί εὐχαριστήριον ἐπὶ τῇ ὀλιγωρίᾳ των».

Ἡ τελικὴ συμφωνία ὑπεγράφη εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν τὴν 24ην Μαΐου 1881 καί ἦτο πρότασις τοῦ Βίσμαρκ ἡ παραχώρησις εἰς τήν Ἑλλάδα τοῦ διαμερίσματος τῆς Ἄρτης. Κατ' αὐτήν ἡ Ἡπειρος θά παρέμεινε εἰς τήν Τουρκίαν πλὴν τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Ἀράχθου περιοχῆς, ἐνῶ ἡ Θεσσαλία θά παρεχωρεῖτο εἰς τήν Ἑλλάδα πλὴν τμήματος τῆς περιοχῆς Ἐλασσάνος. Περί τοῦ χωρίου Καλαρρυτῶν ἠγέρθη ἀμφιβολία ἐάν τοῦτο περιλαμβάνεται εἰς τήν παραχώρησιν. Εἰς τό σημεῖον αὐτό ἡ συμφωνία ἔγραφε ὅτι ἡ νέα μεθόριος γραμμὴ, διὰ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων τῆς Δοκιμῆς καί Περιστερίου, φθάνει εἰς τόν ποταμόν Ἀραχθόν, παρακολουθοῦσα τόν ρύακα τόν διοχετεύοντα διὰ τῆς βραχυτέρας ἀποστάσεως τὰ βρόχινα νερά ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Περιστερίου εἰς τόν Ἀραχθόν καί διερχομένη μεταξύ τῶν χωριῶν Καλαρρυτῶν καί Μιχαλίτσι. Ἐθεωρήθη ἀπὸ τούς Τούρκους ἀσάφεια εἰς τήν διατύπωσιν καί ἀφέθη εἰς τήν εὐρωπαϊκὴν ἐπιτροπὴν νά ἀποφανθῆ ἐξετάζουσα τούς χάρτας ὀριστικῶς ἐάν καί αἱ Καλαρρυταὶ περιλαμβάνοντο εἰς τό παραχωρούμενον εἰς τήν Ἑλλάδα διαμέρισμα. Καί μέχρις ὅτου ἀποφανθῆ ἡ ἐπιτροπὴ ὅτι αἱ Καλαρρυταὶ περιλαμβάνοντο εἰς τό παραχωρούμενον εἰς τήν Ἑλλάδα τμήμα, αὗται κατελήφθησαν μόνον ὑπὸ τῆς χωροφυλακῆς καί ὅταν ἡ ἐπιτροπὴ ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἀμέσως καί ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ὁ Κουμουνδοῦρος ὑποκύψας εἰς τόν ἐκβιασμόν τῶν Συνέδρων, ἐδέχθη τήν συμφωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ νά πάρῃ τέλος μία ὑπόθεσις ἡ ὁποία

έκούρασε τόν ἑλληνικόν λαόν ἐπί τρία χρόνια, ἀλλά καί διότι ἐπείσθη ὅτι ἦτο ἀδύνατον νά λάβῃ περισσότερα ἢ Ἑλλάς. Τό σφάλμα ἦτο ἀρχικόν ὅταν δέν διευτώθη εἰς τήν Συνθήκην τοῦ Βερολίνου σαφής καί συγκεκριμένη διάταξις ὑποχρεωτική διά τήν Τουρκίαν, ὅπως παραχώρησις εἰς τήν Ἑλλάδα συγκεκριμένας κατ' ἑκτασίαν καί ὄρια περιοχάς, ἀλλά ἀφέθη νά διακανονισθοῦν τά νέα σύνορα ὑπό τῶν ἰδίων, Ἑλλάδος καί Τουρκίας, καί ἐν περιπτώσει ἀσυμφωνίας θά παρείχον τάς συμβουλὰς τῶν οἱ μεγάλοι τοῦ Συνεδρίου. Καί αἱ δυσχέρειαι ἀνέκυψαν ἐξ ἀρχῆς ὑπαιτιότητι τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία ἀφοῦ ἐπέτυχε νά μή συμπεριληφθῇ σαφής διάταξις εἰς τήν συνθήκην, ἦτο βέβαιον ἔπειτα ὅτι οὐδέποτε οἰκαιοθελῶς θά συνεφώνη εἰς τήν παραχώρησιν τμημάτων.

Ἰδιαιτέρως διά τό διαμέρισμα τῆς Ἄρτης οἱ Τοῦρκοι ἀντέδρασαν τόσο πρό τῆς συμφωνίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅσο καί μετά τήν ὑπογραφήν αὐτῆς. Ἀπό τῶν ἀρχῶν Μαΐου 1881 οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἄρτης ἔλαβον θέσιν μάχης, διά μετακινήσεως στρατιωτικῶν τμημάτων πρός τά σύνορα τοῦ Ἄννινου καί τόν Πέτα, διά νά ἀποκρούσουν τήν κατάληψιν τῆς Ἄρτας, ἔστω καί παραχωρουμένων ὑπό τῶν Δυνάμεων καί τῆς Τουρκίας, πρωτοστατούντων εἰς τήν κίνσην αὐτήν τῶν Ἀλβανικῶν τμημάτων. Ἐπεμβάσει δμως τῶν πρεσβευτῶν τῶν Μ. Δυνάμεων, ἐξεπεράσθη καί ἡ τελευταία αὐτή δοκιμασία καί ἔτσι ἀπό τῶν ἀρχῶν Ἰουνίου ἡ Ἑλλάς ἐτοιμάζεται νά δεχθῇ τοὺς νέους πολίτας τῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ

Κατά τό τέλος Μαΐου 1881 έτρεχον τά γεγονότα νά συναντήσουν τήν μεγάλην ώραν τής Ιστορίας τής "Αρτης, σταθμόν καί όρόσημον νέας ζωής εις τήν πορείαν τής. 'Η "Αρτα ώς νεωτέρα πόλις, καί παλαιά ώς 'Αμβρακία, εις τήν μακραίωνα ιστορίαν τής έπέρασε πολλούς σημαντικούς σταθμούς, ένας τών όποίων καί ή άπελευθέρωσις τής άπό μίαν μακράν δουλείαν. Γι' αυτό ή άπόφασις του Συνεδρίου του Βερολίνου περί προσαρτήσεως του διαμερίσματος τής "Αρτης εις τήν έλευθέραν έχαιρετίσθη μέ εξαλλον χαράν τών κατοίκων τής πόλεως καί τής όρεινης περιοχής. "Αφηνε όμως ένα τμήμα, τήν πεδιάδα, ζωτικόν χώρον όλου του διαμερίσματος, άκόμη εις τήν σκλαβιάν καί τουτο έμείωνε κάπως τήν σημασίαν τής άποφάσεως τών Μεγάλων. Πάντως έσημειώνετο μία σταδιακή πρόοδος διά τήν άπελευθέρωσιν καί άλλων έλληνικών περιοχών.

'Η συνθήκη του Συνεδρίου τών Μεγάλων ήρχισε νά εκτελήται κατά τον Μάιον του 1881 καί τότε παραλήρημα έγινε ή χαρά τών κατοίκων τής πόλεως καί τών χωριών. Τουρκος στρατιωτικός διοικητής τής επαρχίας ήτο τήν εποχήν εκείνην ό στρατηγός Χατζή 'Εμίν Πασάς, άνήρ μέ εύρωπαϊκήν μόρφωσιν, όμιλών τήν γαλλικήν, σώφρων καί συνετός. Διά τής καλής καί ανθρωπιστικής συμπεριφοράς του ειχεν αγαπηθή άπό τούς κατοίκους. Εις αυτόν άνέθεσεν ή Πύλη τήν εκτέλεσιν τών συμφωνιών του Συνεδρίου, όταν κατά Μάιον διέταξε νά αρχίσουν αι μετακινήσεις μονάδων τουρκικού στρατου πέραν του 'Αράχθου, προς τήν περιοχήν Φιλιπιάδος καί Πρεβέζης. 'Η χαρά όμως τών κατοίκων συχνά έδοκιμάζετο. 'Υπήρχον μεταξύ του στρατου κατοχής, οι περισσότεροι, στρατιώται άξεστοι 'Αλβανοί μέ άγρια ένστικτα ώς καί άρκετοί άξιωματικοί, φανατικοί μισέλληνες άπό τά βάθη τής Τουρκίας οι όποιοι ύπεδαύλιζαν τό πάθος τών 'Αλβανών κατά τών κατοίκων.

Τά πρώτα κρούσματα άπειθαρχίας τών 'Αλβανών προς τας διαταγάς του 'Εμίν Πασά περί σταδιακής εκκενώσεως του παραχωρουμένου διαμερίσματος έξεδηλώθησαν κατά τό δεύτερον δεκαήμερον του Μαΐου. Τριακόσιοι 'Αλβανοί χαϊντούτηδες (όροφύλακες) άπεσπάσθησαν άπό τά τμήματα των καί έτράπησαν προς τά χωριά του Ραδοβυζίου, επιδοθέντες εις ληστείας καί δηώσεις, πενήκοντα δέ εξ αυτών φθάσαντες εις Σκουληκαριάν ήγμαλώτισαν πέντε εκ τών κατοίκων, άπό τούς όποιους έζήτηουν λύτρα διά τήν άπελευθέρωσιν των.

Καί ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου ἐδοκιμάζοντο ἀπό τούς ἐπιδρομείς, ἄλλος σοβαρότερος κίνδυνος ἠπείλει τήν πόλιν. Ἄξιωματικοί καί στρατιῶται, ἐκμανέντες ἀπό τήν προσάρτησιν τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς εἰς τήν Ἑλλάδα, ἤθελον πρῖν ἀναχωρήσουν νά προβοῦν εἰς γενικήν λεηλασίαν τῶν κατοικιῶν καί ὕστερα νά πυρπολήσουν τήν πόλιν. Τοῦτο περιήλθεν εἰς γνῶσιν τοῦ Τούρκου διοικητοῦ, ἐντεταλμένου τήν ἐκκένωσιν, ὅστις μὴ ἐπιδοκιμάζουν βαρβάρους πράξεις ἀλλά καί ὑπεύθυνος διὰ τήν τάξιν ἔναντι τῆς Πύλης, τήν 24ην Μαΐου ἐκάλεσε τόν δήμαρχον Ἀντωνόπουλον καί τοῦ ἐξέφρασε τούς φόβους του διὰ τήν μελετωμένην, ὑπό ἐνίων φανατικῶν ἀξιωματικῶν καί Ἀλβανῶν στρατιωτῶν, πρᾶξιν λεηλασίας καί ἐμπρησμοῦ καί τοῦ συνέστησε νά γνωρίσῃ τούς φόβους του εἰς τούς κατοίκους, ὅπως λάβουν τά μέτρα καί προφυλαχθοῦν. Δεδομένου δέ ὅτι τήν 23ην Μαΐου οἱ χαϊντούτῆδες, συναντήσαντες ἐξῶθεν τοῦ φρουρίου δυστυχῆ ἱερέα τῆς πόλεως, κατέσφαξαν αὐτόν, τόν δέ συνοδόν ἀνεψιόν του ἐτραυμάτισαν, τώρα δέ μέ τήν πληροφορίαν τοῦ δημάρχου περί τῆς μελετωμένης λεηλασίας τῶν κατοίκων, ἡ χαρά μετεβλήθη εἰς πανικόν. Ἐφρόντιζον νά ἀποκρύψουν τά τιμαλφῆ πράγματά των καί αὐτοί ἄϋπνοι νύκτα καί ἡμέραν παρέμειναν εἰς τά σπίτια των διὰ νά μὴ εὔρεθοῦν εἰς τόν ὕπνον. Ἐπί πολλάς ἡμέρας ἡ πόλις ἠγγρύπνει.

Παραλλήλως καί ὁ στρατηγός διοικητής τῆς πόλεως Χατζῆ Ἐμίν Πασᾶς ἔλαβε διάφορα μέτρα ἀποτροπῆς τοῦ κινδύνου. Πρός τοῦτο διέταξε ἀνακρίσεις καί γρήγορα ἐνετόπισε τήν εὐθύνην τοῦ μελετωμένου σχεδίου εἰς πέντε Τούρκους ἀξιωματικούς, τούς ὁποίους ἀμέσως συνέλαβε καί ἐφυλάκισε. Ἀπό τήν ἐξέτασιν δέ τήν ὁποίαν ἐνήργησαν τά ὄργανά του, ἀνεκαλύφθησαν εἰς διαφόρους συνοικίας τῆς πόλεως ποσότητες πυρίτιδος καί πετρελαίου προορισμέναι διὰ τήν πυρπόλησιν τῆς πόλεως. Προσέτι δέ ἀφώπλισε τούς μεμνημένους εἰς τό σχέδιον στρατιώτας, ἰδίως Ἀλβανούς, καί διέταξε τήν ταχείαν ἀπομάκρυνσίν των ἀπό τήν πόλιν. Ἀπό δέ τόν διοικητήν Ἰωαννίνων Μουσταφᾶ Ἀσῆμ Πασᾶ ἐζήτησε τήν ἀποστολήν τμημάτων Ἀσιατῶν νομοταγῶν στρατιωτῶν, πρὸς κατοχήν τῆς πόλεως καί τήρησιν τῆς τάξεως μέχρι τῆς παραδόσεώς της εἰς τήν Ἑλλάδα. Ἔτσι τὰς στιγμάς ἐκείνας μόνη ἐγγύησις ἀσφαλείας τῆς ζωῆς καί τῶν περιουσιῶν τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ἀπέμεινεν ὁ Τούρκος στρατιωτικός διοικητής της. Καλαί καί εὐποροὶ τουρκικαὶ οἰκογένειαι, αἱ ὁποῖαι θά ἠδύναντο νά ἐπέμβουν καί καθησυχάσουν τούς ἐξαγριωθέντας Ἀλβανούς, εἶχον ἐν τῷ μεταξύ ἀναχωρήσει.

Ἀπό τῶν ἀρχῶν Μαΐου ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἶχε πληροφορηθεῖ τήν ἀνυπακοήν στρατιωτικῶν τινῶν τμημάτων τῆς φρουρᾶς τῆς Ἄρτης πρὸς τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων των, τόν κίνδυνον τόν ὅποιον διέτρεχον οἱ κάτοικοι καί τὰ μελετώμενα σχέδια ὅπως ἀντιδράσουν κατὰ τήν εἴσοδον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τό παραχωρούμενον τμῆμα τῆς Ἄρτης. Μάλιστα ἀπὸ ἀναφορᾶς τοῦ Ἑλλήνος ὑποπροξένου τῆς Ἄρτης, ἐγνώριζεν ἡ Κυβέρνησις περὶ τῶν κινήσεων μερικῶν μονάδων στρατοῦ τῆς Ἄρτης εἰς τὰ παραμεθόρια μέρη πρὸς τόν σκοπὸν νά ἀντιδράσουν βιαίως καί ματαιώσουν τήν παραχώρησιν, εἰς αὐτάς δέ ἐπρωτοστάτησαν κυρίως Ἀλβανοὶ ἀξιωματικοί. Διότι πράγματι τὰς ἡμέρας ἐκείνας τμήματα πεζικοῦ μετεκινήθησαν πρὸς τήν περιοχὴν Κομποτίου, ἐγγὺς τῶν συνόρων, τό δέ

πυροβολικόν ἐξῆλθε τῆς πόλεως καί ἔλαβε θέσεις ἀναμενομένης μάχης, κατά μήκος τοῦ πρό τοῦ Πέτα λόφου (Ντάπια Φούζια λέγεται ἡ θέσις αὐτή σήμερα). Διοικητῆς τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ ἦτο ὁ Ἄλβανός ἀξιωματικὸς τῶν ὀροφυλάκων, ὀνοματι Φέζος.

Δύο ἀναφοραὶ τοῦ εἰς Ἄρταν Ἑλληνοσ Προξένου ὁμιλοῦν διὰ τὰς κινήσεις αὐτάς:

« Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτη.

Ἄριθ. Πρωτ. 81, Ἄρτα 15 Μαΐου 1881

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Σον Ὑπουργεῖον.

Εὐσεβάστως ἀναφέρω εἰς τὸ Σον Ὑπουργεῖον ὅτι τὴν δεκάτην πρώτην τ.μ. στρατιῶται τινὲς τοῦ Ὀθωμανικοῦ μετέβησαν εἰς τὸ χωρίον Λεβίτσικον (Ζυγός) τῆς ἐπαρχίας ταύτης, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐκεῖσε κειμένην ἐκκλησίαν καὶ ἀφοῦ μανιωδῶς ἐσύντριψαν ἀπάσας τὰς ἐν αὐτῇ εἰκόνας, ἀφήρσαν τὰ ἱερά ἄμφια καθὼς καὶ ἅπαντα τὰ πρὸς χρῆσιν αὐτῆς καὶ ἀνεχώρησαν.

Ὑποσημειοῦμαι Εὐσεβάστως

Ὁ ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος».

« Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτη.

Ἄριθ. Πρωτ. 85 Ἐν Ἄρτη τῇ 15 Μαΐου 1881

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Σον Ὑπουργεῖον.

Εὐσεβάστως ἀναφέρω εἰς τὸ Σον Ὑπουργεῖον ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἐδρευόντων στρατιωτῶν καθὼς καὶ ἅπαν τὸ Πυροβολικόν σὺν τῶν κανονιοστοιχιῶν αὐτοῦ ἐτοποθετήθη κάτωθεν τοῦ χωρίου Πέτα.

Ὑποσημειοῦμαι Εὐσεβάστως

Ὁ ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος».

Κατόπιν τῶν πληροφοριῶν αὐτῶν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς πρεσβευτάς τῶν ὑπογραψάντων τὴν συνθήκην δυνάμεων ὅπως αἱ Κυβερνήσεις των προβοῦν εἰς ἀνάλογα διαβήματα πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν. Πράγματι οἱ πρεσβευταὶ τῶν Μ. Δυνάμεων ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς διάβημά των ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν τῆς Τουρκίας διὰ τὴν ἐκδηλωθεῖσαν ἀνταρσίαν καὶ διὰ τὴν τήρησιν τῶν ὄρων τῆς συνθήκης, ὁ δὲ ἀρμόδιος ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Πασᾶς τὴν 25ην Μαΐου τοὺς ἐπληροφῶρει ὅτι διετάχθησαν τὰ στρατεύματα νὰ ἀναχωρήσουν ἐξ Ἄρτης καὶ ὅτι διέταξε τὴν καταστροφὴν τῶν κατὰ τὰ σύνορα φραγμάτων καὶ τοὺς διεβεβαίωσεν ὅτι ἐφρόντισε νὰ τηρηθῇ ὁπωσδήποτε τάξις μέχρι τῆς παραδόσεως. Ἐπὶ πλέον διέταξε καὶ ἀνεχώρησαν δι' Ἄρταν ὁ Δερβίς Πασᾶς καὶ Χιδαγέτ Πασᾶς, διὰ νὰ ἐπιβλέψουν τὴν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν κατὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων ὡς καὶ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως.

Κατόπιν τῆς κατηγορηματικῆς αὐτῆς διαβεβαιώσεως πρὸς τοὺς πρεσβευτάς τῶν συμμάχων καὶ τῶν Τουρκικῶν Σωμάτων καὶ ἡ μεταφορὰ τοῦ ὕλικου τοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ φρουρίου ἤρχισε νὰ ἐκτελεθῆται μὲ ταχύτερον ρυθμὸν, ὥστε μέχρι τῆς 10ης Ἰουνίου εἶχε συμπληρωθῆ ἡ ἀποχώρησις 6.000 περίπου στρατιωτῶν.

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχον ἀνακληθεῖ τὰ διατρέχοντα τὴν ὑπαιθρον ἀποσπάσματα τὰ ὅποια ἠκολούθησαν καὶ αὐτὰ τὴν ἀποχώρησιν.

Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Μαΐου ὁ Καϊμακάμης τῆς Ἄρτης παρήγγειλε ὅπως τὰ τουρκικὰ Δικαστήρια διακόψουν τὴν ἐκδίκασιν τῶν ὑποθέσεων. Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς ἐκυκλοφόρουν φῆμαι ὅτι μεταξύ τῶν Ἄρτινῶν ἐγένετο κίνησις ὑπογραφῆς ὑπομνήματος πρὸς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ὅτι προτιμοῦν νὰ παραμείνουν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Τοῦτο, ἔλεγον, ὑπηγορεύετο ἐκ τοῦ ὅτι οἱ περισσότεροι Ἄρτινοὶ εἶχον κτήματα πέραν τῆς γεφύρας Ἀράχθου, τὰ ὅποια τώρα θὰ ἔμενον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Πλήρεις χαρᾶς διὰ τὴν τροπὴν τὴν ὁποίαν ἐλάμβανεν ἡ ὑπόθεσις, οἱ Γενικοὶ Διοικηταὶ Ἰωαννίνων καὶ ὁ Ὑποστράτηγος Ὀσμάν Πασᾶς κατήλθον εἰς Ἄρταν διὰ νὰ ἐξακριβώσουν ἐάν τοῦτο ἠλήθευε. Ἀπεδείχθη ὅμως τελείως ἀβάσιμος ἡ φήμη καὶ ὅτι τοῦτο ἦτο ἔργον τῶν ἰδίων Τούρκων καὶ στενοχωρημένοι οἱ ἀνωτέρω ἐπέστρεψαν εἰς τὰ Ἰωάννινα.

Ἄλλη πρόκλησις τῶν Τουρκαλβανῶν πρὸς τοὺς Ἑλληνας κατοίκους ἐγένετο τὴν 5ην Ἰουνίου, ὅτε διέδωσαν ὅτι εἰς τὴν Τουρκικὴν Διοίκησιν ἔφθασε τηλεγράφημα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὅτι ἡ Πύλη οὐδὲν ἔδαφος παραχωρεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἐορτάζοντες τὴν εἶδησιν, ἐθυσίαζον κριοὺς. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἐπίστευσαν τὴν εἶδησιν καί, εἰς πείσμα των, ταυτοχρόνως ἔκαμαν καὶ αὐτοὶ τὸ ἴδιο. Εἶχεν ἐλαττωθεῖ πολὺ ἡ δύναμις τοῦ στρατοῦ κατοχῆς καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶχον ἀναθαρρήσει. Τὰ δὲ δύο τάγματα τῶν Ἀλβανῶν, ἀποτελούμενα ἀπὸ ἀγροίκους, σκληροτραχήλους ἀλλὰ καὶ ἐπικινδύνους γκέγκηδες, εἶχον ἀναχωρήσει διὰ Πρέβεζαν ἀπὸ τῆς 23ης Μαΐου.

Συνεχιζομένης τῆς ἐτοιμασίας πρὸς ἀναχώρησιν, οἱ Τούρκοι ἀπήτησαν τὴν καταβολὴν εἰς διπλοὺν τῶν ὀφειλομένων διὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο φόρων. Χριστιανοί, Ἰσραηλίται καὶ τινες Μωαμεθανοί, συμφωνήσαντες ἡρνήθησαν πεισιμόνως τὴν πληρωμὴν καὶ τελικῶς ἀπέφυγον τὸν ἐκβιασμόν αὐτόν.

Τὴν 11ην Ἰουνίου εὐρίσκοντο εἰς τὴν πόλιν ὀλιγάριθμα τμήματα Τουρκαλβανῶν, μικρὰ φρουρὰ εἰς τὸ Δημαριό, τὸν Ἄννινον καὶ τὸ προσωπικὸν τοῦ νοσοκομείου, στεγαζομένου εἰς τὸ παλαιὸν ἀνάκτορον τῆς Ἁγίας Θεοδώρας, μέ 500 ἀσθενεῖς στρατιώτας. Ἐπειδὴ τῶν τελευταίων ἦτο δύσκολος ἡ μετακίνησις, ὁ Ἕλλην Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ἐβεβαίωσε τὸν Τούρκον Διοικητὴν τῆς πόλεως ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μεταφερθοῦν οἱ ἀσθενεῖς ἐκ τοῦ νοσοκομείου, καὶ ἔδωσεν ἐντολὴν ὅπως ὁ ἑλληνικὸς στρατός, κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως, ἀναλάβῃ τὴν περίθαλψιν τῶν ἀσθενῶν.

Τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς ἐπέτρεψε διὰ πρώτην φοράν, τὴν εἴσοδον τῶν κατοίκων εἰς τὸ φρούριον καὶ τότε πλέον αὐτοὶ ἠσύχασαν ἀπὸ τὰς διαφόρους διαδόσεις, ἐπίσθησαν ὅτι πᾶς κίνδυνος ἐξέλιπεν καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία των ἐπλησίασε. Τοὺς εἶχεν ἐντυπωσιάσει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ διὰ τὴν ἀσφάλειάν των, ὥστε γεμάτοι ἀπὸ εὐγνωμοσύνη τὴν 9ην Ἰουνίου ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἀπέστειλον εἰς τὰς ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας ψήφισμα εὐχαριστήριον ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει του.

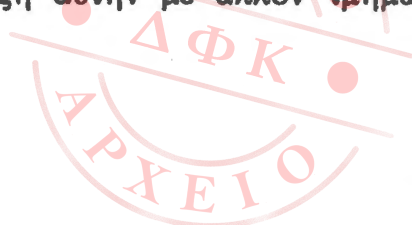
«Ψήφισμα

Σώφρων, συνετός και διακεκριμένος καταδείκνυται ὄντως ἢ ἐπ' ἐσχάτων Διοικήσεις τοῦ ἐνταῦθα Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Χατζή Ἑμίν Πασᾶ, ἀκαμάτου καὶ ἀκαθέκτου ὅλως καταβάλλοντος δραστηριότητα πρὸς τὴν ὀλοσχερῆ τήρησιν τῆς ἡσυχίας καὶ τάξεως τοῦ τόπου, ἄχρις τῆς ὀλοκλήρου παραδόσεως αὐτοῦ εἰς τὸ νέον πολίτευμα καὶ τῆς εἰσελάσεως ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Δι' ὃ δὴ χάριτας ἀνομολογοῦντες σύμπαντες οἱ κάτοικοι ἀναπόδραστον ὀφειλὴν θεωροῦμεν ἵνα ἀπονείνωμεν αὐτῷ τὸν εἰλικρινῆ τοῦτον φόρον τῇ δημοσίᾳ εὐχαριστία καὶ διαβεβαιοῦντες ἅπαν τὸ πανελλήνιον περὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς εὐποιίας τοῦ ἀνδρός, παρακαλέσωμεν ἅμα ὅπως αἰείποτε εὐγνωμονῆ πρὸς αὐτὸν καὶ ἐπισήμως αὐτὸν ἀνταμείψῃ ἐν βραχεῖ συνωδᾷ ὡς προεῖρηται τοῖς ἐπαξίοις αὐτοῦ μόχθοις» (Ἐφημερίς 24/6/1881).

Ἐκ τῶν καλλιτέρων οἰκογενειῶν τῆς πόλεως (λέγεται ὅτι ἦτο ἡ ἀδελφή τοῦ μητροπολίτου Σεραφεῖμ Ξενοπούλου, ὀνόματι Μανιώ) ἐκέντα ὠραίαν ἑλληνικὴν σημαίαν, τὴν ὁποίαν θὰ παρέδιδεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν κατὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Δεσπότης ἔκαμε ἔρανον διὰ τὴν ἀγοράσιν χρυσῆς κλωστῆς διὰ τὸ κέντημα τῆς σημαίας. Τούρκοι τινες ἀξιωματικοὶ πληροφορηθέντες τοῦτο καὶ μὴ ἀνεχόμενοι τοιαύτην προκλητικὴν ἐνέργειαν, ἐφ' ὅσον διήρκει ἡ κατοχὴ τῆς πόλεως, ἐπεδίωξαν νὰ ἀνεύρουν καὶ καταστρέψουν τὴν σημαίαν. Ἀλλὰ αἱ νεάνιδες αἱ ὁποῖαι τὴν ἐκέντουν ἔσπευσαν νὰ τὴν παραδώσουν πρὸς φύλαξιν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Προξενεῖον μέχρι τῆς εἰσόδου τοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ καὶ πλουσία χήρα Ὀθωμανὶς μεταβάσα εἰς τὸν δήμαρχον Ἀντωνόπουλον ἐδήλωσεν ὅτι προσφέρει τὴν μεγάλην οἰκίαν τῆς διὰ τὴν κατοικῆσθαι οἱ Ἕλληνας ἀξιωματικοί. Ἐπὶ πλέον οἱ καταστηματαρχαὶ τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ ἤρχισαν νὰ χρωματίζουσιν τὰς προσόψεις καὶ τὰς θύρας τῶν καταστημάτων μετὰ τὰ χρώματα τῆς ἑλληνικῆς σημαίας, ὃ δὲ Μητροπολίτης ἐφωδίασε ὅλους τοὺς ἱερεῖς μετὰ χρυσοῦφραντα ἅμφια χρωμάτων καὶ αὐτὰ ὡς τῆς σημαίας.

Παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἔλειπον αἱ δοκιμασίαι ἀπὸ τὰς διαφόρους εἰδήσεις τὰς ὁποίας σκοπίμως ἔθετον εἰς κυκλοφορίαν οἱ Τούρκοι, διὰ τὴν κλονίσουν τὸ ἠθικὸν τῶν κατοίκων. Ἄλλην μίαν δοκιμασίαν εἶχαν κατὰ τὴν 15ην Ἰουνίου ὅταν, ὅλως ἀπροόπτως, εἶδαν μερικὰ τμήματα Τούρκων νὰ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν πόλιν. Ὡς ἐξήγησις τῆς κινήσεως αὐτῆς, ἐκυκλοφόρησεν ἡ εἶδησις ὅτι ὁ Σουλτάνος ἐζήτησεν ἀπὸ τὰς Μ. Δυνάμεις νὰ παραμείνῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του τὸ διαμέρισμα τῆς Ἄρτης καὶ ἀντ' αὐτοῦ παρεχώρει τὴν Ἐλασσῶνα. Ἡ διάδοσις αὐτὴ ἐθορύβησε τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, ἀλλὰ γρήγορα διεψεύσθη ἀπὸ τὴν Διεθνή Ἐπιτροπὴν, διαβεβαιώσασαν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν περὶ τῆς ἀνακριβείας τῆς. Μάλιστα ἡ Ἐπιτροπὴ ἐγνώρισεν εἰς τὴν ἰδίαν Κυβέρνησιν ὅτι ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Πύλην νὰ ἀποσταλῇ ἐξ Ἰωαννίνων τμήμα τακτικοῦ στρατοῦ πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν Ἀλβανῶν.

Διὰ τὴν διασποράν τῶν ἀνωτέρω φημῶν κυρίως ὑπεύθυνοι ἦσαν οἱ Τούρκοι κάτοικοι τῆς Ἄρτης καὶ τῶν Ἰωαννίνων οἱ ὁποῖοι ἐντόνως διεμαρτύροντο πρὸς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐπέζον ὅπως ἀνταλλάξῃ αὐτὴν μετὰ ἄλλον τμήμα εἰς τὴν

Θεσσαλίαν καί ὅτι μέ τήν ἀποδοχήν τῆς συνθήκης ἐμειώνετο τό κύρος τῆς Τουρκίας. Εἶχε κάποιο συγκεκριμένο νόημα ἡ διαμαρτυρία τῶν τουρκικῶν εὐκαταστάτων οἰκογενειῶν τῆς πόλεως, αἱ ὁποῖαι ἔχανον τό ἐμπόριον τῆς πόλεως πού εἶχον εἰς τά χέρια των, τά σπίτια των καί τήν ἐκμετάλλευσιν τῶν σκλάβων.

Διά νά τάς καθησυχάσῃ ἡ Τουρκική Κυβέρνησις ἠγόρασεν ἀπό κάποιον ἰδιοκτήτην Ζαφείρην τό χωριό «Σταρόκα» (ἐννοεῖ τά Ρόκα) καί ἐκάλεσε τόσον αὐτάς, ὅσον καί τούς Ἴαλβανούς στρατιώτας νά ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ, νά κτίσουν νέαν πόλιν ὑπό τήν ὀνομασίαν «Νέα ἼΑρτα», προσφέροντας εἰς αὐτάς δωρεάν οἰκόπεδα ὡς καί πᾶσαν ἄλλην διευκόλυνσιν πρὸς τοῦτο. Ἔτσι θά ἠδύναντο νά ἰδρῦσουν ἐκεῖ νέον ἐμπορικόν κέντρον, τό ὁποῖον θά ἠδύνατο νά συναγωνισθῇ τήν πόλιν τῆς ἼΑρτης. Εἶδεν ὁμοῦς ὅτι δέν ὑπῆρχε πρὸς τοῦτο διάθεσις καί ἐπρότεινε ἄλλην θέσιν τό «Ἐλευθεροχώρι» Φιλιπιάδος, ὅπου ἡ νέα αὐτή πόλις, ἡ ὁποία θά ἐκτίζετο μέ τήν ὑποστήριξιν τῆς Πύλης, θά ἔφερε τό ὄνομα τοῦ Σουλτάνου Χαμιδιέ. Ἐπὶ πλέον ὁ Ζεκίρ Πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ ἐξ ὄλων τῶν ἐπισήμων, ὁ περισσότερον βαρέως φέρων τήν παραχώρησιν τῆς ἼΑρτης εἰς τήν Ἑλλάδα καί ἐκ τῶν φανατικῶν ἐπικριτῶν τῆς Κυβερνήσεώς του δι' αὐτήν, ἀπέστειλεν εἰς τήν Φιλιπιάδα τόν νομομηχανικόν Ἰωαννίνων Μινέικο Ἐφένδην,¹ διά τήν σύνταξιν σχεδίου τῆς νέας πόλεως, τό ὁποῖον ἐκεῖνος πολύ σύντομα ἔκαμε. Μάλιστα κατά μῆνα Αὐγούστου τοῦ ἰδίου ἔτους καί ὁ Νομάρχης Πρεβέζης διέταξε τόν λοχαγόν Χωροφυλακῆς Φιλιπιάδος, Μουσταφάμπεη, ὅπως ἐνεργήσῃ γενικὴν ἀγγαραίαν τῶν δυναμένων νά ἐργασθοῦν κατοίκων τῆς πεδιάδος ἼΑρτης ὡς καί ὄλων τῶν ζώων των, πρὸς μεταφοράν τῶν ὑλικῶν διά τῶν ὁποίων θά ἐκτίζοντο τά σπίτια τῶν οἰκογενειῶν πού εἶχον καταφύγει εἰς τήν περιοχὴν Φιλιπιάδος καί ἠθελον νά ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ.

Καί ἐνῶ αὐτά συνέβαινον εἰς τήν ὑπόδουλον πόλιν, εἰς τήν Ἑλλάδα ἡ Κυβέρνησις ἀπὸ τοῦ Μαΐου ἠτοιμάζετο νά δώσῃ τήν ἐλευθερίαν εἰς αὐτήν. Κατά τόν μῆνα αὐτὸν διωρίζετο ὡς ἀρχηγός τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς ὀροθετήσεως ὁ στρατηγός Βασίλειος Σαπουντζάκης, μετὰ δύο βοηθῶν ἐπιτελῶν ἀξιωματικῶν, τοῦ Κοκκίδου καί τοῦ Κωνσταντινίδου, καί οἱ λοχαγοὶ Πουρναρᾶς τοῦ πυροβολικοῦ καί Π. Λυκούδης τοῦ μηχανικοῦ. Τήν 4ην Ἰουνίου ἀνεχώρησαν οἱ ἀνωτέρω διὰ Κωνσταντινούπολιν, διά νά λάβουν μέρος ὡς μέλη, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς Ἑλλάδος τῆς Ἐπιτροπῆς διαχαράξεως τῶν νέων συνόρων σύμφωνα μέ τήν συνθήκην τοῦ Βερολίνου. Κατά τά μέσα δέ τοῦ ἰδίου μηνὸς Μαΐου ἀπεστάλη εἰς Ἀμφιλοχίαν τό 2ον Τάγμα Μηχανικοῦ ὑπὸ τόν ἀντισυνταγματάρχην Νικ. Σουτσον, κατασκευάσαν εἰς Γελαδόσταν, διά νά ἐπιδοθῇ εἰς τήν διαμόρφωσιν τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἀμφιλοχίας εἰς Ἄννινον, προσέτι δέ καί εἰδικόν συνεργεῖον διά τήν ἀνόρυξιν φρεάτων κατά μῆκος τῆς ἰδίας ὁδοῦ.

Κατά τό πρῶτον δεκαπενθήμερον τοῦ Ἰουνίου ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις ἀπέστειλεν εἰς τήν περιοχὴν τοῦ Μενιδίου μέχρι τῶν συνόρων τοῦ Ἄννινου, διάφορα ἄλλα σώματα στρατοῦ, ἀποτελούμενα ἐκ πολλῶν ταγμάτων πεζικοῦ καί ἄλλων τινῶν εἰδικῶν ὁμάδων στρατιωτῶν ἐξ ἄλλων σωμάτων. Ἡ συγκέντρωσις

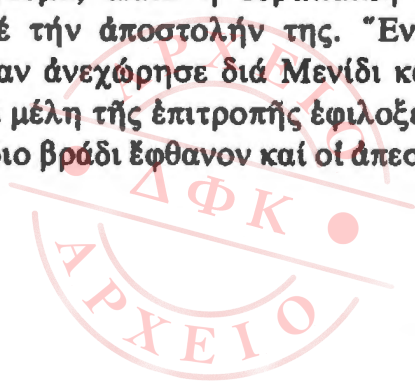
1. Ὁ Μηχανικὸς Μινέικο ἦτο πολωνικῆς καταγωγῆς καί πατήρ τῆς Σοφίας Γ. Παπανδρέου.

δλων τών τμημάτων τών προοριζομένων διά τήν είσοδον και κατάληψιν τής πόλεως όλοκληρώθηκε τήν 18ην 'Ιουνίου, διά τής άφίξεως και ενός άκόμη τάγματος πεζικοῦ, τοῦ Που, υπό τόν ταγματάρχην Μαυρομιχάλην. Πλήν τών άνωτέρω ή Κυβέρνησις απέστειλε κατά τάς ήμέρας εκείνας εις "Αννινον και δύναμιν χωροφυλακῆς πεζῆς και έφιππου, υπό τόν μοίραρχον Γ. Λιάπην διά τήν τάξιν και άσφάλειαν τής υπό κατάληψιν περιοχῆς. Διά διατάγματος δέ, δημοσιευθέντος κατά τάς άρχάς 'Ιουνίου, διωρίζετο άρχηγός καταλήψεως τών νέων χωρών ό στρατηγός Σκαρλάτος Σούτσος, όστις μέ τό έπιτελείον του έφθασε εις "Αννινον τήν 15ην τοῦ ίδιου μηνός.

"Εξ άλλου ή εις τήν Κωνσταντινούπολιν συγκεντρωθείσα έπιτροπή τών ύπογραψασών τήν συνθήκην δυνάμεων, μετά συζήτησιν, άπεφάσισε νά συγκεντρωθούν τά μέλη της εις Κέρκυραν και άκολουθως νά πλησιάσουν τήν υπό παραχώρησιν περιοχήν. Τής έπιτροπῆς ήγείτο ό "Αγγλος στρατηγός Χάμλεϋ, διηρείτο δέ εις δύο κλιμάκια: τό πρώτον, τό όποιον θά επέβλεπεν τήν εκκένωσιν και παράδοσιν τοῦ διαμερίσματος, και τό δεύτερον τής όροθετήσεως σύμφωνα μέ τήν συνθήκην. Και τό πρώτον κλιμάκιον άπετελείτο από τόν ίδιον τόν στρατηγόν, τους "Αγγλους άντισυνταγματάρχην Gleu, λοχαγόν Swaine, ύπολοχαγόν Vincent, τόν Ρώσον συνταγματάρχην Philiprow, τόν 'Ιταλόν άντισυνταγματάρχην Velini, τούς Γάλλους συνταγματάρχην Miot, λοχαγόν Reumond Mauniel, τόν Γερμανόν συνταγματάρχην Blum, τούς Αύστριακούς άντισυνταγματάρχας Back και Sanitch. Τό δέ δεύτερον τής όροθετήσεως εκ τών: "Αγγλου ταγματάρχου Ardagh, τοῦ Ρώσου συνταγματάρχου Sollogonle, τοῦ 'Ιταλοῦ ταγματάρχου Bosseli, τοῦ Γερμανοῦ λοχαγοῦ Englebrecht. Εις τήν τελευταίαν έπιτροπήν μετείχον και οι "Ελληνες λοχαγοί Παν. Λυκούδης και Ν. Πουρναράς και ό πληρεξούσιος τής Πύλης στρατηγός 'Οσμάν Πασῶς μετά πέντε βοηθών.

"Όταν τήν 14ην και 17ην 'Ιουνίου συνεκεντρώθησαν όλα τά μέλη τής έπιτροπῆς εις Κέρκυραν, διά τοῦ πλοίου ΙΡΙΣ τής 'Ελληνικῆς 'Ακτοπλοιας συνοδευομένου υπό τοῦ άτμοδρόμονος ΕΛΑΣ, άνεχώρησαν και τήν έπομένην πρωταν τής 18ης 'Ιουνίου έφθασαν μέσω 'Ακτίου εις Σαλαώραν. Είχε φθάσει, εν τῷ μεταξύ, εξ 'Αθηνών τό έσπέρας τής 16ης 'Ιουνίου εις "Αννινον, μέσω Ζαβέρδας και Βονίτσης ό άρχηγός τής 'Ελληνικῆς 'Επιτροπῆς στρατηγός Σαπουντζάκης όστις, κληθείς τήν 18ην 'Ιουνίου υπό τοῦ στρατηγοῦ Χάμλεϋ, άνεχώρησε διά Σαλαώραν πρός συνάντησίν του. Εις Σαλαώραν ή έπιτροπή διηρέθη εις δύο τμήματα, τό πρώτον τής όροθετήσεως και τό δεύτερον τής επιβλέψεως τής παραδόσεως τής πόλεως, εν συνεχείᾳ δέ άνεχώρησε και τό έσπέρας τής 20ης 'Ιουνίου εισήρχετο εις "Αρταν.

Εις τήν γέφυραν τοῦ 'Αράχθου, οι κάτοικοι τής "Αρτης ένθουσιωδῶς ύπεδέχθησαν τήν έπιτροπήν, όπως και αι τουρκικαι άρχαι τής πόλεως. Οι κάτοικοι ειχον προετοιμάσει πάνδημον γεῦμα, αλλά ή εὐρωπαϊκή έπιτροπή ίσχυρίσθη ότι τοῦτο δέν συμβιβάζεται μέ τήν άποστολήν της. "Ενα μικρόν κλιμάκιον τής έπιτροπῆς από τήν Σαλαώραν άνεχώρησε διά Μενίδι και τό ίδιο βράδι εισήρχετο και αυτό εις τήν πόλιν. Τά μέλη τής έπιτροπῆς έφιλοξενήθησαν εις τάς καλλιτέρας οίκιας τής πόλεως. Τό ίδιο βράδι έφθανον και οι άπεσταλμένοι

του Σουλτάνου Τουρκοί, Δερβίς Πασᾶς καὶ Χιδαγέτ Πασᾶς, οἵτινες τὴν ἐπομένην συνηντήθησαν μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπιτροπὴν καὶ καθώρισαν, σύμφωνα μὲ τὰς ὁδηγίας τὰς ὁποίας εἶχον, καὶ τὰ συμφωνηθέντα, συνοριακὰς τινὰς λεπτομερείας καὶ τὸν τρόπον παραδόσεως τῆς πόλεως καὶ τῆς παραχωρουμένης περιοχῆς.

Ὀύτω τὴν 22αν Ἰουνίου ἦσαν ὄλα ἔτοιμα διὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ παράδοσις τῆς πόλεως γίνηται τὴν ἐπομένην, 23ην Ἰουνίου, καὶ πρὸς τοῦτο εἰδοποιήθη ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἡ 23η συνέπιπτε νὰ εἶναι ἡμέρα Τρίτη, ὁ στρατηγὸς Σούτσος εἰσηλθεν εἰς τὴν πόλιν ἀνεπιστήμως τὸ βράδι τῆς 22ας, διὰ νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἡ τυπικὴ παράδοσις. Τὴν ἐπομένην, ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ, ἐν συνεννοήσει καὶ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Σούτσου, καθώρισε τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα τῆς εἰσόδου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν τρόπον ἀποχωρήσεως τῶν τελευταίων τουρκικῶν τμημάτων.

Κατὰ τὸ πρόγραμμα, ὁ ἑλληνικὸς Στρατὸς θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν τὴν 24ην Ἰουνίου καὶ ὥραν 4.30 μ.μ., ἀφοῦ προηγουμένως τμήματα αὐτοῦ προηγηθῶν καὶ καταλάβουν ἀπὸ ὥρας 2.30 μεσημβρινῆς τὴν θέσιν Ἰαλῶν τῆς Πέτας καὶ τὸν Ἱερὸν Ναὸν Φανερωμένης, ἀπόσπασμα δὲ στρατοῦ εἰσέλθῃ τὴν 2αν μεσημβρινὴν ὥραν εἰς τὴν πόλιν καὶ παραλάβῃ ἀπὸ τὴν Διεθνῆ Ἐπιτροπὴν τὰ δημόσια κτίρια καὶ τὸ Φρούριον. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, 23ην Ἰουνίου, ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ διέταξε τὴν ἀποχώρησιν ἐξ Ἄρτης μεγάλων τμημάτων τουρκικοῦ στρατοῦ, προσέτι τὴν σύμπυξιν, ἀπὸ τῆς 5ης ἀπογευματινῆς τῆς αὐτῆς ἡμέρας, τῶν τουρκικῶν φρουρῶν Δημαριοῦ καὶ Ἄνω Πέτρας. Ἐπέτρεψε δὲ ὅπως, τὴν 5.30 μ.μ., ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τὴν σύμπυξιν τῶν φρουρῶν, καταλάβῃ τὰ δύο αὐτὰ χωριὰ τὸ 2ον τάγμα πεζικοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Νικ. Τσιρούλην, εἰσερχόμενον διὰ τοῦ χωρίου Φλωριάδος. Τὸ ἴδιο βράδι ἔφθανε εἰς τὴν Ἄρταν ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Σουλτάνου, Φαζλὴ Πασᾶς μετὰ τῆς ἀκολουθίας του, ἐντεταλμένος τῆς Πύλης διὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως. Τὸ ἴδιο πρόγραμμα τῆς Ἐπιτροπῆς καθώριζεν ἐπιπλέον ὅτι ὁ ὑπόλοιπος τουρκικὸς στρατὸς θὰ ἀνεχώρη τὴν 4.30 πρωϊνὴν ὥραν τῆς 24ης Ἰουνίου καὶ τὴν 11.30 π.μ. ὥραν ἔπρεπε νὰ διέλθῃ τὴν γέφυραν, θὰ παρέμενε δὲ εἰς τὴν πόλιν μία διλοχία ἐκ 400 ἀνδρῶν, ἐκ τῆς ὁποίας δύναμις ἐκ 200 ἀνδρῶν ὡς περιπολία καὶ ἑτέρα ἐκ ἄλλων 200 στρατιωτῶν ἐκ τῶν συμπυκθεισῶν περιφερειακῶν φρουρῶν Ἀννίνου κ.λ.π. Ἡ διλοχία αὕτη θὰ ἀπεχώρη τὴν μεσημβριαν τῆς 24ης Ἰουνίου, ὅταν θὰ ἐπλησίαζε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ὁ ἑλληνικὸς Στρατὸς, τηροῦσα πάντοτε ἀπόστασιν τεσσάρων χιλιομέτρων ἐκ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ ἐν πορείᾳ πρὸς τὴν Ἄρταν στρατοῦ.

Ἀκολουθῶν ὁ Σαπουντζάκης ἀπέστειλε μὲσω Ἀννίνου τὸ κάτωθι τηλεγράφημα:

Ἄννινον 23/5 Ἰουνίου ὥρα 11,55 μ.μ.

Ἰ. Υπουργεῖον Στρατιωτικῶν

Ἀθήνας.

Διεθνὴς ἐπιτροπὴ ἔκανόνισε σήμερον 6ην ὥραν μ.μ. ἀποχώρησιν Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ πρώτου διαμερίσματος.

Ἀδριον 24/6 Ἰουνίου ὥρα 4 1/2 τῆς πρωΐας ἀρχεταὶ ἀποχωρήσιν τουρκικῶν

στρατευμάτων ἐξ Ἄρτης, ἔνθα θά παραμείνωσι δύο λόχοι τηρήσαι τάξιν. Ὁ τὴν ὄροθετικὴν κατέχων Τουρκικὸς στρατός ἀποχωρήσει τὴν 4 1/2 ὥραν πρωίας· ἀμέσως παραληφθήσονται σταθμοὶ ὑπὸ ἡμετέρου στρατοῦ, βαδίσοντες πρὸς Ἄρταν κατ' ἀπόστασιν τεσσάρων χιλιομέτρων ἐκ τοῦ ἀποχωροῦντος Τουρκικοῦ στρατοῦ, ὅστις ὀφείλει διελθεῖν γέφυραν τὴν 11 1/2 π.μ. Ἡμέτεροι ἀφιχθήσονται Ἀλώνια Πέτα τῆ 12 1/2. Ἀμέσως καταληφθήσεται Ναὸς Φανερωμένης ὑπὸ 100 ἀνδρῶν. Τῆ 12 1/4 μ.μ. παραδοθήσονται δημόσια κτίρια καὶ ἀμέσως ἀρξεται κατάληψις πόλεως Ἄρτης· ἐπίσης τῆ 2 1/2 μ.μ. αὔριον παραδοθήσεται καὶ Ἄκτιον (Πούντα).

B. Σαπουντζάκης ὑποστράτηγος

Τὴν 3ην ἀπογευματινὴν ὥραν τῆς ἡμέρας ἐκείνης οἱ πρόκριτοι Ὀθωμανοί, κατ' ἐντολὴν ὄλων τῶν Ὀθωμανῶν οἱ ὅποιοι παρέμειναν εἰς τὴν πόλιν, ἐπεσκέφθησαν καὶ ἐχαιρέτησαν τὸν στρατηγὸν Σαπουντζάκην. Ὁ στρατηγὸς ἀπαντῶν τοὺς ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ σημαία δὲν κάμνει διακρίσεις καὶ εἶναι σύμβολον ἐλευθερίας ὄλων τῶν κατοίκων, ἀνεξαρτήτως θρησκείας ἢ ἐθνότητος. Οἱ Ὀθωμανοὶ τότε ἐδήλωσαν ὅτι θά ἐπαναφέρουν εἰς τὴν πόλιν τὰς ἀπομακρυνθείσας τουρκικὰς οἰκογενείας. Σχετικὴ μὲ τὴν συνάντησιν αὐτὴν ἡ κάτωθι τηλεγραφικὴ ἀνταπόκρισις πρὸς τὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «Ἐθνικὸν Πνεῦμα»:

«Σήμερον 23 καὶ ὥραν 3 μ.μ. τὸ 2ον εὐζωνικὸν τάγμα κατέλαβε τὸ Δημαριό. Οἱ πρόκριτοι Ὀθωμανοὶ ἐν ὀνόματι πάντων Ὀθωμανῶν Ἄρτης ἐπεσκέψαντο τὸν στρατηγὸν κ. Σαπουντζάκην, προσφωνήσαντα αὐτοῖς καταλλήλως καὶ διαβεβαίωσαντα τούτους, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἔσται ἀείποτε τὸ σύμβολον τῆς ἐλευθερίας, τῆς τάξεως καὶ τοῦ σεβασμοῦ ἀπάντων τῶν δικαιωμάτων. Πρόκριτοι Ὀθωμανοὶ ὑπεσχέθησαν στρατηγῶ, ὅτι θά ἐπαναφέρωσι τὰς ἀποχωρησάσας οἰκογενείας των μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν. Κατάληψις Ἄρτας καὶ Πούντας γενήσεται αὔριον μετὰ μεσημβρίαν, ὃ τε τηλεγραφήσω. Ταχυδρομικῶς γράψω ἐν ἐκτάσει».

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἄρτης Ἰσραηλίται τινες τῆς πόλεως, ἐκμεταλλεῶμενοι τὸν φόβον τῶν Ὀθωμανῶν, ἐκ τῆς στάσεως τὴν ὁποίαν θά ἐτήρουν οἱ Ἕλληνες, περιήρχοντο τὰ κατὰ τὸ τουρκοπάζαρο (παρὰ τὸ Ὠρολόγιον) οἰκίας των καὶ διέδιδον ὅτι οἱ Ἕλληνες μὲ τὴν εἴσοδον θά διέτασσαν τὴν ἀφαίρεσιν ἀπὸ τὰς γυναῖκας τοῦ γιασμάκ (φερεντζέ) καὶ θά ὑπεχρέωνον τὰς Ὀθωμανίδας νὰ ἐξέρχωνται ἀκάλυπται. Αἱ τελευταῖοι, ἰδίως αἱ ἄσχημες κατελήφθησαν ἀπὸ τρόμον καὶ ἐπώλουν τὰ ὑπάρχοντά των εἰς τοὺς Ἑβραίους παλαιοπώλας εἰς ἐξευτελιστικὰς τιμὰς καὶ ἀνεχώρουν. Τὸ τέχνασμα ἔγινε ἐγκαίρως γνωστὸν, πλὴν ὅμως ἐν τῷ μεταξύ εἶχε κατακλυσθῆ ἡ ἀγορὰ τῆς πόλεως ἀπὸ ἐπιπλα καὶ σκεύη προσφερόμενα εἰς πολὺ χαμηλὰς τιμὰς.

Μετὰ τὴν ρύθμισιν καὶ ἄλλων θεμάτων μετὰ τῆς Ἐπιτροπῆς τὸ ἀπόγευμα τῆς 23ης Ἰουνίου, ὁ στρατηγὸς Σκαρλάτος Σουτσοσ, συνοδευόμενος ἀπὸ δύο μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀγγλὸν συνταγματάρχην καὶ ἓνα Γάλλον λοχαγόν, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀννίνου, ὅπου τὸ ἴδιο βράδι ἐξέδωκε τὴν κάτωθι

ήμερησίαν διαταγήν, ἐκφωνηθεῖσαν παρά τοῦ ἰδίου εἰς γενομένην συγκέντρωσιν τοῦ στρατεύματος:

« Ἀξιωματικοί, Ὑπαξιωματικοί καί Στρατιῶται.

Συγχαίρω ὑμᾶς ὅτι πρῶτοι ἔχετε τήν τιμήν νά εἰσέλθητε εἰς τήν νέαν Ἑλληνικήν χώραν. Πέποιθα ὅτι ὡς στρατιῶται κράτους εὐνομούμενου ἔχητε πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰσθε οἱ φυσικοὶ φρουροὶ τῆς τιμῆς, τῆς παρουσίας καί τῆς ζωῆς τῶν νέων συμπολιτῶν μας ἄνευ διακρίσεως. Δέν πρέπει νά λησμονῆτε ποτέ ὅτι ὀφείλεται νά σέβεσθε καί νά προστατεύητε τά ἔθιμα καί τās θρησκευτικὰς δοξασίας ἀπάντων ἀνεξαιρέτως. Εἰμί βέβαιος ὅτι πρὸς τιμήν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ θέλετε ἐκπληρώσει τὸ καθήκον ὑμῶν μετὰ ζήλου καί αὐταπαρνήσεως, ὡς ἐπράξατε τοῦτο μέχρι σήμερον καί ὅπως ἐμπρέπει εἰς στρατιώτας Κράτους πολιτισμένου».

Ἐν συνεχείᾳ ἔνωρίς τὸ βράδι ἐσήμανε ἡ σάλπιγξ τῶν μονάδων τήν ἀποχώρησιν. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας, 23ης Ἰουνίου, ἐκυκλοφόρει εἰς τās Ἀθήνας παράρτημα τῆς ἐφημερίδος « Ἐθνικὸν Πνεῦμα», τὸ ὁποῖον ἐν κυρίῳ ἄρθρῳ ἀνέφερε σχετικὰς εἰδήσεις μετὰ τήν κατάληψιν τῆς Ἄρτης. Τὸ ἄρθρον ἤρχιζεν ὡς ἑξῆς: « Χρυσοκέντητος καί χρυσοῦφαντος ἡ κυανόλευκος σημαία, ὑπὸ Ἑλληνίδων χειρῶν, μετὰ παλμῶν κοσμηθεῖσα, ὑψοῦται ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τῆς Ἄρτης. Τά τῆς καταλήψεως χωροῦσι κανονικῶς...». Καί ἡ ἐφημερίς « Θεσσαλία» τῆς ἰδίας ἡμέρας ἔγραφε: « Τά δεσμὰ τῆς δουλείας ἐθραύσθησαν. Ἡ Ἄρτα, πόλις ἱστορική, ρίπτεται ἐλευθέρᾳ εἰς τās ἀγκάλας τῆς μητρὸς, ἐν Ἡπείρῳ ὁ κατακτητῆς συνεσπειρώθη πλέον».

Εἰς τήν Ἄρταν ἀπὸ τῆς 8ης βραδινῆς ὥρας τῆς 23ης Ἰουνίου παρητηρήθη εἰς τās τάξεις τῶν Τούρκων ἀσυνήθης κίνησις. ἤρχισαν ἀπὸ τῆς ὥρας αὐτῆς νά συγκεντρῶνουν ὅ,τι ὑλικὸν εἶχεν ἀπομείνει, ὡς καί τὰ σύρματα μετὰ τὰ ὁποῖα ἦτο περιφραγμένη ἡ πόλις, καί μέχρι τῆς 4.30 ὥρας πρωϊνῆς τῆς ἐπομένης εἶχον ἐνεργῆσαι καί τήν μεταφορὰν τῶν πέραν τῆς γεφύρας τοῦ Ἀράχθου. Δέν ἀφῆκαν τίποτε εἰς τήν πόλιν, μηδέ τὸν ἱστὸν τοῦ φρουρίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπὶ αἰῶνας ἦτο ἀνηρητημένη ἡ σημαία τῶν. Αἱ φωνές τῶν στρατιωτῶν, ὁ θόρυβος τῶν ἵππων ἐπὶ τῶν καλδεριμιῶν, ἀφῆκαν καθ' ὄλην τήν νύκτα ἐκείνην, τελευταίαν τῆς τουρκικῆς κατοχῆς, αἴπνους τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως. Ἀλλὰ καί αὐτὸ νά μὴ συνέβαινε, οὐδεὶς θά ἠδύνατο νά κοιμηθῆ, ὅταν τήν ἐπομένην ἀνέμενε τὸ τέλος εἰς τὰ δεσμὰ του.

Τήν 3ην πρωϊνήν ὥραν τῆς 24ης Ἰουνίου 1881, ἀπὸ Ἀννίνου μέχρι Μενιδίου καί Ἀράπη ὅπου ἐστάθμευε τὸ πυροβολικὸν καί ἵππικόν, ἤρχισαν ταυτοχρόνως νά παιανίζουσι αἱ μουσικαὶ τῶν διαφόρων μονάδων τὸ ἑθνικὸν ἐγερτήριον, ὅποτε σύμπας ὁ στρατὸς, ὡς γράφει εἰς ἰδιωτικὴν ἐπιστολὴν ἀξιωματικὸς τῶν τμημάτων ἐκείνων, ὡς εἰς ἄνθρωπος εὐρέθη ἐπὶ ποδός. Ἀκολούθως ὁ στρατηγὸς Σούτσος ἀπέστειλεν εἰς τās Ἀθήνας τὸ κάτωθι τηλεγράφημα:

« Ἀννίνου 24 Ἰουνίου, ὥρα 6 π.μ.

Βασιλέα, Πρωθυπουργόν, Ἀθήνας

Ταύτη τῇ στιγμῇ μεσονύκτιον ἔλαβον ἐντολήν Ἐπιτροπῆς ὅτι σήμερον

πρωϊαν ἄρχεται κατάληψις μεθοριακῶν σταθμῶν καί πόλεως Ἄρτης
λήγουσα τῆ 3.30 μ.μ.

Γενικός Ἀρχηγός Σκαρλάτος Σουτσοσ.

Καί ὅταν συνεκεντρώθη τό στράτευμα, μετά μίαν ὥραν, ἀπεστέλλετο καί τό
κάτωθι δεύτερον τηλεγράφημα:

« Ἐξ Ἀννίνου 24 Ἰουνίου ὥρα 7 π.μ.

Α.Μ. Βασιλέα, Πρωθυπουργόν, Ὑπουργόν Στρατιωτικῶν, Ἀθήνας.

Χθές μετά μεσημβρίαν κατελήφθη τό Δημαριό ὑπό τάγματος εὐζώνων
ἀνυψώθη Ἑλληνική σημαία, σήμερον ἐγένετο ἔναρξις καταλήψεως μεθο-
ρίων σταθμῶν παρά Ἀννίνου μετ' ὀλίγον καταλαμβάνεται τουρκικός
Σταθμός Ἀννίνου καί χωροῦμεν πρός τά πρόσω.

Γενικός Ἀρχηγός Κατοχῆς

Σκαρλάτος Σουτσοσ»

Ἀκολουθῶς τά τμήματα ἐτέθησαν ἐν πορείᾳ καί τήν 8ην πρωϊνήν ἦσαν
παρατεταγμένα εἰς Ἄννινον ἐπὶ τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς. Ἐκεῖ εἶχον φθάσει τήν-
νύκτα τά γυναικόπαιδα τῶν χωριῶν Κομποτίου, Σελλάδων, Μεγάρχης καί ἄλλων,
διά νά χαιρετίσουν τήν ἑλληνικήν σημαίαν. Ἐν συνεχείᾳ διετάχθη ἡ εἴσοδος εἰς
τό καταλαμβανόμενον ἔδαφος τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης.

Προεπορεύετο ἡ ἔφιππος καί πεζῆ χωροφυλακή, ἠκολούθη τό 4ον τάγμα
πεζικοῦ ὑπό τόν διοικητήν του ἀντισυνταγματάρχην Δημ. Ἀντωναρόπουλον,
ἔπειτα τό Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ ὑπό τόν Στρατηγόν Σκαρλάτον Σουτσοσ καί
κλιμάκιον τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς, τό 7ον τάγμα πεζικοῦ ὑπό τόν ταγματάρχην
Κυριάκον Πονηρόπουλον, τό δεύτερον τάγμα μηχανικοῦ ὑπό τόν ἀντισυνταγμα-
τάρχην Νικ. Σουτσοσ, ἠκολούθουν κατά σειράν τέσσαρες πυροβολαρχαίαι
ὄρειβατικοῦ πυροβολικοῦ ὑπό τόν ταγματάρχην Ἀλεξ. Βάσον, δύο Ἴλαι ἱππικοῦ
τῆς 3ης ἱππαρχίας ἐκ 320 Ἴπων ὑπό τόν μοίραρχον Ἀλεξ. Σουτσοσ, τό 11ον
τάγμα πεζικοῦ ὑπό τόν ταγματάρχην Γ. Μαυρομιχάλην, τό 22ον τάγμα πεζικοῦ
ὑπό τόν ταγματάρχην Λεων. Πετροπουλάκη, ἕτερον ἀπόσπασμα χωροφυλακῆς,
τό ἀπόσπασμα νοσοκόμων, ὁ μεταγωγικός οὐλαμός καί ἐν συνεχείᾳ τά ὄλικά
ὕγειονομικῆς ὑπηρεσίας.

Ἡ διάταξις αὐτή ἀπετέλει μίαν συνεχῆ ἀλυσσον ἀπό Ἀννίνου μέχρι
Ἄρτης. Μέ τόν στρατόν εἰσῆλθον εἰς τήν Ἄρταν παιανίζουσαι καί δύο
στρατιωτικαί μουσικαί, ἡ τοῦ 4ου πεζικοῦ τάγματος ὑπό τόν Βαυαρόν ἀρχιμουσι-
κόν Ἑρρίκον Μάγγελ, προσφιλεῖ τῶν Ἀθηναίων μουσικόν, καί ἡ τοῦ 7ου
τάγματος ὑπό τόν Ραφαήλοβιτς, ἡ καλλίστη τῆς φρουρᾶς Κερκύρας μουσική.
ἠκολούθουν εἰς τό Ἐπιτελεῖον τοῦ στρατηγοῦ ὁ δήμαρχος Ἀθηναίων
Δημήτριος Σουτσοσ, υἱός τοῦ στρατηγοῦ, ὁ ἰατρός τοῦ Βασιλέως καθηγητής
Πρετεντέρης καί ὁ ἐπίστρατος λοχίας Δημοσθένης Παπαμιχαλόπουλος, υἱός τοῦ
ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν.

Περί ὥραν 1.30 μεσημβρινήν, ὁ τουρκικός στρατός μετά τῶν ἀρχηγῶν του
ἐγκατέλειπε τελείως τήν πόλιν εἰς τήν ὁποίαν παρέμειναν μόνον, διά τήν
παράδοσίν της, ὁ καίμακάρης τῆς Ἄρτης, ὀλίγοι ζαπτιέδες καί ὁ Μόττε σαρίφης
Πρεβέζης. Τήν ἰδίαν ὥραν ἡ πόλις εἶχεν ἐρημωθεῖ καθ' ὅσον ἅπαντες οἱ κάτοικοί

της, ανεξαιρέτως φύλου ή ηλικίας, πεζή ή έφιπποι είχαν εξέλθη εις προϋπάντησίν του, καταλαβόντες τά άκρα τής όδοϋ και επί μήκους άρκετών χιλιομέτρων. Εις τά παράθυρα τών οικιών είχαν άναρτηθή έλληνικάι σημαίαι και τό άνω μέρος τών θυρών είχε στολισθή μέ άνθη και στεφάνους εκ δάφνης. 'Ο στρατηγός Σαουντζάκης και οι Εϋρωπαίοι τής διεθνούς 'Επιτροπής εξέηλθον και αυτοί, άρκετά πέραν τής πόλεως, εις προϋπάντησιν του στρατου και διά νά απολαύσουν τό πρωτοφανές παραλήρημα χαράς τών κατοίκων.

'Ο Μητροπολίτης "Αρτης Σεραφείμ Ξενόπουλος, μεθ' όλου του κλήρου, προηγούμενων του σταυρου, τών εξαπετύγων τής Μητροπόλεως και τής χρυσοκεντήτου σημαίας, εξέηλθον ένωρίς και κατέλαβον θέσιν εις τήν είσοδον τής πόλεως, όπισθεν του ναου 'Αγίων Θεοδώρων, όπου ο κύριος όγκος του πλήθους, μέ έπικεφαλής τον δήμαρχον 'Αντωνόπουλον και όπου είχε στηθή μεγάλη άψίδα.

Περί ώραν 2.30 μεσημβρινήν κατέφθασε εις τήν είσοδον και εισήλθεν εις τήν πόλιν, τμήμα στρατου υπό τον άξιωματικόν Κωτάκη, προωριζόμενον κατά τήν συμφωνίαν τής 'Επιτροπής νά παραλάβη τό φρούριον, τούς στρατώνας και τά άλλα δημόσια κτίρια. Τούς στρατιώτας και τούς άξιωματικούς του τμήματος αυτου οι κάτοικοι ύπεδέχθησαν μετά φρενιτιωδών ζητωκραυγών και άπεριγράπτου ένθουσιασμου. Αί γυναίκες κλαίουσαι ένηγκαλίζοντο τούς στρατιώτας και τούς έδεικνυον εις τά παιδιά των τά όποια είχαν μαζί των. 'Ο στρατηγός Χάμλεϋ, εύρισκόμενος και αυτός εις τήν θέσιν τών 'Αγίων Θεοδώρων και θελήσας νά εισέλθη εις τήν πόλιν μέ τό άνωτέρω τμήμα του ελληνικού στρατου, έστάθη άδύνατον νά προχωρήση ένεκα τών συνεχών εκδηλώσεων του πλήθους, εύγνωμόνου χαράς προς τό πρόσωπόν του. 'Ασκεπής και συγκεκινημένος κατώρθωσε τέλος μετά δυσκολίας νά διέλθη διά μέσου χιλιάδων κατοίκων.

Τέλος, τήν 4ην ώραν μ.μ. έφθασε εις τήν θέσιν ύποδοχής τό προπορευόμενον τμήμα του στρατου, μία τών μουσικών και ο στρατηγός Σκαρλάτος Σουτσος μέ τό 'Επιτελείον του και τον εξέλθόντα εις προϋπάντησίν του στρατηγόν Σαουντζάκη. Τί έπηκολούθησε είναι άπερίγραπτον. Παραζάλη ένθουσιασμου. 'Εναγκαλισμοί, φιλιά και κλάματα. Αί ουρανομήκεις ζητωκραυγαί του πλήθους και ή τοπική μουσική τών λαϊκών όργάνων τής πόλεως εις ένα σύνολον διαφόρων τόνων δέν άφηνον περιθώρια νά διακρίνης τί έλέγετο επάνω εις τήν συγκίνησιν από τήν συνάντησιν αυτήν τών έλευθέρων και τών ύποδούλων 'Ελλήνων. Εις μίαν στιγμήν κατευνασμου ο Μητροπολίτης Σεραφείμ έπλησίασε τον στρατηγόν Σκ. Σουτσον και άφου τον έχαιρέτησε, του έτεινε τον σταυρόν προς άσπασμόν, όπως έκαμε τουτο και προς τούς άξιωματικούς του 'Επιτελείου του. 'Ακολούθως, στραφείς προς τον στρατηγόν, ειπε: «Εϋφράνθητε ουρανοί. Σαλπίσατε τά θεμέλια τής γής, βοήσατε τά όρη Εϋφροσύνην». 'Ο στρατηγός άπαντων ειπε: «Σεβασμιώτατε, έν όνόματι τής Α.Μ. του Βασιλέως τών 'Ελλήνων Γεωργίου του Α' καταλαμβάνω τήν "Αρταν». 'Εν συνεχεία ο δήμαρχος 'Αντωνόπουλος ήρχισε προσφωνών τον στρατηγόν, ένω οι ιερείς μέ ήγιασμένον υδωρ ξραινον αυτόν και τούς λοιπούς άξιωματικούς. Και όλα αυτά μέσα εις μίαν άτμόσφαιραν γενικής συγκινήσεως, χωρίς νά δύνανται νά συγκρατηθουν τά δάκρυα. "Ολοι, και από τά δύο μέρη, συνεχώς εκλαιον από τήν χαράν.

Ἦτο τῶρα ἡ ὥρα 4.30 μ.μ., ὅποτε τό 4ον τάγμα πεζικοῦ ὑπό διοικητήν τόν συνταγματάρχην Δημ. Ἀντωναρόπουλον καί ἐπικεφαλῆς παιανίζουσιν τήν μουσικήν τοῦ Μάγγελ, προπορευομένων χιλιάδων λαοῦ, ἤρχισε μέ δυσκολίαν νά κινήται πρός τήν πόλιν. Ἦκολούθη τό 7ον τάγμα πεζικοῦ, τό 22ον, τό 11ον, τό 2ον μηχανικοῦ, τό 2ον ὄρεινόν πυροβολικοῦ, ἡ ἐπιλαρχία καί ἐν συνεχείᾳ ὄλοι αἱ λοιπαί μονάδες. Ἀφοῦ διήλθον ὄλην τήν Κεντρικήν Ἀγοράν, κατευθύνθησαν πρός τήν πρό τοῦ φρουρίου πλατεῖαν ὄπου καί ἐστάθμευσαν. Κατά τήν διέλευσιν τοῦ στρατοῦ, τά παράθυρα τῶν οἰκιῶν ἦσαν κατάμεστα λαοῦ καί ἀπό αὐτά ἐρρίπτοντο εἰς τοῦς στρατιῶτας ἄνθη καί κουφέτα. Κατά μήκος τῆς κεντρικῆς ὄδοῦ εἶχον στηθῆ ἀψίδες μέ εἰκόνας τῶν βασιλέων, ἀναγράφουσαι μέ χρυσᾶ γράμματα τάς φράσεις: Ζήτω οἱ Βασιλεῖς, Ζήτω ἡ Ἐνωσις, Ζήτω ὁ Στρατός. Αἱ μονάδες τοῦ στρατοῦ ἀκολούθως ἐστρατωνίσθησαν εἰς τό φρούριον, εἰς τοῦς στρατῶνας, Ἀγίαν Φανερωμένην, εἰς τόν παρά τήν πόλιν Πύργον, εἰς τά διάφορα χάνια, τό δέ 22ον τάγμα πεζικοῦ εἰς διαφόρους οἰκίας τοῦ χωριοῦ Πέτα. Κατά τήν εἰσοδον τοῦ ἔλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τήν πόλιν, οἱ Εὐρωπαῖοι Ἐπίτροποι ἐθεῶντο μετά προσοχῆς τοῦς στρατιῶτας. Ἔκαμεν εἰς αὐτούς ἐντύπωσιν τό παράστημα, ἡ καλή των ἐνδυμασία καί ἐν γένει ἡ ἐμφάνισις των. Ἰστάμενοι δέ ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας τοῦ Ρώσσου ὑποπροξένου ἔρριψαν καί αὐτοῖ ἄνθη εἰς τόν στρατηγόν Σούτσον καί τήν ἀκολουθίαν του.

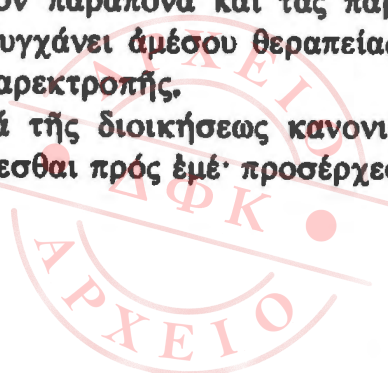
Τό ἴδιο βράδι ὁ στρατηγός Σούττος ἀπηύθυνε τήν κατωτέρω προκήρυξιν πρός τοῦς κατοίκους τοῦ ἀπελευθερωθέντος τμήματος.

Ὁ Γενικός Ἀρχηγός
τοῦ Βασιλικοῦ Ἐλλην. στρατοῦ τῆς κατοχῆς
Πρός τοῦς κατοίκους τοῦ διαμερίσματος Ἄρτας

Ἐν ὄνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων καί τῆς Κυβερνήσεως αὐτοῦ, καταλαμβάνω καθ' Ὑψηλὴν Βασιλικὴν διαταγὴν πρῶτος ἐγὼ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἐλληνικοῦ στρατοῦ τήν Ἐλληνικὴν ταύτην χώραν καί δέχομαι ἐν τοῖς κόλποις τῆς μητρὸς Πατρίδος Ὑμᾶς τοῦς κατοίκους τοῦ διαμερίσματος τούτου, συμπολίτας ἴσους ἐνώπιον τοῦ νόμου καί ἀπολαύοντας τοῦ λοιποῦ ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐνομίας καί τῆς Βασιλικῆς προστασίας, ἀνεξαρτητῶς φυλῆς καί θρησκευματος.

Σύμβολον τῆς τάξεως ὁ Ἐλληνικός στρατός, ἀποστολήν ἔχει καί ἤδη νά ἐδραιώσῃ αὐτήν καί τήν ἡσυχίαν Ὑμῶν· πέποιθα δέ ὄτι πρός τοῦτο θέλει τύχει τῆς ὑποστηρίξεως καί τῆς συνδρομῆς Σας, καί ὄτι μετά πλήρους προθυμίας θέλετε συμμορφοῦσθαι μέ τά παραγγελόμενα. Μὴ διστάσητε ἐπομένως νά μοῖ ἀναφέρητε τά τυχόν παράπονα καί τάς παρατηρήσεις Ὑμῶν, βέβαιοι ὄντες, ὄτι θέλουσι τυγχάνει ἀμέσου θεραπείας καί θέλει ἐπέρχεσθαι ἄμεσος τιμωρία πάσης παρεκτροπῆς.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος καί μεχρισοῦ τά τῆς διοικήσεως κανονισθῶσιν, αἱ καθεστηκυῖαι ἀρχαί θέλουσιν ἀναφέρεσθαι πρός ἐμέ· προσέρχεσθε δέ μετά

θάρρους καὶ πεποιθήσεως, καθότι ἡ εὐημερία καὶ ἡ εὐκλεία τῆς Πατρίδος εἶναι τὸ μόνον μέλημα ἡμῶν καὶ ὁ σκοπὸς τῆς κοινῆς ἐνεργείας.

Ζήτω ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος ὁ Α΄

Ἐν Ἄρτῃ, τὴν 24 Ἰουνίου 1881

Ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς
Σκαρλάτος Σοῦτζος
ὑποστράτηγος

Ἡ προκήρυξις αὕτη ἐτοιχοκολλήθη καὶ διενεμήθη εἰς τοὺς κατοίκους.

Τὴν ἰδίαν ἐσπέραν ἐπηκολούθησε φωτοχυσία διαρκέσασα καθ' ὅλην τὴν νύκτα, ἀγρυπνούντων καὶ ὄλων τῶν κατοίκων τῆς πόλεως. Ἀργὰ τὴν νύκτα εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ὁρολογίου (παρὰ τὸ φρούριον) ἦτο ἀκόμη συγκεντρωμένον τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων χωρὶς νὰ ἀποφασίξῃ νὰ διαλυθῇ. Εἰς μίαν στιγμὴν, ὅπως γράφει εἰς ἐφημερίδα Ἀθηνῶν, ὁ Θεολόγος Νικ. Ἀμβράζης ὠμίλησε ἐκ τοῦ προχείρου πρὸς τοὺς συγκεντρωθέντας πολίτας, τῆς πόλεως καὶ τῶν χωριῶν, ὡς 15.000. Εἶπε δὲ τὰ ἑξῆς:

Ἀγαπητοὶ Ἀδελφοί! καὶ Συμπολίται ἐλεύθεροι!

«Οὐκ ἐξ ἡμῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον!» Ναί! Τὸ ὑπέρτατον τῆς ἐλευθερίας δῶρον, τὸ ὁποῖον ἄνευ θυσιῶν καὶ ἀγῶνων προσφέρεται σήμερον εἰς ἡμᾶς, προέρχεται «οὐκ ἐξ ἔργων, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς», ἀλλ' ἐκ τοῦ κρατεροῦ βραχίονος τοῦ Θεοῦ τῶν δυνάμεων, τοῦ ταπεινοῦντος τὰ ἔθνη, καὶ πάλιν ἀνυψοῦντος, τοῦ κατάγοντος καὶ ἀνάγοντος. Ναί! Ἀδελφοί μου! Ἡ δεξιὰ τοῦ Ὑψίστου κραταιώσασα τοὺς Πατέρας ἡμῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας μας μέγαν τοῦ 21 ἀγῶνα, ἅπαξ διαπαντός παραδεξαμένη ὡς θυμίαμα εὐπρόσδεκτον τὰ ἀφθόνως ρεύσαντα αἵματα ἐκείνων, ἤδη διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Μεγίστου Λυτρωτοῦ τῆς ἀνθρωπότητος — τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, παρέχεται ἡμῖν δωρεάν τὴν ἐλευθερίαν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἄλλοι διὰ μεγάλων θυσιῶν καὶ ἀγῶνων μόλις ἀποκτῶσιν, εἰς ἡμᾶς προσφέρεται δωρεάν. Ἀληθῶς «Οὐκ ἐξ ἡμῶν Θεοῦ τὸ δῶρον!» Εὐγνωμοσύνη λοιπόν, εὐγνωμοσύνη αἰωνία εἰς τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν! Προσοχὴ μεγίστη εἰς τὸ πολύτιμον τοῦτο δῶρον! Ἐλευθερωθέντες, ἀδελφοί μου, καὶ ἀποτινάξαντες τὸν βαρύν τῆς Τυραννίας ζυγόν, ὅστις ἐπὶ τετρακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὥσπερ τις βαρύτατος καὶ σκληρότατος ἐφιάλτης καταπλακώσας ἐβασάνιζε τοὺς πατέρας μας καὶ ἡμᾶς, ἅς προσπαθήσωμεν νὰ ἐλευθερωθῶμεν καὶ ἀπὸ τὸν βαρύτατον Ζυγόν τῶν παθῶν. Σύμπνοια καὶ ὁμόνοια, ἀδελφότης καὶ εὐεργεσία, ἐργασία καὶ δραστηριότης, τιμιότης καὶ ἀφιλοκέρδεια, πίστις εἰς τὸν Μέγαν Θεόν τῶν πατέρων μας, πίστις εἰς τὴν μεγάλην μητέρα μας — τὴν Ἑλλάδα, ὑπακοή καὶ εὐπειθεια εἰς τοὺς νόμους, καὶ σέβας πρὸς πᾶν σεβαστόν καὶ ἱερόν — ἰδοὺ, ὅποια κοσμήματα ὀφείλουσι νὰ περικοσμήσῃ τὸν ἀληθῆ πατριώτην, τὸν γνήσιον Ἕλληνα ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ! Πεισιμένοι ἀκραδάντως περὶ τῶν ὑψηλῶν ἀληθειῶν τῆς ἀγιωτάτης ἡμῶν Πίστεως, ἅς ἀγαπῶμεν ἀδελφικῶς, συνωδὰ ταῖς ἱεροῖς παραγγέλμασι τοῦ Εὐαγγελίου μας, καὶ πάντα τοὺς μὴ πιστεύοντος, ὡς ἡμεῖς. Τὴν πίστιν ἐκάστου κρινεῖ μόνος ὁ καρδιογνώστης Θεός· εἰς ἡμᾶς δὲν ἐπιτρέπεται

τούτο· «Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἶκτον;» Ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ ἀγαπῶμεν πάντας, διότι εἶναι ἀδελφοὶ μας. Ἡ παραβολὴ τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου ἄς γραφῆ μετ' ἀνεξίτηλα γράμματα εἰς τὴν καρδίαν ἐκάστου ἡμῶν. Πλησίον μας εἶναι πᾶς ἄνθρωπος, οἴανδήποτε καὶ ἂν πρεσβεύῃ θρησκείαν, οἴονδήποτε καὶ ἂν διακρατῆ δόγμα. Αὐτός εἶναι ἐλεύθερος νὰ πιστεύῃ ὅ,τι θέλει· ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ τὸν εὐεργετῶμεν. Ἡ διαγωγὴ μας ἄς ἦναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μαρτυρῆ περὶ τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως ἡμῶν... Ἄλλὰ ποῦ εἴμεθα; ποῦ εὐρισκόμεθα; εἶνε ἀληθές, ὅτι πατοῦμεν γῆν ἐλευθέραν; εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀπηλλάγημεν τοῦ Τυραννικοῦ Ζυγοῦ: Ναί! εἶναι ἀληθές, ἀληθέστατον, ἀδελφοὶ μου! Ἄς εὐχαριστήσωμεν λοιπὸν τὴν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐπέβλεψεν ἐξ ὕψους ἁγίου αὐτοῦ καὶ ἐφ' ἡμᾶς. Καὶ εὐχαριστοῦντες Αὐτὴν ἄς ἀνακράξωμεν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας.

Ζήτω τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος! οἱ Βασιλεῖς, ὁ Στρατός!

Τὴν 11ην νυκτερινὴν ὥραν ὁ στρατηγὸς Β. Σαπουντζάκης ἀπέστειλε ἐξ Ἀννίνου, ἀφοῦ ἡ πόλις δὲν εἶχε τηλεφωνικὴν σύνδεσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα:

Ἐξ Ἀννίνου 24 Ἰουνίου ὥρα 11 μ.μ.

Ἐπιτελεῖται Στρατιωτικῶν, Ἐξωτερικῶν, Ἀθήνας

Σήμερον τὴν 24ην, ὥρα 4.30 μ.μ., στρατὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης ἐν μέσῳ πανδήμου ἐνθουσιασμοῦ ἄνευ διακρίσεως θρησκευματος.

Ἀδιάκοποι ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ Α.Α. τοῦ Βασιλέως ἐκ μέρους πάντων τῶν κατοίκων τῆς Ἄρτης, Χριστιανῶν, Ἰσραηλιτῶν, Ὀθωμανῶν.

Στρατηγὸς Σαπουντζάκης.

Καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης ἔσπευσε νὰ ἀποστείλῃ τὴν ἐπομένην τὰ κάτωθι τηλεγραφήματα, ἐπὶ ἀπελευθερώσει τῆς πόλεως.

Ἐξ Ἀννίνου 25/6 ὥρα 7 πρωῒνῃ.

Α.Μ. Βασιλέα, Ἀθήνας

Μεγαλειότατε, Ποιμενάρχης καὶ ποιμνιον ἀκαθέκτω κατακρατούμενοι χαρᾷ ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει ἡμῶν, σπεύδομεν νὰ διαβιβάσωμεν τῇ Α.Μ. τὰς εὐχαριστίας μας καὶ τὴν πρὸς τὸν θρόνον ἀφοσίωσίν μας. Ἐκτενέστερον διερμηνέα ζώση φωνῇ παρέχοντες τῷ αὐτόθι συμπολίτην μας κ. Κων. Καραπάνον.

Ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης Σεραφεῖμ Ξενόπουλος

Ἐξ Ἀννίνου 25/6 ὥρα 7 π.μ.

Τῷ Κυρίῳ Πρωθυπουργῷ, Ἀθήνας

Ἐξοχώτατε,

Ἀπολαύσαντες ἤδη τοῦ ἐν ἡμῖν ὑφισταμένου πόθου, διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν θρόνον ἀφοσίωσιν ἡμῶν δηλώσαντες προαγόμεθα ἀπονεῖμαι ὑμῖν τὰς ἐκ μέρους ψυχῆς εὐχαριστήσεις ἡμῶν ἐπὶ τῇ ἀκαμάτῳ προσπάθειᾳ.

Ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης Σεραφεῖμ Ξενόπουλος.

Ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πολιτευτοῦ Καραπάνου εἰς τὸ πρὸς τὸν Βασιλέα τηλεγράφημα ἐσχολιάσθη ἀπὸ ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν, ὡς εὐκαιρία τοῦ

ποιμενάρχου νά πλησιάση τόν Καραπάνον. Ἄλλά καί εἰς τήν πόλιν ἐκ μέρους μερίδος πολιτῶν, ἀντιφρονούντων πρὸς τήν πολιτικήν τοῦ Καραπάνου, ἐπεκρίθη ὁ Μητροπολίτης διά τό περιεχόμενον τοῦ πρὸς τόν Βασιλέα τηλεγραφήματός του.

Πρὸς τήν «Ἐφημερίδα» τῶν Ἀθηνῶν ἐτηλεγράφησε τὰς ἐντυπώσεις του καί ὁ ἐπίστρατος Δ. Παπαμιχαλόπουλος:

Σύνταξιν «Ἐφημερίδος»

Ἄρτα (δι' Ἀννίνου), 25 Ἰουνίου ὥρα 6 μ.μ.

Ἀθήνας

Ἡ ἑλληνική Ἄρτα κατέστη ἐλευθέρα! Μετά τετράωρον συνεχῆ πορείαν εἰσῆλθομεν εἰς Ἄρταν τήν 5 μ.μ. ὥραν. Ὁ ἀρχιερεὺς μετὰ τοῦ κλήρου καί ἀπαξοπάντων τῶν κατοίκων, ἀνδρῶν καί γυναικῶν, ἄνευ διακρίσεως θρησκευματος, μᾶς ὑπεδέξαντο ἔξω τῆς πόλεως ἐν ἄκρα συγκινήσει καί φρενήρεις ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ζητωκραυγάζοντες ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἐνώσεως. Αἱ ζητωκραυγαὶ ἀφικνοῦντο μέχρι οὐρανοῦ, ἦσαν δέ συνεχεῖς καί ἀδιάκοποι. Ἡμεῖς ἐβαδίζομεν ἐν συγκινήσει. Ἡ πόλις εἶνε λαμπρῶς ἐστολισμένη. Ἐκάστη οἰκία φέρει τὰ ἔθνικὰ μας χρώματα καί ἔθνόσημα, πολλαὶ δέ οἰκίαι καί τὰς εἰκόνας τοῦ βασιλέως καί συμβολικάς τῆς ἐλευθερίας. Ἡ χαρὰ τῶν κατοίκων εἶνε μεγάλη, δοξάζουσι τόν Ὑψιστον ἐπὶ τῇ γενομένῃ μεταβολῇ, ἥτις τόσον μεγάλη εἶνε, ὥστε εἰς μερικοὺς φαίνεται ἀκόμη ἀπίστευτος.

Ὁ εἰσελθὼν στρατὸς ἀπαρτίζεται ἐκ τεσσάρων ταγμάτων πεζικοῦ, ἐνός τάγματος πυροβολικοῦ, τοῦ β' μηχανικοῦ καί δύο ἰλῶν ἱππικοῦ.

Δημοσθένης Παπαμιχαλόπουλος

Εἰς ἄλλο τηλεγράφημα προσέθετε:

Αὐτόθι, 25 Ἰουνίου μεσημβρία

Χθὲς ἐτηλεγράφησα εἰσοδὸν τήν ἐσπέραν εἰχομεν ἅπασαν τήν πόλιν φωταγωγημένην. Ἐπικρατεῖ γενικὴ καί ἀπερίγραπτος χαρὰ· πάντες οἱ νέοι πολῖται ἑλληνες ἀδελφοί μας φέρουσιν ἐπὶ τοῦ στήθους των τό ἔθνόσημον.

Μεταξὺ πολλῶν περιγραφῶν τῆς συγκινήσεως ἦν ἡσθάνθησαν οἱ Ἄρτινοὶ ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ διαπρέπει ἐπὶ ἀφελείᾳ ἢ ἐξῆς πρὸς τήν Ἀρμονίαν τῆς Σμύρνης, ἰδίως διά τὰς ἐκφράσεις ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῆς κόρης:

«Οἱ κάτοικοι τῆς Ἄρτας πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἑλληνικῶν φαλάγγων ἐνεδύθησαν τὰ ἑορτάσιμα αὐτῶν· τὰ καταστήματα ἐχρωματίσθησαν ἐν τάχει κυανᾷ καί λευκᾷ· αἱ κόραι ἀπὸ ἡμερῶν προητοιμάζον στολὴν λευκὴν μετὰ κυανῶν ταινιῶν, ἀλλὰ ράπτουσαι αὐτὴν ἔλεγον «μὴ δὲν τὴν φορέσωμεν;» Ἐπεκράτει πάντοτε αἴσθημα τι ἀνησυχίας, μὴ δὲν ἐπαληθεύσῃ ὅ,τι ἀνέμενον. Ἀλλὰ τό σάββατον 20/2 Ἰουλίου εἰσῆλθον εἰς Ἄρταν οἱ εὐρωπαϊοὶ ἐπίτροποι: «Ἐτρέξαμεν νά τοὺς ἴδομεν καί τοὺς εἶδαμεν» λέγει νεᾶνις ἀρτινὴ περιγράφουσα τὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας αἰσθήματα πρὸς συγγενῇ ἐν Κων/πόλει νεάνιδα. «Εἶνε λαμπροὶ ἄνθρωποι· τοὺς πήραμε ς' τὰ καλλίτερα σπίτια». Ἀλλ' ἡ μεγάλη πανηγυρις ἦτο τὴν τετάρτην, ἡμέραν τῆς εἰσόδου τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων: «Γυναῖκες, ἄνδρες καί τὰ κορίτσια ς' τὰ ἄσπρα», γράφει ἡ αὐτὴ νεᾶνις, «αἰβγήκαμεν στοὺς Ἁγίους

Θεοδώρους καί τούς ἐπεριμέναμεν· καθήσαμεν τρεῖς ὥρας ἥλιο ὄλο τό μεσημέρι· δέν μ' ἔμελλε καθόλου μία μέρα ἐάν καθήμεθα δέν θά ἐκουραζόμεν».

Καί ἄλλη ἀνταπόκρισις ἐξ Ἄρτης τοῦ Θεολόγου Νικ. Ἀμβράζη πρὸς τὴν ἔφημερίδα «Ἀστέρα» ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἐν Ἄρτῃ τῇ 1ῃ Ἰουλίου 1881.

Ἀξιότιμε κ. Συντάκτα!

Σπεύδω ν' ἀφηγηθῶ ὑμῖν τὰ κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Τούρκων, καί τὴν εἰσέλασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς Ἄρταν.

Τὴν νύκτα τῆς Τρίτης πρὸς τὴν Τετάρτην (23-24ης Ἰουνίου) οἱ Τούρκοι εἶχον ἐκκενώσει πάντα τὰ ὄχυράματα καί τό φρούριον, καί εἶχον μεταφέρει ἅπαν τό ὑλικόν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἐτέρας τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ δαχθῆς, ἥτις δυστυχῶς ἔμεινεν εἰς αὐτούς. Ἀπό πρώτας οἱ πολῖται τῆς Ἄρτης Χριστιανοί τε καί Ἰσραηλίται, ἀπεριγράπτῳ ἐνθουσιασμῷ συσχεθέντες, εἰς ἀνήκουστον τέως εὐρίσκοντο κίνησιν, συγχαίροντες ἀλλήλους. Αἱ οἰκίαι ἅπασαι ἦσαν σημαιοστόλιστοι. Ἡ κυανόλευκος Σημαία τοῦ Σταυροῦ ἐκυμάτιζε πανταχοῦ. Ἐν τῷ Δημαρχεῖῳ ἀνεπετάσθησαν αἱ Σημαῖαι τῶν ἑξ μεγάλων Δυνάμεων, καί ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἐκυμάτιζεν ἡ ἡμετέρα. Περί τὴν 10ην π.μ. ἡ πόλις ἅπασα ἦτο κενή, οἱ πολῖται εἶχον ἐξέλθει πάντες παρά τὸν ποταμόν, ἐν θέσει «Ἅγιος Θεόδωρος» καλουμένη, ἀντικρὺ τῆς ἱστορικῆς κωμοπόλεως Πέτα, καί ζητωκραυγοῦντες περιέμενον ἀνυπομόνως τὸν Ἑλληνικόν στρατόν. Ὁ Ἀρχιερεὺς, καί ἅπας ὁ κληρὸς ἐνδεδυμένος κυανόλευκα φελόνια, προηγουμένων τῶν ἑξαπτερύγων καί σταυρῶν τῶν ἐκκλησιῶν, ἐγκατέστη ὀπισθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Θεοδώρων. Ἐκεῖ ἐψάλη ἀγιασμός ὑπὸ τοῦ Ἀρχιερέως καί τοῦ Κλήρου, ἐγὼ δέ ἔψαλαν τό Πολυχρόνιον τοῦ Βασιλέως ἡμῶν. Ἄλλ' ἰδοῦ! νέφος κονιορτοῦ φαίνεται μακρόθεν μεταξύ Πέτα καί Πεφανερωμένης, καί μετ' ὀλίγον μακροτάτη λευκή γραμμὴ κινουμένη. Ἦτο ὁ Ἑλληνικὸς στρατός. ὦ! τίς δύναται νά περιγράψῃ τὴν συγκίνησιν, τὰ δάκρυα, τὴν χαρὰν καί τὰς ζητωκραυγὰς τῶν Ἀρταίων, Χριστιανῶν τε καί Ἑβραίων; Εἶναι γεγονότα τινά, τὰ ὁποῖα δέν περιγράφονται, καί οὔτε εὐρίσκονται λέξεις ἀκριβῶς ἐκφράζουσαι τό πρᾶγμα...

Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατός εἰσῆλθεν, ἄγγελος χαρᾶς καί ἐλπίδος, ἐν τῷ μέσῳ τῶν μέχρι οὐρανοῦ ζητωκραυγῶν τοῦ πλήθους, καί τῆς διαχύσου καί πλουσίως κεκοσμημένης Ἑλληνικῆς σημαίας, ἣν ὁ ἱερός πόθος καί ἡ φιλοπατρία του τε Ἀρχιερέως καί τῶν πολιτῶν εἶχε κατασκευάσει ἀπὸ τοῦ 1879, ἔκτοτε δέ ἦτο κεκρυμμένη εἰς ὑπόγειον κρύπτην. Ὁ φίλος Σας

Νικόλ. Χ. Ἀμβράζης

Καί εἰς τὰς Ἀθήνας ἐωρτάσθη τό γεγονός τῆς Ἑνώσεως. Ἐφωταγωγῆθησαν τό ἴδιο βράδυ τῆς 24ης Ἰουνίου τὰ ἀνάκτορα, ἡ Ἀκρόπολις, αἱ δύο Τράπεζαι, ἡ Στρατιωτικὴ Λέσχη καί τὰ εἰς τό Φάληρον ναυλοχοῦντα πλοῖα. Ἐγένοντο δέ εἰς τὰς ὁδοὺς παρελάσεις μαθητῶν καί λαοῦ κρατούντων εἰς χεῖρας μικρὰς ἑλληνικὰς σημαίας, τὰς ὁποίας διένειμεν ἡ ἀστυνομία.

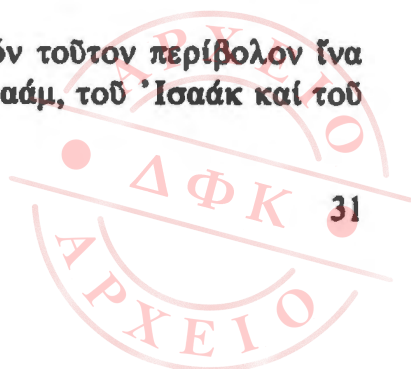
Ἀπό τῆς ἐπομένης τῆς προσαρτήσεως, οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νά προβάλουν διάφορα προσκόμματα εἰς τούς κατοίκους τῆς πόλεως οἱ ὅποιον εἶχαν μικράς ιδιοκτησίας ἔξω τῆς γεφύρας, κατά τήν ἐκεῖ μετάβασίν των. Τοῦτο εἶχε μεγάλην οικονομικήν σημασίαν δι' αὐτούς καθ' ὅσον ἐκ τῆς καλλιεργείας αὐτῶν ἀπέζων. Ὁ στρατηγός Σούτσος ἐξετίμησε τήν σοβαρότητα τοῦ πράγματος καί τό ἐσπέρας τῆς 25ης Ἰουνίου μετέβη εἰς τήν περιοχὴν τῆς γεφύρας καί διελθὼν αὐτήν συνήντησε τόν στρατηγόν Χιδαγέτ μετά τοῦ ὁποίου συνωμίλησεν ἐγκαρδίως. Τελικῶς συνεφωνήθη ὅπως χαλαρωθοῦν τά μέτρα τά ὅποια εἶχον λάβει ὠρισμένοι Τούρκοι διά τήν ἐξοδον τῶν κτηματιῶν, ὁ δέ Σούτσος ἐδήλωσεν ὅτι θά δύνανται οἱ Τούρκοι στρατιῶται, καθ' ὁμάδας μέ ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικόν, νά εἰσέρχωνται εἰς τήν πόλιν πρὸς ἀγοράν τροφίμων.

Διά τήν ἐπισφράγισιν τῆς Ἑνώσεως μετά τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ὁ λαός τῆς Ἄρτης προετοίμασε μεγάλην δοξολογίαν διά τήν 28ην Ἰουνίου ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ φρουρίου, ὅπου ἀνυψώθη διά τήν τελετὴν καί βωμός. Παρέστησαν κατ' αὐτήν ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, οἱ Ἰσραηλίται, οἱ ὀλίγοι ἐναπομείναντες εἰς τήν πόλιν Τούρκοι καί ἓνας λόχος ἐξ ἐκάστης μονάδος στρατοῦ. Ὁ Μητροπολίτης Σεραφεῖμ, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου τῆς πόλεως, ἱερούργησε κατά τήν τελετὴν καί ἠλόγησε τὰς σημαίας τῶν στρατιωτικῶν μονάδων ἐν μέσῳ κατανυκτικῶν καί συγκινητικῶν στιγμῶν. Ἡ παρουσία δέ τοῦ πολιοῦ στρατηγοῦ Σκαρλάτου Σούτσου, περιστοιχιζομένου ὑπὸ τῶν ἐπιτελῶν του καί τῶν τμημάτων στρατοῦ μετά τῶν σημαιῶν των καί τῶν μουσικῶν των, προσέδιδε μεγαλοπρεπῆ ἀλλά καί αὐστηράν ἐπισημότητα εἰς τήν τελετὴν. Ὁ Μητροπολίτης ὁμιλῶν ἐν συνεχείᾳ ἠὲ χαρίστησε τόν Θεόν διά τήν ἔνωσιν καί τόν στρατόν διά τούς κόπους εἰς τούς ὁποίους ὑπεβλήθη. Ἐπειτα ὠμίλησεν ὁ Ῥαββῖνος καί ὁ Δήμαρχος τῆς πόλεως Ἀντωνόπουλος. Καθ' ὃν χρόνον ὠμίλει ὁ δήμαρχος ἀνεπετάσθη ἐπὶ τοῦ Φρουρίου καί ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ ἡ ἑλληνικὴ σημαία, ἐν μέσῳ τῶν ἤχων τῶν μουσικῶν καί τῆς παραζάλης τῶν ἐνθουσιωδῶν κραυγῶν τοῦ πλήθους. Ἡ ἀνύψωσις τῆς σημαίας δέν ἐχαιρετίσθη διά κανονιοβολισμῶν, καθ' ὅσον τοῦτο ἐζήτησεν ὡς χάριν ἀπὸ τόν Ἑλληνα στρατηγόν ὁ ἀποχωρήσας ἐξ Ἄρτης Τούρκος στρατηγός Χατζῆ Ἐμίν Πασᾶς, στρατοπεδευμένος τῶρα ἔξω τῆς γεφύρας. Τοῦτο δυσaráστησε πολλούς κατοίκους καί ἀξιωματικούς καί ἀπεδόθη εἰς χαριστικήν παραχώρησιν τοῦ στρατηγοῦ πρὸς τούς Τούρκους. Τήν ἀνυψωθείσαν σημαίαν ἐχαιρέτισε ὁ διδάσκαλος τῆς πόλεως διά συγκινητικῶν λόγων. Ἡ δοξολογία ἤρχισε τήν 8ην πρωΐνῃν καί ἔληξε ἀργά τήν μεσημβρίαν.

Μετά τήν δοξολογίαν εἰς τό φρούριον, ἐγινε συγκέντρωσις ὄλων τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς μίαν τῶν δύο συναγωγῶν των, καθ' ἣν ὠμίλησεν εἰς τήν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν ὁ ἀρχираββῖνος Χατήμ Ἰσί, ἐξηγήσας εἰς τούς Ἰσραηλίτας τήν σημασίαν τῆς ἐνώσεως. Προηγῆθη σχετικὴ δοξολογία. Ὁ λόγος τοῦ ἀρχираββῖνου ἔχει ὡς ἐξῆς:

« Ἀδελφοί ὀρθόδοξοι!

Χαρμόσυνον γεγονός συγκαλεῖ ἡμᾶς εἰς τόν ἱερόν τοῦτον περίβολον ἵνα ἀποτίσωμεν εὐχαριστίας τῷ αἰωνίῳ Θεῷ τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαάκ καί τοῦ Ἰακώβ.

Σήμερον προσκαλούμεθα, ὅπως συμμερισθῶμεν τοὺς ἐθνικοὺς πόθους μετὰ χώρας ἐνδόξου, οἷα ἐστὶν ἡ Ἑλλάς, χώρας ἐπὶ μὲν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς τῇ τε ἀρχαίᾳ καὶ νεωτέρᾳ ἐπιφανοῦς, εἰς δὲ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας περιωνύμου ὑπὲρ πᾶσαν δ' ἄλλην ἱερᾶς διὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας, ἐφ' ᾗ κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν διέπρεπεν.

Διὰ τῆς προσαρτήσεως τῶν χωρῶν τούτων εἰς τὸ ἐλληνικὸν βασίλειον, ἡμεῖς εἰσερχόμεθα ἵνα μετὰσχωμεν νέας πολιτικῆς διαθήκης, τῆς διαθήκης τῆς συνταγματικῆς Ἑλλάδος, ἔνθα ἅπαντες οἱ πολῖται οἰουδήποτε θρησκευματος ἴσοι θεωροῦνται ἐνώπιον τοῦ νόμου καὶ ἔν μόνον δίκαιον, μία μόνη δικαιοσύνη ἅπαντας διέπει. «Νόμος εἰς ἔσται καὶ δικαίωμα ἔν ἔσται ὑμῖν».

Καὶ τῷ ὄντι, εἰς οὐδεμίαν ἐν Ἑλλάδι ὑποβάλλεται διάκρισιν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραηλίτου· τούτου δ' ἔνεκα θέλομεν γευθῆ ἔνταῦθα τῆς πλήρους ἀπολαύσεως τῶν δικαιωμάτων καὶ ἐγγυήσεων ἐκείνων, ἃς ἡ φύσις ἐν τῇ ψυχῇ παντός θνητοῦ ἐνεχάραττεν.

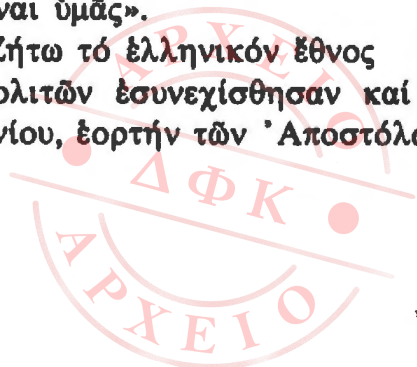
Ἄλλ' ὁμως κατὰ τὴν καινοφανῆ ταύτην περίστασιν, μὴ ἐπιλαθῶμεθα, ἀδελφοί, ὅτι δέον νὰ κατορθώσωμεν, ὥστε ἡ Ἑλλάς νὰ εὑρῆ ἐν ἡμῖν τέκνα ἄξια ἑαυτῆς· καὶ διὰ τῆς ὑποταγῆς εἰς τοὺς πατριῶς νόμους, διὰ τῆς ἐξασκήσεως τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρετῶν, διὰ τῶν ἡμετέρων μόχθων καὶ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν προσταγμάτων τῆς θρησκείας ἡμῶν, ἣτις ἐπιβάλλει σεβασμὸν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα καὶ εἰς τὰς κατεστημένας ἀρχάς, θέλομεν συντείνει εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ δόξαν τῆς νέας ἡμῶν πατρίδος.

Εὐλογήσωμεν λοιπόν, ὦ ἀδελφοί, τὸ ὄνομα τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ, ἀφ' οὗ ἐξήρτηται ἡ εἰμαρμένη τῶν ἐθνῶν, σκιρτήσωμεν ἐκ χαρᾶς κατὰ τὴν συμπόθητον ταύτην ἡμέραν, ἣν ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἀτέρμονι Αὐτοῦ οἴκτῳ ἐπέδειξεν ἡμῖν· «αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ» (Ψαλ. 118, 24). Εὐλογήσωμεν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, διότι οὔτε αἵματος κηλὶς, οὔτε θανάτου σκιά ταράττουσι τὴν γαλήνην τῆς σημερινῆς ἡμῶν χαρμονῆς. «Οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλη, οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ, ἀλλὰ ἐν πνεύματί μου, λέγει Κύριος Παντοκράτωρ» (Ζαχ. 4-6).

Ἦθεν ἐκφωνήσωμεν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὕμνον εὐχαριστίας, ὕμνον σωτηρίας καὶ εἰρήνης· ὑψώσωμεν, εἰς τὸν οὐρανὸν διαπύρους καὶ εἰλικρινεῖς εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐπραγίας καὶ τῆς τελείας ἐκπληρώσεως τῶν πόθων τῆς Ἑλλάδος, ἣτις σήμερον δέχεται ἡμᾶς ἐντός τῶν ζωογόνων αὐτῆς κόλπων· διώμεθα τοῦ Ὑψίστου, ὅπως ἐπιδαψιλεύῃ εὐδαιμονίαν ἐπὶ τὸν φιλόστοργον βασιλέα ἡμῶν Γεώργιον Α', ἐπὶ τὴν Σεπτὴν βασίλισσαν Ὀλγαν, ἐπὶ τὸν διάδοχον Κωνσταντῖνον καὶ ἐπὶ ὅλον τὸν βασιλικὸν Οἶκον, ὡς καὶ ἐγὼ ἱκετεύω Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, «εὐλογῆσαι πάντα, στήσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐφ' ὑμῶν καὶ μυριοπλασίως πληθῦναι ὑμᾶς».

Ζήτω ὁ βασιλεὺς — Ζήτω τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος

Αἱ ἑορταστικαὶ ἐκδηλώσεις τῶν πολιτῶν ἐσυνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας, κατὰ δὲ τὴν 29ην Ἰουνίου, ἑορτὴν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου

καί Παύλου, ὁ ἑορτασμός ὑπῆρξε πανηγυρικότερος. Τό ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας ὅλη ἡ πόλις συνεκεντρώθη εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ὁρολογίου, ὅπου συνεχῶς καί ἐπὶ μακρόν διάστημα ἐπαιάνιζον αἱ μουσικαὶ τοῦ στρατοῦ.

Κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου ἡ κεντρικὴ πλατεῖα τῆς πόλεως ὠνομάσθη Πλατεῖα Ἐλευθερίας (προφανῶς τοῦ Μονοπωλείου, σήμερον δὲ 24 Ἰουνίου), ἡ δὲ πλατεῖα τοῦ Ὁρολογίου εἰς Πλατεῖαν Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α΄.

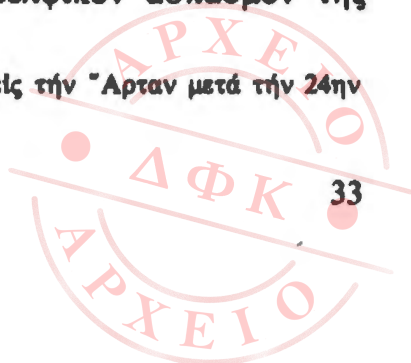
Ἀπὸ τὰς πρώτας ἀποφάσεις τοῦ στρατηγοῦ ἦτο καί τοποθέτησις φρουρᾶρχου τῆς πόλεως, τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Δημ. Ἀντωναρπούλου, ἀρχαιοτέρου ἀξιωματικοῦ ἐκ τῶν διοικητῶν τῶν ἄλλων μονάδων. Ἐπειτα διέταξε διαφόρους μονάδες τοῦ στρατοῦ ὅπως ἀναχωρήσουν διὰ τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἄρτης, πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς τάξεως καί διὰ τὴν δυνατότητα καταυλισμοῦ τῶν εἰς οἰκῆματα τῶν χωριῶν. Οὕτω τὸ 22ον τάγμα πεζικοῦ ὑπὸ τὸν Λεων. Πετροπουλάκη ἐστάθμευσεν εἰς τὸ Πέτα, ὁ 2ος λόχος εὐζώνων εἰς τὸ Δημαριό, ὁ 3ος λόχος εὐζώνων εἰς τοῦ Ἀννίνου, τὸ 2ον τάγμα εὐζώνων ἀνεχώρησεν εἰς Σχωρέτσιαν, τὸ 3ον τάγμα εὐζώνων εἰς Σκουληκαριάν καί τὸ 7ον τάγμα εὐζώνων ἀρχικῶς εἰς Μενίδι καί ἐν συνεχείᾳ εἰς Πράμαντα. Εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης παρέμεινεν τὸ 4ον καί τὸ 7ον τάγμα πεζικοῦ.

Ἀπὸ τὰς ἔδρας τῶν ἄνω τμημάτων, ὁμάδες ἐκ δύο-τριῶν στρατιωτῶν μετέβησαν εἰς τὰ διάφορα χωριά τοῦ διαμερίσματος πρὸς συμβολικὴν κατάληψιν αὐτῶν. Οὕτω ἐκ τοῦ τάγματος Πραμάντων δύο εὐζωνες μετέβησαν εἰς τὸ χωριὸν Μελισσουργοί, 17 ὄρας ἀπέχον τῆς Ἄρτης, καί ἐκεῖθεν διὰ τοῦ ἀγένορος « Ἀφτί » εἰς Θεοδώριαν, ἐνῶ 2-3 χωροφύλακες εἰς Καλαρρύτες πρὸς συμβολικὴν κατάληψιν τῶν νέων μερῶν.¹ Καί ἐκ τοῦ τάγματος Σχωρεσιάνων ἄλλη ὁμάς στρατιωτῶν ἐπεσκέφθη τὰ χωριά τῆς περιοχῆς Ἀγνάντων, Τζούμας, παραλλήλως δὲ ἐξ ἄλλων τμημάτων στρατοῦ, ὁμάδες κατελάμβανον τὰ χωριά Ραδοβυζίου κ.λπ.

Τὸ βράδι τῆς 29ης Ἰουνίου καί καθ' ἣν ὥραν ὁ στρατηγὸς ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσῃ, ἐπληροφόρηθη ὅτι οἱ Τούρκοι ἠμπόδιζον τοὺς κατοίκους Νησιῆς, κειμένης ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τουρκικῆς ὄχθης τοῦ Ἀράχθου, νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ ποταμοῦ περιοχὴν, ὅπου εἶχον τὰς ἰδιοκτησίας των. Μάλιστα πολλοὺς ἀπ' αὐτούς, ἐτοιμαζομένους νὰ μετοικήσουν, τοὺς ἐκακοποιοῦν. Ἀμέσως μετέβη εἰς Πέτα καί ἐκ τοῦ ἐκεῖ 22ου τάγματος ἀπέστειλεν ἀπόσπασμα στρατιωτῶν ἵνα προστατεύσῃ τοὺς θέλοντας νὰ μετοικήσουν κατοίκους πέραν Νησιῆς, πρὸς τὴν ἐλευθέραν τοιαύτην.

Πολύ πρῶτ' τῆς 30ης Ἰουνίου, ἑορτὴν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως αἰφνιδιάσθησαν. Τὴν 4ην πρῶϊνήν ὥραν εἰσῆρχοντο εἰς τὴν πόλιν περὶ τοὺς 100 ἐνθουσιῶντες Κερκυραῖοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νέοι, μετὰ τῆς παιανιζούσης συνεχῶς μουσικῆς τῆς πόλεως των καί τῆς σημαίας των, ζητωκραυγάζοντες συνεχῶς ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως καί τοῦ λαοῦ τῆς Ἄρτης. Ἦθελον οἱ Κερκυραῖοι νὰ δώσουν μὲ τὴν ἀφιξίν των αὐτὴν ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν τῆς

1. Τὸ 7ον τάγμα εὐζώνων, ἔχον ἔδραν τὸ Ἀγρίνιον, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἄρταν μετὰ τὴν 24ην Ἰουνίου καί ἀκολούθως ἀνῆλθεν εἰς Πράμαντα.

Κερκύρας εις τούς ἐλευθέρους τώρα ἀδελφούς Ἄρταίους. Τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ιδέας αὐτῆς εἶχον διάφοροι νέοι τῆς Κερκύρας καὶ διὰ ἐνεργειῶν τῆς ἐπιτροπῆς των, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν Ν. Νεράτζη, Ἄθαν. Κεφαλαῖ, Σ. Νίκα, Σ. Τοπάλη καὶ Α. Γιωτόπουλο ἐναυλώθη τὸ αὐστριακὸν ἀτμόπλοιο «ΛΑΡΙΟ», μὲ τὸ ὁποῖον ἀνεχώρησαν ἐκ Κερκύρας περί ὥραν 9.30 π.μ. τῆς προηγουμένης ἡμέρας, 29ης Ἰουνίου. Ὅταν ὅμως τὸ πλοῖον των ἔφθασεν εἰς τὴν Πρέβεζαν, αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἠμπόδισαν τὸν διάπλουον πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν τοῦ πλοίου των καὶ μόνον μετὰ δῖωρον, ἐπεμβάσει τῶν προξενικῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως, ἐπετράπη περί ὥραν 5ην ἀπογευματινὴν ἢ εἰσοδὸς των εἰς τὸν κόλπον. Τὴν 7ην βραδυνὴν ἀπεβιβάζοντο εἰς Μενίδι καὶ μετὰ ὀλιγώρον ἀνάπαυσιν ἀνεχώρησαν διὰ τὴν Ἄρταν, ὅπου ἔφθασαν τὴν 4ην πρωϊνὴν τῆς ἐπομένης.

Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως καταληφθέντες ἀπὸ συγκίνησιν διὰ τὴν ἀπρόοπτον αὐτὴν ἐπίσκεψιν, ἠγέρθησαν καὶ χειροκροτοῦντες παρηκολούθουν τούς εὐγενεῖς Κερκυραίους. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως ἐπαιάνιζεν ἢ μουσικὴ των ὅπου συνεκεντρώθησαν ὅλοι οἱ κάτοικοι. Ἐκεῖ ἐξεφώνισαν χαιρετιστηρίους λόγους οἱ Α. Γαλιάτσας (ἀπὸ οἰκογένειαν Ἄρταίου μετοικήσαντος εἰς Κέρκυραν), ὁ Ι. Τριβιζᾶς, κατάλληλον δέ τοῦ γεγονότος τῆς ἐνώσεως πονημάτιον ὁ Σ. Τοπάλης. Ἐκ μέρους τῶν κατοίκων ἀπήντησαν οἱ Καραπάνος καὶ Ν. Ἀμβράζης, ἐξάραντες τὴν πατριωτικὴν ιδέαν τῶν Κερκυραίων πρὸς ἐπίσκεψιν των. Ἀκολουθῶς ἡ μουσικὴ τῆς Κερκύρας διήλθε παιανίζουσα τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως. Τούς ἐπισκέπτας ἐφιλοξένησαν τὴν μεσημβρίαν καὶ παντοιοτρόπως ἐπεριποιήθησαν οἱ προύχοντες τῆς πόλεως, Καραπάνος, Βαρζέλης, Κροκίδας, Καστέλης, Σκαμνέλος καὶ ἄλλοι. Περί τὸ μεσονύκτιον οἱ ἐπισκέπται ἀνεχώρησαν διὰ Μενίδι, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν πατρίδα των.

Ἡ Ἐνωσις τῆς Ἄρτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐωρτάσθη ἐκτός των Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ τούς ὁμογενεῖς διαφόρων πόλεων τοῦ ἐξωτερικοῦ. Εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἡμερήσια Νέα» τῆς Ἀλεξανδρείας, καθημερινῶς δημοσιεῦνται ἄρθρα σχετικὰ μὲ τὴν Ἐνωσιν. Εἰς ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἔγραφον. «Ἡ εἰς Ἄρταν εἰσοδος τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ» καὶ συνέχεια «Οἱ κάτοικοι ἔβλεπον καὶ δὲν ἐπίστευον τὸ γεγονός. Ἐκ χαρᾶς καὶ θαυμασμοῦ οἱ Ἄρτινοὶ ἠπίστουν εἰς τὰ ὄμματα αὐτῶν. Ἀλλὰ ὅσον ἀφορᾷ εἰς αὐτούς πᾶσα ἀμφιβολία ἐξέλιπεν. Ἡ Ἄρτα ἀπὸ ἐπτὰ ἤδη ἡμερῶν εἶναι Ἑλληνική».

Ἀλλὰ καὶ οἱ Κύπριοι, ἀναμένοντες τὴν ἰδικὴν των ἐλευθερίαν, ἐξεδήλωσαν παντοιοτρόπως τὴν χαρὰν των. Σχετικὴ ἢ κατωτέρω ἀναφορὰ τοῦ Ἑλληνοσ Πρωξένου εἰς Λεμησσὸν πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν Κουμουνδοῦρον.

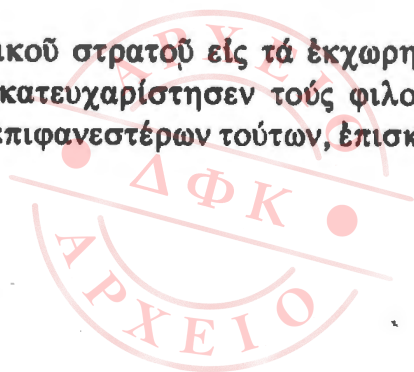
«Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος Εἰς Λεμησσὸν

Λεμησσός τῆ 28 Ἰουνίου 1881

Ἄριθμ. 98

Ἐξοχώτατε,

Ἡ πανηγυρικὴ εἰσοδος τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ ἐκχωρηθέντα τῆ Ἑλλάδι Ἡπειρωτικὰ διαμερίσματα κατευχαρίστησεν τούς φιλοπάτριδας Λεμησσίους δι' ὃ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων τούτων, ἐπισκεφθέντες

μοι χθές και σήμερα, μέ παρεκάλεσαν νά διερμηνεύσω τήν χαράν των εις τήν Υ.Ε. και νά υποβάλω αὐτῇ τά πλέον ἐγκάρδια συγχαρητήριά των, ἐπί τῇ ἐπιτελέσει τοῦ εὐτυχοῦς αὐτοῦ γεγονότος. Οἱ εἰρημένοι ὁμογενεῖς μοί ἀνέφερον προσέτι ἐμπιστευτικῶς ὅτι καθ' ἃ ἔμαθον ἐκ Λονδίνου, ἐξ ἀσφαλῶν πηγῶν, πολὺς ἐγένετο λόγος ἐν τε τῇ Κυβερνήσει τῆς Ἀνάσσης και τῷ Ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ περί Κύπρου και ὅτι ὁ μεγαλόφρων Πρωθυπουργός Κοσ Γλάδστων ἀποκλίνει μᾶλλον ὑπέρ τῆς ἐγκαταλείψεως και παραχωρήσεως αὐτῆς εἰς τήν Ἑλλάδα. Ἐπομένως οἱ Κύριοι οὗτοι μοί ἀνέθηκαν τήν ἐντολήν νά παρακαλέσω τήν Υ.Ε. ὅπως ἂν ἐγκρίνη, εἰ δυνατόν ἐπίκουρος, εἰς τήν κατ' ἐπανάληψιν πρός τήν Ἀγγλικήν Κυβέρνησιν διατυπωθεῖσαν περί Ἐνώσεως μετά τῆς Ἑλλάδος ἐπιθυμίαν των και ὅτι εἰσὶν ἀποφασισμένοι νά ἐργασθῶσιν ἐπιμόνως, πλήν συνεπῶς, πρός ἐκπλήρωσιν ταύτης, ἔτοιμοι πάντοτε νά συμμορφωθῶσι εἰς τήν περί τούτου συμβουλήν τῆς ἡμετέρας ἐξοχότητος.

Ἐσωκλείστως ὑποβάλλω και τό χθές ἐπιδοθέν παράρτημα τῆς «Ἀληθείας», ἥτις ὡς γνωστόν ἐκφράζει τό γενικόν αἶσθημα τῶν Κυπρίων. Ἐκ τοῦ παραρτήματος τούτου πλέον τῶν 200 ἀντιτύπων ἐτοιχοκόλλησαν οἱ Λεμήσσιοι, πρός ἐνδειξιν τῆς χαρᾶς των, ἐξῶθεν τῶν οἰκιῶν και καταστημάτων των.

Τῆς Υ.Ε. λαμβάνω τήν τιμήν νά διατελῶ
Εὐπειθέστατος Θεράπων
ὁ Πρόξενος Βασιλειάδης»

Τήν Α.Ε. τόν Κύριον

Ἀλ. Κουμουνδοῦρον Πρωθυπουργόν

Ἐργουρῶν τῶν Ἐξωτερικῶν κ.λ.π.

εἰς Ἀθήνας

Μέ τήν εἴσοδον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τήν πόλιν ἐφθασαν και πολλοί δημοσιογράφοι - ἀνταποκριταί ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, οἱ ὅποιοι μετέδιδον καθημερινῶς τάς συγκινήσεις και χαράς τῶν κατοίκων. Μαζί μέ αὐτούς κατά τάς ἀρχάς Ἰουλίου και ὁ ἀνταποκριτής τοῦ «Νεολόγου Κωνσταντινουπόλεως», Σπύρος Παγανέλης, ἀργότερα νομάρχης Ἄρτης.

Κατά τόν ἴδιον μήνα Ἰούλιον συνέπεσεν ὁ ἐορτασμός τοῦ Ὀθωμανικοῦ Ραμαζανίου. Οἱ Ὀθωμανοί τό ἐώρτασαν μέ πᾶσαν ἐλευθερίαν και παρά τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν παρεσχέθησαν ἀπτά δείγματα τῆς ἐλευθερίας και εὐνοίας των. Ἐπετράπη μάλιστα και ρίσις κανονιοβολισμῶν, διά τῶν ὁποίων ἐσημαίνετο ἡ ἔναρξις και ἡ λήξις τοῦ Ραμαζανίου. Ἐνθαρρυνθέτες οἱ Ὀθωμανοί ἐκ τῆς διαταγῆς τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν, ἀπέστειλον εἰς Ἰωάννινα τόν Μουφτή τῆς Ἄρτης διά νά ἐρωτήσῃ ἐκεῖ τούς σοφοὺς τοῦ κορανίου, ἐάν δύνανται αἰ ἐναπομείνασαι εἰς Ἄρταν οἰκογένειαι Ὀθωμανῶν νά παραμείνουν ὀριστικῶς ἐκεῖ ὑπό ἀλλόθρησκον καθεστῶς. Οἱ σοφοί σκεφθέντες ἀπήντησαν εἰς τόν Μουφτήν. «Ναί, ὁ Ἀλλάχ ἐπιτρέπει τοῦτο εἰς μεγάλην ἀνάγκην. Πλήν ὁμως ὑποχρεοῦται ὁ Μουφτής καθ' ἐκάστην πρωΐαν, μετά τήν ἀνάγνωσιν τῆς εὐχῆς διά

τόν ἑαυτόν του, νά διαβάζη καί δύο φορές ἀκόμη δι' αὐτούς πού παραμένουν ἐκεῖ»! Ἐν τούτοις, κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον ἀνεχώρησαν ἐξ Ἄρτης καί αἱ ὑπόλοιποι Ὀθωμανικαί οἰκογένειαι καί ἡ τουρκική συνοικία πλησίον τοῦ Ὁρολογίου, λεγομένη καί σήμερον «Τουρκοπάζαρο», παρουσίαζε μετὰ τήν ἀναχώρησίν των ὄψιν ἐρήμου.

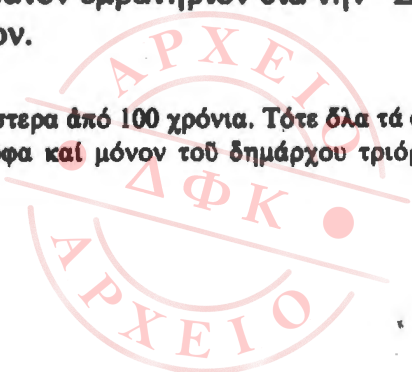
Ἀπό τῆς ἡμέρας τῆς τουρκικῆς κατοχῆς, οἱ καταστηματαῖται τῆς πόλεως ἀπό συνήθειαν ἐκλείνουν τά καταστήματά των τό θέρος τήν ὀγδόην βραδυνήν ὥραν. Ὄταν ὁμως μετὰ τήν προσάρτησιν ἦλθον ἐκ Πατρῶν διάφοροι ἐπιχειρηματίαι καί ἤνοιξαν ἐμπορικά καταστήματα, συνεμορφώθησαν καί οἱ Ἄρτινοί μέ τās συνηθείας ἐκείνων καί ἐκλείνουν καί αὐτοί ἀργά τήν νύκτα. Ἀπό ἀνταποκρίσεις ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων ἐξ Ἄρτης, πληροφορούμεθα ὅτι κατὰ τόν Ἰούλιον ὁ καύσων ἦτο ἀφόρητος καί ἐπετεινέτο ἀπό τό ὕψος τῶν οἰκοδομῶν, τῆς πυκνότητος αὐτῶν καί τῶν στενῶν δρόμων.¹

Παρά τήν ὑπόσχεσιν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τῆς Γεφύρας πρὸς τόν στρατηγόν Σούτσον, αὐταὶ παρενέβαλον συνεχῶς προσκόμματα εἰς τούς κατοίκους τῆς πόλεως οἱ ὅποιοι ἔζων ἀπό τά μικρά πέραν τῆς γεφύρας κτήματά των. Ἐνήργουν οἱ Τούρκοι αὐστηρόν ἔλεγχον καί ἔρευναν κατὰ τήν μετάβασιν εἰς τά κτήματά των ὅσον καί κατὰ τήν ἐπιστροφὴν των, προσέτι δέ ἐζήτουν φόρους ἐπὶ τῆς παραγωγῆς.

Διὰ διαταγῆς τοῦ στρατηγοῦ Σούτσου, συνεστήθη ἐν Ἄρτη Στρατιωτικόν Νοσοκομεῖον Α' τάξεως, τοῦ ὁποίου ἡ λειτουργία ἤρχισε τήν 11ην Ἰουλίου. Κατὰ μῆνα Ἰούλιον, καί ἰδίως τόν Αὐγουστον, προσετέθη καί ἄλλη δυστυχία ἐκ τῆς νόσου τῆς εὐλογιάς, μεταδοθείσης ἐκ Καρβασαρά εἰς τούς κατοίκους τῆς Ἄρτης, χωρὶς νά ληφθοῦν μέτρα πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἐξαπλώσεώς της. Κατὰ τόν Ἰούλιον μετεφέρθησαν ἐκ Καρβασαρά εἰς τό νοσοκομεῖον Ἄρτης 400 ἀσθενεῖς πάσχοντες ἀπό εὐλογίαν. Καί εἰς τόν στρατόν ἐπίσης μετεδόθη ἡ ἀσθένεια αὐτή. Ἀπό τόν λόχον Μενιδίου προσεβλήθησαν σχεδόν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί καί στριῶται, ὥστε κατέληξε τούς ὀλίγους ὑγιεῖς νά διοικῆ ἕνας λοχίας. Τόση ἦτο ἡ ἔκτασις τῆς ἐπιδημίας, ὥστε αἱ μονάδες τοῦ στρατοῦ σχεδόν διελύθησαν. Καί μόνον τόν Ἰούλιον ἐνοσηλεύθησαν 917 στρατιῶται ἐκ τῶν ὁποίων 4 ἀπέθανον, κατὰ δέ τόν Αὐγουστον εἰς τήν μεγάλην ἔξαρσιν τῆς ἐπιδημίας ἐνοσηλεύθησαν 1400 στρατιῶται ἐκ τῶν ὁποίων 4 ἀπέθανον. Γενικά ἡ θνησιμότης ὑπῆρξε μικρά καί τοῦτο χάρις εἰς τās φροντίδας τοῦ διευθυντοῦ τοῦ νοσοκομείου Λ. Ζωγράφου, τοῦ ἀρχιάτρου Μαράτου καί τοῦ ἱατροῦ Δημ. Δάλα. Κατεβλήθη ἰδιαιτέρα μέριμνα, ὥστε νά διατηρηθῆ ἀπόλυτος καθαριότης εἰς αὐτό. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως καθημερινῶς ἐπεσκέπτοντο τούς ἀσθενεῖς, προσφέροντες εἰς αὐτούς τρόφιμα, φρούτα καί γλυκίσματα οἰκιακῆς των παρασκευῆς.

Κατὰ τήν εἰς Ἄρταν παραμονήν του, ὁ ἀρχιμουσικός τοῦ 7ου πεζικοῦ τάγματος Α. Ραφαήλοβιτς συνέθεσε ὡραιότατον ἐμβατήριον διὰ τήν Ἐνωσιν, τό ὅποιον ἀφιέρωσεν εἰς τόν Κων. Καραπάνον.

1. Τί νά εἴπη κανεῖς διὰ τό ὕψος τῶν οἰκοδομῶν ὕστερα ἀπό 100 χρόνια. Τότε ὅλα τά σπίτια ἦσαν ἰσόγεια καί ὀλίγα κατὰ τήν κεντρικὴν ἀγορὰν διόροφα καί μόνον τοῦ δημάρχου τριόροφον!

Τὴν 16ην Αὐγούστου ἐγένετο ἡ ὀρκοδοσία τῶν πολιτῶν κατοίκων Ἄρτης εἰς ἐπίσημον τελετὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὤμοσαν τὸν ὄρκον τοῦ Ἑλληνος πολίτου. Πρῶτος προσήλθεν ὁ Μητροπολίτης μετὰ τοῦ κλήρου, ἔπειτα ὁ ἀρχιεραββίνος μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ ὁ δήμαρχος μετὰ τῶν πολιτῶν. Ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν οὐδεὶς προσήλθεν. Οἱ Ἰσραηλίται ἔδωσαν τὸν ὄρκον ἐνώπιον τοῦ ἀρχιεραββίνου. Τό ἑσπέρας ἐγίνε φωταγώγησις τῆς πόλεως καὶ ὁ Δήμαρχος μετὰ τῶν μελῶν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου Χριστιανῶν καὶ Ἰσραηλιτῶν, ἡγούμενος μεγάλης συγκεντρώσεως κατοίκων, καὶ προπορευομένης τῆς ἐθνικῆς σημαίας καὶ ἐγχωρίας μουσικῆς ἐκ λαϊκῶν ὀργάνων, περιήρχετο τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως. Ἡ τελετὴ τῆς ὀρκωμοσίας ἐπανελήφθη καὶ τὴν 20ὴν Αὐγούστου διὰ τοὺς ἀπουσιάζοντας.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἰδίου μηνός Αὐγούστου ἐγίνε ἀπογραφή τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καθ' ἣν εὐρέθησαν Χριστιανοὶ 4.328, Ἰσραηλίται 617 καὶ Ὀθωμανοὶ 45. Σήμερα ὅπου γράφονται αἱ σελίδες αὗται, ἡ Ἄρτα ἀριθμεῖ ἑκατὸ χρόνια ἐλευθέρως ζωῆς. Τό 1912 ἠλευθερώθη ἡ πεδιάδα καὶ ἔκτοτε ἡ πόλις ἀναπτύσσεται συνεχῶς. Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἔφθασε τὰς 25.000 κατοίκων, τὸ ἐμπόριόν τῆς ἀνθεὶ καὶ ὁ οἰκοδομικὸς ὀργανισμὸς εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀκμὴν του.

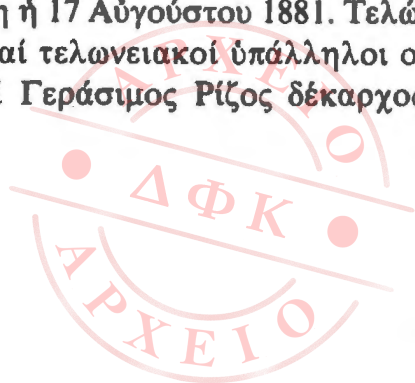

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

Ἄμεσως μετά τήν κατάληψιν τῆς Ἄρτης, ἡ ἑλληνική κυβέρνησις, διά διαφόρων ἐνεργειῶν καί διαταγμάτων, προέβη εἰς τήν διοργάνωσιν τοῦ προσαρτουμένου διαμερίσματος. Πρὶν ἀκόμη γίνῃ ἡ κατάληψις, διά Β.Δ. τῆς 9ης Ἰουνίου εἶχε συσταθῆ ὁ Νομός Ἀθαμανίας, περιλαμβάνων 59 χωριά μέ ἔδραν τήν Ἄρταν καί ἔπειτα διά Β.Δ. τῆς 26ης Ἰουνίου διορίζετο ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως ὁ Ἐπαμεινώνδας Λουριώτης, ἐξ Ἄρτης καταγόμενος, ἀναλαμβάνων ἀπό τῆς κάταλήψεως προσωρινῶς τήν διοίκησιν τοῦ νομοῦ Ἄρτης. Ἐπίσης διά διατάγματος διορίζετο γραμματεὺς αὐτοῦ ὁ Κωνσταντῖνος Παπαγιαννόπουλος, ἐν συνεχείᾳ δέ καί ὁ Ἰωάννης Πλέσσας. Δι' ἄλλου διατάγματος τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας, ἀνεστέλλοντο ἐπὶ δύο μῆνας ἅπασαι αἱ νόμιμοι καί δικαστικαὶ προθεσμίαι παντός εἴδους ὡς καί αἱ παραγραφαί. Διά διατάγματος τῆς 4ης Ἰουλίου ὠρίσθη, ὅλα τὰ διατάγματα τὰ ἔχοντα σχέσιν μέ τὰς προσαρτηθείσας χώρας νά ἔχουν ἰσχύν τήν τρίτην ἡμέραν ἀφ' ἧς ὁ Β. ἐπίτροπος τὰ δημοσιεύσῃ εἰς τήν ἔδραν τοῦ νομοῦ.

Ἀκολουθῶς, δι' ἄλλων διαταγμάτων τῆς 6ης Ἰουλίου α) ἐγινε ἡ ἀποτίμησις τῶν κυκλοφορούντων εἰς τήν Ἄρταν ξένων νομισμάτων μέ τὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. β) Συνεστήθη εἰς τήν Ἄρταν Δημόσιον Ταμεῖον Β. Τάξεως καί ἐτοποθετήθη ταμίας μετατεθείς ἐξ Ὑδρας ὁ Ἰωάννης Κυριακός. γ) Ἀπηλλάγησαν παντός δασμοῦ εἰσαγωγικοῦ οἱ εἰσάγοντες ἐκ τῆς πεδιάδος διά τῆς γεφύρας εἰς τήν πόλιν διαφόρους δημητριακοὺς καρπούς καί νωπούς ἰχθεῖς. δ) Ἐπεξετάθη ὁ νόμος περί δημοσίου Λογιστικοῦ εἰς τήν Ἄρταν, ε) Συνεστήθη εἰς Ἄρταν Τελωνιακὴ Ἀρχὴ ὡς καί Ὑποτελωνεῖον Γ' τάξεως εἰς Πλάκαν Ἀγνάντων καί Τελωνιακὰ Φυλάκια εἰς Σκλοῦπον (Ἀμπελοχώρι) καί Χρηστούς Πραμάτων καί Τελωνειακός Σταθμός εἰς Κόπραινα. στ) Ἐπεξετάθη ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου 1882 καί ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων ξυλανθράκων, καυσοξύλων καί κτηνῶν, ζ) Ἐπεξετάθη ὁ νόμος περί χαρτοσήμου καί γραματοσήμου, η) Συνεστήθη Ταχυδρομικόν Γραφεῖον καί διορίσθη ταχυδρομικός ἐπιστάτης ὁ Σ. Μακρῆς ὑπάλληλος τῆς Κεντρικῆς Διευθύνσεως. Ἡμέρα ἐφαρμογῆς, ἰσχύος καί λειτουργίας τῶν ἀνωτέρω διαταγμάτων ὠρίσθη ἡ 17 Αὐγούστου 1881. Τελῶνις εἰς Ἄρταν ἐτοποθετήθη ὁ νομομαθὴς Κριεζῆς καί τελωνειακοὶ ὑπάλληλοι οἱ, Δημ. Ζαφειρόπουλος τελωνειακός γραμματεὺς καί Γεράσιμος Ρίζος δέκαρχος, πρός

ταχείαν έναρξιν λειτουργίας τῶν τελωνειακῶν ἀρχῶν. Τήν 7ην Ἰουλίου ἐγένετο ἡ τηλεφωνική σύνδεσις Ἄρτης - Μενιδίου καί ταυτοχρόνως ἰδρύθη τηλεγραφεῖον, εἰς τό ὁποῖον ἐτοποθετήθη ὡς προϊστάμενος ὁ τηλεγραφετής Α΄ τάξεως Παπαλουκάς. Ἐπί πλέον διετάχθη ἡ κατασκευή τηλεγραφικῆς γραμμῆς Ἄρτης - Καλαρρυτῶν.

Διά νά διευκολύνουν τόν στρατόν οἱ κάτοικοι τῆς Ἄρτας καί τῶν γύρω χωριῶν, καθ' ὄλον τόν μῆνα Ἰούλιον, προσέφερον ἑαυτούς καί τά ζῶα των εἰς τήν κατασκευήν τῆς ὁδοῦ ἀπό Ἀννίνου εἰς Ἄρταν, διά τήν μεταφοράν ἀπό τοῦ λιμένος εἰς τήν πόλιν τῶν ἐφοδίων τοῦ στρατοῦ. Τήν ἐπίβλεψιν καί κατασκευήν τῆς ὁδοῦ αὐτῆς εἶχεν ἀναλάβει τό μηχανικόν τοῦ στρατοῦ. Ὀδικόν δίκτυον πρός τά χωριά τοῦ νομοῦ ἦτο ἀνύπαρκτον. Ἡ κυβέρνησις τήν 25ην Ἰουλίου ἀπέστειλεν εἰς Ἄρταν τόν μηχανικόν Ἐσλιν διά τήν διάνοξιν καί κατασκευήν πρός τά χωριά ὁδῶν, οὐχί ἀμαξιτῶν ἀλλά ἀπλῶν (ὡς γράφει ἡ διαταγή) διά νά δύνανται οἱ κάτοικοι νά συγκοινωνοῦν μέ τήν πρωτεύουσαν τοῦ νομοῦ διά ζῶων. Κατά τās ἀρχάς Σεπτεμβρίου ἀπεστάλη καί ἕτερος μηχανικός, ὁ Πέτρος Σαμπῶ, διά τήν ἐπίσπευσιν τῶν ἐργασιῶν. Ὁ ἴδιος, ὡς νομομηχανικός Ἄρτης, ἀνέλαβε τήν σύνταξιν σχεδίου τῆς πόλεως, τό ὁποῖον κατά τās ἀρχάς τοῦ 1884 ἦτο ἐτοιμον καί ὑπεβλήθη εἰς τό ὑπουργεῖον πρός ἐγκρισιν.

Διά διατάγματος τῆς 3ης Ἰουλίου διετάχθη ἡ ἐνέργεια ἀπογραφῆς τῶν κατοίκων τοῦ νέου διαμερίσματος τῆς Ἄρτης, ἡ ὁποία ἀπέδωσε τά ἐξῆς ἀποτελέσματα. Πόλις Ἄρτης: Χριστιανοί ἄρρενες 2.168, θήλειες 2.160, σύνολον 4.328, Ἰσραηλίται ἄρρενες 318, θήλειες 299, Ὀθωμανοί ἄρρενες 33, θήλειες 12, σύνολον 45. Γενικῶς ἡ περιοχή Βρούσεως ἐνεφάνισε πληθυσμόν 8.931, ἤτοι 4.508 ἄρρενας καί 4.423 θήλειες (μαζί μέ τόν πληθυσμόν τῆς πόλεως), ἡ περιοχή Κάτω Ραδοβυζίου 2.872 κατοίκους, ἤτοι 1.501 ἄρρενας καί 1.371 θήλειες, ἡ περιοχή Ἄνω Ραδοβυζίου 2.813, ἤτοι 1.483 ἄρρενας καί 1.330 θήλειες, ἡ περιοχή Τζουμέρκων 16.559, ἤτοι ἄρρενας 8.578 καί θήλειες 7.981, σύνολον δέ πληθυσμοῦ 31.141, ἤτοι 16.121 ἄρρενες καί 15.020 θήλειες (ΦΕΚ 112/27-11-1881).

Διά διατάγματος τῆς 11ης Αὐγούστου συνεστήθησαν τέσσαρα εἰρηνοδικεῖα, Ἄρτης, Βουργαρελίου, Καλαρρυτῶν μέ ἔδραν τά Πράμαντα, καί Ραδοβυζίου μέ ἔδραν τό Βελεντζικόν (Ἄνω Καλεντίνη). Ἡ περιφέρεια τῶν εἰρηνοδικεῖων καθορίζετο ὡς ἐξῆς: Εἰρηνοδικεῖον Ἄρτης Α΄ τάξεως περιελάμβανε τά χωριά, Πέτα, Νεοχωράκιον, Σελλάδες, Κομπότι, Μεγάρχη, Τσουπί, Συκιές, Λέσμπεη, Γλυκόρριζον, Μπάνη, Κομμένο. Τό εἰρηνοδικεῖον Ραδοβυζίου Β΄ τάξεως μέ ἔδραν τό Βελεντζικόν περιελάμβανε τά χωριά, Βελεντζικόν, Δημαριό, Ἐπάνω Πέτα, Λεβίτσικο, Μελάτες, Μαρκηνιαδά, Σκουληκαριά, Χώσιανα, Τσερκίστα, Μηλιανά, Καταβόθρα, Βρατσίστα, Σουμεροῦ, Τσεκλίστα, Μπότση, Μεσούντα καί Βρεστενίτσα. Τό εἰρηνοδικεῖον Καλαρρυτῶν Β΄ τάξεως μέ ἔδραν τά Πράμαντα εἶχε περιφέρειαν τά χωριά, Πράμαντα, Καλαρρυτές, Ματσούκι, Σκλοῦπον, Μελισσοουργούς, Ἄγναντα, Κουσοβίστα, Ραφταναῖοι, Σχωρέτσιανα, Κουκολίστα, Γρατσίστα, Σερέσι. Τό εἰρηνοδικεῖον Τζουμέρκων Β΄ τάξεως εἶχε ἔδραν τό Βουργαρέλι καί περιφέρειαν τά χωριά Βουργαρέλι, Λουψίστα, Κάτω Καλεντίνη,

Μπούγα, Χώσεψη, Μίγερη, Θεοδώριανη, Ράμια, Λεπιανά, Ρωμανού, Πιστιανά και Νησίστα. Ἡ λειτουργία τῶν εἰρηνοδικείων ὠρίσθη διὰ τὴν 10ην Σεπτεμβρίου.

Ἐπίσης ἰδρύθη Πρωτοδικεῖον Ἄρτης, οὗτινος ἡ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν ὠρίσθη καὶ αὐτοῦ διὰ τὴν 10ην Σεπτεμβρίου. Διὰ τοῦ ἰδίου διατάγματος ἐτοποθετήθησαν, ὁ δικαστὴς Ναοῦμ ὡς πρόεδρος, οἱ πρωτοδίκαι Π. Νίδερ καὶ Κοκκῶνης, εἰσαγγελεὺς ὁ Ἰωάννης Σπανίδης καὶ γραμματεὺς ὁ Π. Καραβελόπουλος. Ἡ ἔναρξις ὁμοίως τῆς λειτουργίας του ἀντὶ τῆς 10ης ἐγίνε τὴν ἐπομένην 11ην Σεπτεμβρίου, καθ' ἣν ὁ προεδρεύων Β. Ναοῦμ ἐξεφώνησε τὸν κάτωθι λόγον.

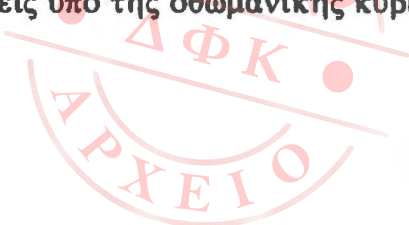
Ἡδύοκῃσεν ὁ Ὑψιστος μετὰ τοσοῦτων αἰῶνων ἀποχωρισμὸν καὶ ἡ ἑλληνικὴ αὕτη χώρα νὰ ἐνωθῆ μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος καὶ ἀπολαύσῃ τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐνομίας.

Εὐτυχεῖς λογιζόμεθα ἡμεῖς οἱ κατὰ πρῶτον ἐρχόμενοι νὰ ἐγκαθιδρύσωμεν τὴν ἑλληνικὴν δικαιοσύνην τῷ τόπῳ τούτῳ· κηρυχθείσης δέ σήμερον τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῶν δικαστηρίων, οὐχὶ ἄσκοπον κρίνω νὰ εἴπω γενικῶς λέξεις τινὰς περὶ τῆς ἰσχυοῦσης νέας νομοθεσίας ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Ἐν γένει πᾶσα ἡ νομοθεσία ἡμῶν βάσιν ἔχει τὴν ἰσότητά μεταξὺ πάντων, οἰοιδήποτε καὶ ἂν ᾖσιν, φκοδόμηται δ' ἐπὶ τῶν ὑγιειντέρων ἀρχῶν περὶ ἐλευθερίας.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ποινικῆς νομοθεσίας δὲν ἔχω τί νὰ εἴπω, διότι αὕτη ἐλήφθη ἐκ τῶν τελειότερων νομοθεσιῶν τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν, στηρίζεται ἐπὶ τῶν νεωτέρων θεωριῶν περὶ ποινῆς, εἶνε σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς βάσεις τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, συνάδει δὲ περίπου καὶ πρὸς τὴν ἐγγραφον ποινικὴν νομοθεσίαν, ἣν καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἐπ' ἐσχάτων ἀκολουθοῦσα τὰς προόδους τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπεφάσισε νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῷ κράτει αὐτῆς.

Σπουδαῖον καὶ ἐξαιρετικὸν μέρος τῆς ποινικῆς ἡμῶν νομοθεσίας ἀποτελεῖ τὸ ὀρκωτικὸν σύστημα· τοῦτο ἑλληνικῆς ὄν καταγωγῆς ἴσταται ὡς ἡ μεγίστη τῶν ἐγγυήσεων τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας τοῦ πολίτου, καθ' ὅσον ἐπὶ κακουργημάτων, καὶ τῶν τοῦ τύπου ἀδικημάτων, οἱ πολῖται ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ δικάζωνται παρὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν, οὗτοι δὲ ὅταν ὀρμῶνται ἐξ ἀγαθῶν προαιρέσεων, χρησιμοποιοῦντες τὴν πείραν αὐτῶν καὶ εὐσυνειδήτως κρίνοντες, δύνανται ν' ἀποβῶσι πολλαχῶς ἀφέλιμοι εἰς τὴν κοινωνίαν. Τὸ μέγιστον τοῦτο πλεονέκτημα τὸ ἀπονεμόμενον εἰς τὸν τόπον μετὰ τὴν ἐνωσιν τῶν ἀδελφῶν χωρῶν, εἶνε προφανῆς κατάκτησις τῆς ἐλευθερίας, ἣτις ἐπεκτείνει τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς πρὸς τοὺς νέους πολίτας.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν πολιτικὴν νομοθεσίαν, αὕτη δὲν εἶνε ξένη ἐν τῷ τόπῳ, διότι ἡ νομοθεσία αὕτη ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἔτι κυριαρχίας ἑλληνικὴ καταστάσα, δὲν ἔπαυσε καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν διαμένουσα ἑλληνικὴ, καθ' ὅσον οἱ πρόγονοι ἡμῶν καὶ ἐν δουλείᾳ διατελοῦντες πάντοτε ἐπίστευον εἰς τῆς πατρίδος αὐτῶν τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀπελευθέρωσιν καὶ διὰ τοῦτο οὐδαμῶς τῶν πατρῶν δικαίων ἠμέλησαν. Τὰ μάλιστα δ' εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ὁ ἑλληνικὸς Κληρὸς, ὅστις μὴ ἀφαιρεθεὶς ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως

πᾶσαν πολιτικὴν σημασίαν ἠτύχησε κατὰ μικρὸν νά κατορθώσῃ, ἵνα αἱ ἀναφυόμεναι μεταξύ τῶν ὁμογενῶν διαφοραὶ διαλύωνται διὰ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν προεστώτων, ἠκολούθουν δ' οὗτοι εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον, ἦτοι τὰ Βασιλικά καὶ τὰς λοιπὰς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων διατάξεις, πρό πάντων ὁμῶς ὡς προχειροτάτην τὴν Ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου.

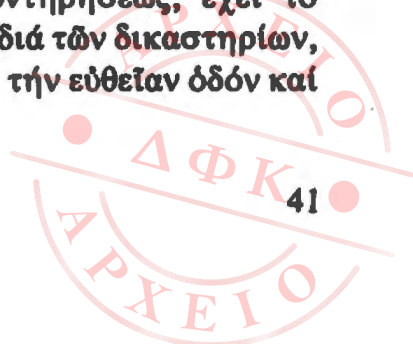
Μετά τὴν ἐναρξιν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, αἱ ἐθνικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑλλήνων εἰσήγαγον τὴν νομοθεσίαν ταύτην, μετὰ δὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς βασιλείας εἰσῆχθη αὕτη διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835 ὡς πολιτικὸς κώδιξ τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλὰ διὰ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἀνεπτύχθησαν νέαι ἀρχαὶ περὶ ἀτομικῆς ἐλευθερίας, περὶ οἰκογενείας, περὶ ἰδιοκτησίας, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων ἐξεδόθησαν νέοι νόμοι θεραπεύοντες τὰς νέας ἀνάγκας τοῦ ἔθνους καὶ ἀσφαλίζοντες ἀποχρώντως τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν· τοιοῦτοί εἰσιν οἱ περὶ ἀνηλικῶν, ἐπιτροπείας, κηδεμονίας, περὶ διακρίσεως κτημάτων, περὶ μεταγραφῆς τῶν ἀκινήτων καὶ λοιποὶ ἄλλοι νόμοι, ὧν ἡ ἰσχὺς ἐπεκτείνεται ἐπίσης ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ.

Ἦσαύτως πολλαὶ νομικαὶ ἀλήθειαι καὶ ἀρχαὶ ἐγεννήθησαν καὶ ἐμορφώθησαν ἐν ἐκάστῳ τόπῳ ἐκ τῶν ἐθνικῶν φρονημάτων καὶ τῶν ἠθῶν, αὐταὶ δὲ ἀποτελοῦσι τὰ ἔθιμα. Τὰ ἔθιμα ταῦτα ἐπίσης θέλουσιν εἶσθαι σεβαστὰ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ὡς πρὸς τὰς δι' αὐτῶν κανονιζόμενας σχέσεις, ἀλλ' ἐφ' ὅσον δὲν ἀντιβαίνουν εἰς τὰ χρηστὰ ἦθη καὶ τὴν δημοσίαν τάξιν.

Προσέτι ἡ σύμβασις περὶ παραχωρήσεως τῆς χώρας ταύτης θέλει ἀποτελεῖ νόμον τοῦ Κράτους καὶ αἱ σχέσεις περὶ ὧν προεῖδεν αὕτη δι' εἰδικῶν διατάξεων, θέλουσι διέπεσθαι καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς νέας νομοθεσίας ὑπὸ τῶν διατάξεων τῆς συμβάσεως ταύτης, διατηρουμένων ἐν ἰσχύϊ τῶν δι' αὐτῆς παραχωρουμένων δικαιωμάτων. Ὑπέρτατος πάντων τῶν νόμων χρησιμεύων ὡς βᾶσις αὐτῶν ἴσταται τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ, καθιεροῦν τὴν ἰσότητά μεταξύ πάντων· καὶ τὴν ἀνεξιθρησκείαν, προστατεύει τὴν ζωὴν, τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, τὴν τιμὴν, τὴν περιουσίαν τοῦ πολίτου.

Ἄλλ' ὅπως οἱ νόμοι οὗτοι ἐπιφέρωσι τὰ προσδοκώμενα ἀγαθὰ, ἀπαιτεῖται οὐ μόνον ἡ ἐκ μέρους τῶν δικαστηρίων ἀκριβὴς καὶ θρησκευτικὴ ἐφαρμογὴ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκ μέρους ἐνός ἐκάστου τῶν πολιτῶν ἀπειρος σεβασμὸς πρὸς αὐτόν καὶ πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου, διότι πᾶσα ἔλλειψις τοιοῦτου σεβασμοῦ ἐπιφέρει σύγκρουσιν δικαιωμάτων καὶ γεννᾷ ἀδικήματα, ὅπερ διαταράττουσι τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀρμονίαν. Ἡ δὲ πολιτεία τότε μεριμνῶσα περὶ τῆς ἰδίας αὐτῆς συντηρήσεως, ἔχει τὸ δικαίωμα νά φροντίζῃ περὶ ἐπανορθώσεως τοῦ δικαίου διὰ τῶν δικαστηρίων, τιμωροῦσα τοὺς ἀδικοῦντας, ἐπαναφέρουσα αὐτούς εἰς τὴν εὐθείαν ὁδὸν καὶ καθιστῶσα σεβαστὸν τὸν νόμον.

Ὁ νεώτερος πολιτισμός καί ἡ δι' αὐτοῦ ἐπιτυγχανομένη τεραστία πρόοδος τῶν κοινωνιῶν καταρρίπτει τὰς προλήψεις καί τὰς διακρίσεις μεταξύ φυλῶν καί θρησκευμάτων ὡς πρός τὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου· ἡ ἑλληνική νομοθεσία δύναται νά καυχηθῆ, ὅτι ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ τῆς προόδου τῆς ἰσότητος καί τῆς ἀνεξιθρησκείας πρωταγωνιστεῖ. Καί δέν πρέπει νά εἰσχωρήσῃ καί ὁ ἐλάχιστος δισταγμός, ὅτι οἱ λειτουργοί τῆς ἑλληνικῆς δικαιοσύνης, πιστοί ἐκ πεποιθήσεως καί καθήκοντος πρός τὰς ἰδέας ταύτας, τήν ἴσῃν καί ἀπροσωπόληπτον ἀπονομήν τῆς δικαιοσύνης θεωροῦσιν ὡς ἱεράν αὐτῶν ἀποστολήν, αἱ αὐταὶ δ' ἐγγυήσεις θέλουσι περιφρουρήσει τὰ δικαιώματα πάντων ἄνευ τῆς ἐλαχίστης διακρίσεως. Οἱ δέ κατὰ πρῶτον ἀναλαμβάνοντες τό δυσχερές ἀλλ' ὑψηλόν ἔργον τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ πεφιλημένῃ ταύτῃ γῆ θά θεωρήσωσιν ὡς τήν ὑπερτάτην αὐτῶν εὐτυχίαν, ἐάν, ὡς πέπεισμαι, συντελέσωσιν εἰς τήν παγίωσιν τῆς εὐνομίας, εἰς τήν πρόοδον καί τήν ἀδελφικὴν συμβίωσιν τῶν ἀποτελουσῶν τὰς νέας ἐπαρχίας κοινοτήτων.

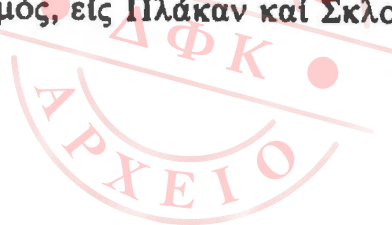
Κηρύσσω τήν λῆξιν τῆς συνεδριάσεως.

Ζήτω τό Ἔθνος! Ζήτω ὁ Βασιλεὺς!

Κατὰ τό τέλος Αὐγούστου ἰδρύθη Γυμνάσιον τεσσάρων τάξεων καί ἐτοποθετήθησαν ὡς διευθυντῆς του ὁ Σπυρίδων Καλέλλης, ὁ τελειοδίδακτος τῆς φιλολογίας Παπαγιαννόπουλος, Μαθηματικῶν ὁ Σαραντόπουλος καί γαλλικῆς γλώσσης ὁ Γ. Κατελοῦζος. Ἀρχάς Σεπτεμβρίου ἰδρύεται τό τριτάξιον Σχολαρχεῖον, σχολεῖον μεταξύ τοῦ τετραταξίου δημοτικοῦ σχολεῖου καί τοῦ τετραταξίου γυμνασίου. Σχολάρχης αὐτοῦ ἐτοποθετήθη ὁ Ἰωάννης Ράμμος. Ταυτοχρόνως μέ τὰ ἀνωτέρω ἰδρύθη τό Δημοτικόν Σχολεῖον καί διωρίσθη ὁ πρῶτος δημόσιος δημοδιδάσκαλος, ὁ παλαιός καί ἱκανός Ἀντώνιος Βλάσης. Τῶν ἀνωτέρω ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων ἐγίνε ἐγκατάστασις τήν 18ην Ὀκτωβρίου, καθ' ἣν λόγον ἐξεφώνησεν ὁ γυμνασιάρχης Σπυρίδων Καλέλλης. Διά Β.Δ. τῆς 31ης Αὐγούστου 1881, ἐπεξετάθησαν καί εἰς τήν Ἄρταν οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὰ Γυμνάσια, τὰ Διδασκαλεῖα, τὰ Ἑλληνικά καί Δημοτικά Σχολεῖα καί τὰ εἰς τήν ἐκτέλεσιν αὐτῶν διατάγματα τὰ ὅποια θά ἴσχυον τρεῖς ἡμέρας μετά τήν δημοσίευσιν αὐτῶν εἰς τήν ἔδραν τοῦ Νομοῦ.

Τόν Σεπτέμβριον συνεστήθη ἕνα ἀκόμη Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ, ἐκ τῶν τριῶν δέ τώρα τό δεύτερον μέ ἔδραν τήν Ἄρταν. Εἰς τήν δικαιοδοσίαν του παρέμειναν τό 4ον τάγμα τῆς πόλεως, τό 22ον τοῦ Πέτα, τό 2ον Εὐζώνων τῶν Σχωρετσιώνων, τό 7ον εὐζώνων τῶν Πραμάντων καί τό 1ον τάγμα πυροβολικοῦ.

Διά Β.Δ. τῆς 10ης Σεπτεμβρίου συνεστήθη Ὑγειονομική Ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν Λ. Ζωγράφου ὡς προέδρου, τοῦ ἱατροῦ Π. Διαμαντοπούλου καί τοῦ ὑπιάτρου Δημ. Βάλλα ὡς μελῶν. Ἰδρύθησαν 7 θεραπευτήρια εἰς Σκουληκαριάν, Μπότσην (Μεγαλόχαρην), Βρεστενίτσαν (Πηγάς), Βελεντζικόν, Σχωρέτσιανα (Καταρράκτην), Κρυονέρι καί Πράμαντα. Συνέχεια τῶν ὑγειονομικῶν μέτρων: κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον διά Β.Δ. ἰδρύθησαν εἰς Ἄρταν ὑγειονομεῖον Γ' τάξεως, εἰς Κόπραιναν ὑγειονομικός σταθμός, εἰς Πλάκαν καί Σκλοῦπον ἀνά ἕνα φυλάκιον.

Διά Β.Δ. τῆς 12ης Σεπτεμβρίου ἰδρύθη εἰς τὴν Ἄρταν Οἰκονομικὴ Ἐφορία.

Τὴν 12ην Σεπτεμβρίου συνεστήθη Δασαρχεῖον καὶ ἐπεξετάθησαν διὰ τοῦ ἰδίου διατάγματος οἱ περί Δασῶν νόμοι.

Τὴν 5ην Σεπτεμβρίου ἤρχισε τὴν ἐκδοσὶν τῆς ἐβδομαδιαίας ἡμερίδος ὑπὸ τὸν τίτλον «ΑΡΤΑ», διευθυνομένη ἀπὸ τὸν Ἰάκωβον Κάου καὶ ἐκτυπωμένη εἰς τὸ τυπογραφεῖον «Ἀμβρακία».

Ἀρχὰς Ὀκτωβρίου ἤρχισε ἡ διάνοιξις καὶ κατασκευὴ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ἄρτης - Κοπραίνης, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν μηχανικῶν Ἐσλιν καὶ Σαμπῶ, καὶ ἡ ὁποία περατωθεῖσα κατὰ τὸ τέλος ἰδίου μηνός παρεδόθη εἰς χρῆσιν τοῦ κοινοῦ.

Διά Β.Δ. τῆς 28ης Ὀκτωβρίου (ΦΕΚ 96) ἐπεξετάθη εἰς Ἄρταν καὶ ὁ νόμος περί ἐκλογῆς βουλευτῶν μέ τὸ ἴδιον σύστημα πλειοψηφικοῦ μέ σφαιρίδιον, διὰ τὰς προσεχεῖς ἐκλογάς (28-10-1881 ΦΕΚ 96). Διά Β.Δ. τοῦ ἰδίου μηνός συνεστήθη ἐν Ἄρτῃ Στρατιωτικὴ Μουσικὴ τῆς Φρουρᾶς καὶ δι' ἑτέρου διατάγματος τοῦ Νοεμβρίου ἰδρύεται ἐν Ἄρτῃ ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης.

Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἤρχισε παρά τοῦ στρατοῦ μία συστηματικὴ καταδίωξις τῶν ληστοσυμμοριτῶν. Εἰς τοῦτο μεγάλην πρόοδον ἐσημείωσαν τὰ εἰς τὴν ὄρεινὴν περιοχὴν Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων δρῶντα ἀποσπάσματα τοῦ 2ου τάγματος εὐζώνων ὑπὸ τὸν διοικητὴν Τσερούλην. Ταῦτα ἔφερον εἰς δυσχερῆ θέσιν τὸν διαβόητον ληστήν Γεώργιον Νταβέλην καὶ ἄλλους ἀποτελοῦντας μικροτέρας συμμορίας, ὕστερα ἀπὸ μία συμπλοκὴν παρά τὰ σύνορα τοῦ Βάλτου καθ' ἣν ἀπὸ τούς ληστὰς ἐφονεύθησαν τρεῖς καὶ ἀπὸ τούς στρατιῶτας ἓνας. Εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν συμμοριῶν αὐτῶν συνετέλεσαν ἰδίως οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ Ὀδυσσεὺς καὶ Χρ. Μοσχοβίτης, ὅπως καὶ ὁ ὑπενωμοτάρχης Π. Μαμάκος ὅστις γνωρίζων τούς ληστὰς καὶ τὰς συνηθείας των, ἐκ τῆς προηγουμένης του ὑπηρεσίας, ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μέ τὸν Νταβέλην καὶ τὸν ἐπεισεν νά παραδοθῆ εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ τάγματος Τσερούλην. Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Νταβέλη, ἐζήτησαν νά παραδοθοῦν καὶ αἱ ἄλλαι μικροσυμμορίαί. Οὕτω κατὰ τὰς ἀμέσους δύο-τρεῖς ἡμέρας παρεδόθησαν εἰς τὸ 2ον τάγμα οἱ Νικόλαος Μακρῆς μετὰ 10 ὀπαδῶν, Ἀποστολάκης μετὰ 8 ὀπαδῶν, Λιαροκάπης μετὰ 10 ὀπαδῶν, Νέμψας καὶ ὁ παλαιὸς λιποτάκτης, ἐπιλοχίας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ Τζοβάρης μετὰ 11 ὀπαδῶν, ἤτοι ἐν ὄλῳ 72 λησταί. Κατόπιν αὐτῶν αἱ περιφέρειαι Τζουμέρκων καὶ Ραδοβυζίου ἠσύχασαν ἐκ τῶν ληστοσυμμοριῶν.

Λόγῳ τῆς ἐπιδημίας καὶ τῶν πολλῶν ἀσθενῶν ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ τὰ ὀλίγα κτίρια ὡς νοσοκομεῖα. Τότε ὁ Ἰωάννης Καραπάνος παρεχώρησε τὴν κατὰ τὴν συνοικίαν Ἀγίας Θεοδώρας οἰκίαν του διὰ σχολεῖον. Τὰ δέ μέλη τῆς σχολικῆς ἐφορίας, ἐκ τῶν Γεωργίου Ἀν. Γκίνου καὶ Πάνου Χρ. Σχωρτιανίτη, σπεύδουν καὶ δημοσίως διὰ τοῦ τύπου νά εὐχαριστήσουν τὸν Καραπάνον διὰ τὴν χειρονομίαν του αὐτῆν.

Τὸν Σεπτέμβριον οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως δοκιμάζουν πολλὰς δυσκολίας, καθ' ὅσον πλησιάζει ἡ συγκομιδὴ τῶν καρπῶν. Ἐκ τῶν πέραν τῆς γεφύρας κτημάτων καὶ οἱ Τοῦρκοι παρεμβάλλουν εἰς τὴν διακίνησιν των πολλὰ ἐμπόδια. Ἀνέρχονται οἱ μικροῖδιοκτῆται τῆς πόλεως εἰς 700 καὶ ἔχουν εἰς τὴν πέραν τῆς

γεφύρας περιοχὴν, ἀμπέλια διὰ τρυγητόν, συκαιοῶνας, ἐλαιοῶνας, λεπτοκαρυές, πορτοκαλεῶνας κ.λ.π.

Τὴν 22αν Ὀκτωβρίου προήχθη τὸ ταχυδρομικὸν γραφεῖον Ἄρτης εἰς ὑποδιεύθυνσιν Α΄ τάξεως. Διὰ Β.Δ. τῆς 3ης Νοεμβρίου ἐπροκηρύχθησαν βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ διὰ τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου ἐνῶ τὴν 3ην Ὀκτωβρίου εἶχε διαταχθῆ ἡ σύνταξις ἐκλογικῶν καταλόγων. Τὸ διαμέρισμα τῆς Ἄρτης διηρέθη εἰς δύο ἐκλογικὰς περιφερείας, τῆς Ἄρτης μετὰ τὰς περιοχὰς Βρύσεως, Κάτω Ραδοβυζίου, Ἄνω Ραδοβυζίου καὶ τῶν Τζουμέρκων, ἐκάστης ἐκλεγούσης ἀνά δύο βουλευτάς. Ὑποψήφιοι τῶν πρώτων μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐκλογῶν ἦσαν ὁ Κωνσταντῖνος Καραπᾶνος καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀντωνόπουλος, ἀποτελοῦντες συνδυασμὸν κόμματος καὶ ὁ Γεώργιος Παχὺς τοῦ Τρικουπικοῦ, διὰ τὴν περιφέρειαν Ἄρτης, διὰ δὲ τὴν περιφέρειαν Τζουμέρκων, ὁ Κωνσταντῖνος Κοττίκας δημοδιδάσκαλος ἐκ Ραφταναίων, ὁ λοχαγὸς τάγματος εὐζώνων Κίσαβος καὶ ὁ ἐξ Ἄρτης καθηγητῆς θεολογίας Νικ. Ἀμβράζης. Ἐξελέγησαν βουλευταὶ οἱ Κων. Καραπᾶνος, Γεώργιος Παχὺς, Κων. Κοττίκας καὶ Νικ. Ἀμβράζης.

Διὰ Β. διατάγματος τῆς 25ης Νοεμβρίου 1881 συνεστήθη εἰδικὸν συμβολαιογραφεῖον ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ εἰρηνοδικείου Ἄρτης καὶ διωρίσθη συμβολαιογράφος ὁ Κων. Βάλλας, ἔχων πτυχίον συμβολαιογράφου μετὰ βαθμὸν καλῶς. Δι' ἄλλου διατάγματος ἰδίας ἡμερομηνίας, 25 Νοεμβρίου, συνεστήθησαν ταχυδρομικαὶ ἐπιστασίαι εἰς Πράμαντα, Καλαρρύτες, Βουργαρέλι καὶ Βελεντζικὸν καὶ ἐν συνεχείᾳ διωρίσθησαν ταχυδρομικοὶ ἐπιστάται εἰς Πράμαντα ὁ Ἰωσήφ Μοναστηριώτης, εἰς Βουργαρέλι ὁ Β.Ι. Ἀντύπας, εἰς Καλαρρύτες ὁ Ἀθανάσιος Ζαγορίσιος καὶ εἰς Βελεντζικὸν ὁ Σπυρ. Ἀ. Μακρῆς. Ἐπίσης διὰ διατάγματος διωρίσθη εἰς Ἄρταν ἓνας δημόσιος εἰσπράκτωρ.

Διὰ Β.Δ. τῆς 21ης Μαρτίου 1882 ἰδρύθη νομαρχία Ἄρτης Β΄ τάξεως καὶ ἐτοποιητήθη πρῶτος νομάρχης ὁ Τιμολέων Τσαγκουράκης καὶ, αὐτοῦ μετατεθέντος κατὰ τὸ 1883, ὁ Στασινόπουλος. Διὰ τοῦ ἰδίου διατάγματος ἰδρύθη ἐπαρχεῖον Τζουμέρκων μετὰ ἔδραν τὰ Ἄγναντα, ἐπαρχος δὲ αὐτοῦ ἐτοποιητήθη ὁ Δημ. Στανέλος. Τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1882 συνεστήθη εἰς Κομπότι ταχυδρομικὴ ἐπιστασία Β΄ τάξεως μετὰ προσωπικὸν ἓναν ἐπιστάτην καὶ τὴν 2αν Δεκεμβρίου 1882 ταχυδρομικὸν γραφεῖον εἰς Σχωρέτσιανα, ὑπαγόμενον εἰς τὴν ἐπιστασίαν Ἄγνάντων.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 1882 ἰδρύθησαν εἰς τὸν Νομὸν διάφορα σχολεῖα. Διὰ διατάγματος τῆς 29ης Σεπτεμβρίου 1882 ἰδρύθη εἰς Πέτα ἐν σχολεῖον ἀρρένων καὶ ἐν θηλέων, εἰς Βρεστανίτσα ἐν ἀρρένων, εἰς Βελεντζικὸν ἐν ἀρρένων καὶ ἐν θηλέων, εἰς Κομπότι ἐν ἀρρένων, εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης ἐν ἀρρένων καὶ ἐν θηλέων. Τὴν 30ὴν Σεπτεμβρίου ἰδίου ἔτους ἰδρύθησαν εἰς Πράμαντα ἐν ἀρρένων, Καλαρρύτες ἐν ἀρρένων καὶ ἐν θηλέων, εἰς Ἄγναντα ἐν ἀρρένων καὶ ἐν θηλέων, εἰς Σχωρέτσιανα ἐν ἀρρένων, εἰς Βουργαρέλι ἐν ἀρρένων, εἰς Μελισσουρούς ἓνα ἀρρένων καὶ ἐν θηλέων. Τὴν 15ην Νοεμβρίου 1882 ἰδρύθησαν ἐν σχολεῖον θηλέων εἰς Σχωρέτσιανα καὶ ἐν θηλέων εἰς Βουργαρέλι, εἰς Σκουληκαριὰν ἐν ἀρρένων, τὸ ἴδιον δὲ ἔτος καὶ εἰς τὸ χωριὸν Σπανοπέτρα. Τὴν 24ην Νοεμβρίου ἰδίου ἔτους ἓνα

σχολείον ἀρρένων εἰς Κουκολίστα καὶ τὴν 12ην Φεβρουαρίου 1883 ἐν σχολείον ἀρρένων εἰς Νεοχωράκιον. Ἐν συνεχείᾳ ἰδρύθησαν καὶ ἄλλα σχολεῖα ὅπως, εἰς Ἄρταν δημοτικὸν σχολεῖον θηλέων καὶ γραμματοδιδασκαλεῖα εἰς τὸ Γλυκόρριζον, Κομμένο, Μπάνη, Τσουπί, Σελλάδες, Νεοχωράκι, Μεγάρχη, Δημαριό, Λεβίτσικον, Χώσιανα, Μπότση, Βρατσίστα, Καταβόθρα, Μηλιανά, Σουμεροῦ, Σεκλίστα, Γρατσίστα, Κουσοβίστα, Λεπιανά, Ράμια, Σερέση, Σκλουπον, Ματσούκι, Λειψώ, Μήγερη, Νησίστα, Πιστιανά. Ἐπίσης σχολεῖον θηλέων ἰδρύθη εἰς Πράμαντα καὶ εἰς Χώσεψη δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων. Ὅλα τὰ σχολεῖα αὐτὰ ἐλειτούργησαν κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1882-1883. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 1833 ἰδρύθησαν καὶ ἄλλα γραμματοδιδασκαλεῖα εἰς Μαρκινιάδα, Ρεκίστιανα, Κλείτσοβο, Ρετσιανά, Διχομοίρι, Πλακοβίτσα, Καλεντίνη, Γουργιανά καὶ Ρωμανοῦ. Κατὰ τὸ 1883 ἰδρύθη εἰς τὴν πόλιν καπνεργοστάσιον, ἡ λειτουργία τοῦ ὁποίου ὠρίσθη διὰ τὴν 14ην Νοεμβρίου ἰδίου ἔτους. Διευθυντὴς αὐτοῦ διωρίσθη ὁ φαρμακοποιὸς Παντελῆς Οἰκονόμου. Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον, δι' ἐνεργειῶν τοῦ βουλευτοῦ Κ. Κοττίκα, ἰδρύθη καπνεργοστάσιον καὶ εἰς τὰ Ἄγναντα, τὸ ὁποῖον ἐλλείψει οὐδενὸς ἐσόδου τὸ ἐπόμενον ἔτος κατηργήθη. Διευθυντὴς αὐτοῦ εἶχε διορισθεῖ ὁ Γεώργιος Κοττίκας.

Τὴν 21ην Μαρτίου 1883 ἐδημιουργήθη θέσις κλητῆρος νομομηχανικοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν διωρίσθη ὁ Γεώργιος Γιάπρος. Κατὰ τὸ ἔτος 1884 ἰδρύθη ἀλαταποθήκη εἰς Κόπραινα, εἰς τὴν ὁποία διωρίσθη ὑπάλληλος ὁ Γεώργιος Μάγγος. Τὸν Ἰούνιον 1884 ὁ δῆμος Ἄρτης ἀπέκτησε πυροσβεστικὴν ἀντλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε παραγγείλει εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὸν ἴδιον μῆνα ἐγκαθίστατο εἰς τὴν πόλιν ἡ μαῖα Ἀναστασία Θ. Μπαγιάκα, ἡ ὁποία ἐσπούδασε διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν δαπάναις τοῦ Κ. Καραπάνου.

Κατὰ τὸ 1882 ὁ δημοσιογράφος Ἰάκωβος Κάος, ἀντὶ τῆς ἐφημερίδος «ΑΡΤΑ», ἐξέδωσε τὴν ἐφημερίδα «ΑΜΒΡΑΚΙΑ». Τὸν Μάιον 1883 ἐξεδόθη ἡ τοπικὴ ἐφημερίς «ΕΥΘΥΝΗ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

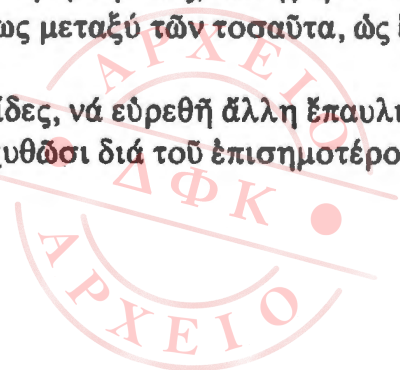
ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Μετά τήν κατάληψιν τῆς Ἄρτης καί τμήματος τῆς Θεσσαλίας ὑπό τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, εἰς ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου τοῦ 1878, ὁ τότε βασιλεὺς Γεώργιος Α΄, ἐγνωστοποίησε τήν ἀπόφασίν του, ὅπως ἐπισκεφθῆ τά διαμερίσματα αὐτά τά ὁποῖα ἠνοῦντο μέ τήν μητέρα Ἑλλάδα. Καί πρῶτον θά ἐπεσκέπτετο τήν Ἄρταν, εἰς τήν ὁποίαν ὁ ἑλληνικός στρατός ὑπό τόν στρατηγόν Σοῦτσον εἶχεν εἰσέλθει καί καταλάβει τήν 24ην Ἰουνίου 1881, καί ἐν συνεχείᾳ τήν Θεσσαλίαν παραδοθεῖσαν εἰς τήν Ἑλλάδα μετά 40 ἡμέρας. Ἄμα τῇ ἀπελευθερώσει τοῦ πρώτου διαμερίσματος τῆς Ἄρτης, ἤρχισαν αἱ προετοιμασίαι τοῦ ταξιδίου καί εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφασισθείσης ἐπισκέψεως τήν 1ην Ἰουλίου, ὁ βασιλεὺς ἐτηλεγράφησε εἰς τόν στρατηγόν Σοῦτσον, ἀρχηγόν τῶν δυνάμεων καταλήψεως, ὅτι «ἐπιθυμῶ λίαν προσεχῶς νά ἐπισκεφθῶ τήν Ἄρταν, δέν ἐπιθυμῶ πομπώδη ὑποδοχήν».

Ἄφοῦ ὑπό τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἀνακτόρων κατηρτίσθη τό σχετικόν πρόγραμμα, τό ἑσπέρας τῆς 22ας Ἰουλίου ἀνεχώρησαν ἐξ Ἀθηνῶν ἡ 2α Ἰλη τῆς ἐκεῖ ἐδρευούσης Α΄ ἱππαρχίας, ὑπό τόν Ἰλαρχον Κωνστ. Γαρδικιώτην Γρίβαν καί δύο ἐνωματῖαι ἐπίππων χωροφυλάκων ὑπό τήν διοίκησιν τοῦ ἰδίου ἰλάρχου διά Μενίδι Βάλτου, ἀπό ὅπου κατά τήν ἐκεῖ ἀφίξιν τοῦ βασιλέως θά ἀπετέλουν τήν τιμητικὴν συνοδείαν κατά τήν εἴσοδον εἰς τήν Ἄρταν. Κατά τήν ἀναχώρησιν τοῦ μικτοῦ αὐτοῦ τμήματος ἐξ Ἀθηνῶν ἐγινε τελετὴ καί συνώδευσαν τόν διοικητὴν τῆς ἱππαρχίας καί τοὺς ἀξιωματικούς της, προηγουμένης τῆς μουσικῆς τοῦ τμήματος, πλήθη λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τῶν ὁρίων ἐξόδου τῆς πόλεως.

Ἄπό τό τέλος Ἰουνίου ὁ Κωνσταντῖνος Καραπάνος, πολιτευτὴς τοῦ κόμματος Ἀλ. Κουμουνδούρου, ἀνεχώρησε δι' Ἄρταν ἐξ ἧς κατήγετο διὰ νά ἐτοιμάσῃ τήν ὑποδοχήν τοῦ βασιλέως καί νά κανονίσῃ τά τῆς διαμονῆς του, ὡς ἐγράφετο εἰς τὰς ἐφημερίδας, εἰς τήν οἰκίαν του. Ἀλλά ἡ εἶδησις αὐτῇ, ὅτι ὁ βασιλεὺς προετίθετο νά διαμείνῃ εἰς τήν οἰκίαν Καραπάνου, ἐξήγειρε τόν τύπον τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὅστις ἐπετέθη κατά τῆς κυβερνήσεως, κατηγορῶν αὐτήν ὅτι ἐκθέτει καί ἐλαττώνει τό γόητρον τοῦ βασιλέως μεταξύ τῶν τσαῦτα, ὡς ἔγραφον, παθόντων ἀδελφῶν μας.

«Δέν εἶναι δυνατόν, ἐτόνιζον αἱ ἐφημερίδες, νά εὐρεθῆ ἄλλη ἔπαυλις διὰ τόν βασιλέα ἢ μήπως εἶναι ἀνάγκη νά ἐνισχυθῶσι διὰ τοῦ ἐπισημοτέρου τρόπου

αί άρπακτικαί τάσεις τών οίκοκυραίων τούτων καί νά πιστεύσωσι οί άτυχείς άδελφοί μας οτι θά εξακολουθήσουν καταπιεζόμενοι από δεσπότας πολύ πλέον τυραννικότερους τών πασάδων καί τών ούλαμάδων. "Η τάχα άγνοεί ή κυβέρνησις οτι τά 3/4 τών κτημάτων τής "Αρτης παρανόμως κατέχονται από τούς λεγομένους τούτους οίκοκυραίους, οτινες σήμεραν σπεύδουσι νά υποδεχθώσιν εις τούς οίκους αυτών τόν βασιλέα καί μάλιστα εις παραμονάς εκλογών».

Καί έν συνεχεία

«Νοοϋμεν πολύ καλά τήν άμετρον επιθυμίαν του κ. Καραπάνου καί Σία του νά ξενίση τόν βασιλέα καί ούδέν έπωφελέστερον ήδύνατο νά πράξη προς έξυπηρέτησιν πολιτικών συμφερόντων. 'Αγνοουσι άραγε καί Κυβέρνησις καί Βασιλεύς οτι τά όνόματα τών οίκοκυραίων τούτων είναι άπεχθή καί άποτρόπαια εις τούς άπελευθερωθέντας άδελφούς 'Ηπειρώτας καί Θεσσαλούς. Δέν γνωρίζουσι οτι τά υπό του 'Αλή Πασά βιαίως άρπαγέντα κτήματα τών 'Ηπειρωτών, άτινα κατόπιν ή Τουρκία άποκτήσασα άπέδωκεν εις τούς κατοίκους κρατήσασα ύπέρ έαυτης τό δικαίωμα μόνον του γεωμόρου, δέν γνωρίζουσι λέγομεν οτι τά κτήματα ταύτα νέμονται ήδη παρανόμως καί δεσποτικώς οί καλοί αυτοί πατριώται Καραπάνος, Ζαφείρης καί Χρηστάκης έφέντης, μεταχειριζόμενοι τούς άτυχείς γεωργούς ως ελωτας καί δέν άρκοϋνται μόνον εις τό γεώμορον, αλλά καί τούς απογυμνώνουν πλεονεκτικώς ως δουλοπαροίκους».

'Η επίθεσις αυτή τών αντιπολιτευομένων έφημερίδων κατά τής κυβερνήσεως Κουμουνδούρου καί Καραπάνου έσυνεχίζετο επ' άρκετάς ήμέρας καί προσετίθεντο καί άλλαι μομφαί καί κατηγοριαί, ιδίως κατά του Καραπάνου ως κακής πίστεως άγοραστοϋ τών χωριών τής "Αρτης παρά μή κυρίου, αλλά του άρπαγος τουρκικου δημοσιου καί ειχεν, ως θά ιδωμεν κατωτέρω, άποτέλεσμα νά έξευρεθί διαφορετική λύσις εις τά τής διαμονής του βασιλέως εις τήν "Αρταν.

'Αφου ώλοκληρώθη υπό του έλληνικου στρατου ή κατάληψις καί του δευτέρου διαμερίσματος τής Θεσσαλίας καί έν τάχει έγινε ή συντήρησις τής από "Αρτης προς Τζουμέρκα όδοϋ υπό του μηχανικου "Εσλιν, άπεφασίσθη εις 'Αθήνας ή αναχώρησις του βασιλέως προς έπίσκεψιν τών δύο νέων διαμερισμάτων. Καί έτσι τό έσπέρας τής 13ης Σεπτεμβριου 1881, ήμέραν Κυριακήν, συνοδευόμενος ό βασιλεύς υπό του πρωθυπουργου 'Αλ. Κουμουνδούρου, του αύλαρχέοντος αντισυνταγματάρχου Εύαγγελου Χατζηπέτρου, τών ύπασπιστών Βάσου, Βότσαρη, Παπαδιαμαντοπούλου, Νοταρά, του διοικητου τής Στρατιωτικής Σχολής Κολοκοτρώνη, του διευθυντου Σχολής Ναυτικών Βαρτενφλέρ, του ιδιαιτέρου γραμματέως Καλίντσκη, του ταμιου Θών, του Σουηδοϋ λοχαγου Γκίλεραμ, του αρχιίπποκόμου Τσέρνοβιτς, του ιατροϋ Τράϊμπερ, του διευθυντου τών κτημάτων Μύντερ, του λοχαγου του μηχανικου Τζαβέλλα, του ύπομοιράρχου Μήλιου καί του διερμηνέως Δρακοπούλου, κατήλθεν εις τόν Πειραιά. 'Εξ άλλου, τόν πρωθυπουργόν συνώδευον ό γενικός γραμματεύς του ύπουργείου δικαιοσύνης 'Αθαν. Παπαφράγκος, ό άκόλουθος του ύπουργείου έξωτερικων Εύάγγελος Ζαλοκώστας, ό διευθυντής δημοσιων έργων Σκαλιστήρης, καί άλλοι.

Εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐπεβιβάσθησαν ἀμέσως τῆς « Ἀμφιτρίτης » μέ σκοπόν νά ἀναχωρήσουν κατὰ τὸ μεσονύκτιον. Λόγῳ ὄμως σφοδρᾶς θαλασσοταραχῆς, μόλις τὴν 5ην πρωϊνὴν τῆς 14ης Σεπτεμβρίου κατέστη τοῦ πλοίου δυνατός ὁ ἀπόπλους. Τὴν « Ἀμφιτρίτην » συνώδευσαν μέχρι Καλαμακίου, ὅπου ἔφθασαν μετὰ τρίωρον, τὸ γαλλικὸν πολεμικὸν Βουβει καὶ τὸ ρωσσικὸν Ψεζουαπέ, τὰ ὁποῖα ἔτυχε νά εὐρίσκονται εἰς τὸν Πειραιᾶ. Εἰς τὸ Καλαμάκι ἐγκαταλείψαντες ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ συνοδεία τοῦ τὴν « Ἀμφιτρίτην » ἐπροχώρησαν εἰς Κόρινθον, ὅπου περί ὥραν 13 μ.μ. ὁ συγκεντρωθεὶς λαὸς τῆς πόλεως καὶ τῶν γύρω χωριῶν ὑπεδέχθησαν αὐτούς ἐν μέσῳ ζητωκραυγῶν καὶ ἀπέδωσε τιμὰς εἰς λόχος τοῦ 15ου τάγματος ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Ἀξελόν. Ἐν συνεχείᾳ μετέβησαν εἰς Λουτράκιον, ὅπου ἐπεβιβάσθησαν τοῦ ἀτμοδρόμονος « ΕΛΛΑΣ » περί ὥραν 3 μ.μ. καὶ ἐσυνεχίσθη τὸ ταξίδι των.

Ἀπὸ τὰς Πάτρας ὅπου διῆλθον περί τὸ μεσονύκτιον, ἠκολούθησε τὸν βασιλέα μέχρι Λευκάδος ἡ δυτικὴ ναυτικὴ μοῖρα ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Μ. Κανάρην, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν πολεμικῶν πλοίων « ΕΛΛΑΣ », « ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ », « ΣΠΕΤΣΑΙ » καὶ « ΣΑΛΑΜΙΝΙΑ ». Τὸ φέρον τὸν βασιλέα καὶ τὴν συνοδείαν πλοῖον κατέπλευσε περί ὥραν 10ην π.μ. τῆς 15ης Σεπτεμβρίου εἰς τὸν « Ἀλέξανδρον » Λευκάδος, ὅπου ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ συνοδεία τοῦ ἐπιβιβάσθησαν περί ὥραν 1.30 μεσημβρινήν, λέμβων συρομένων ὑπὸ ἀτμακάτου καὶ διῆλθον ἔμπροσθεν τοῦ φρουρίου τῆς Λευκάδος. Κατὰ τὴν διέλευσιν τῶν λέμβων διὰ τοῦ διαύλου, ἐκατέρωθεν αὐτοῦ, ἐν παρατάξει ἀπέδιδον τιμὰς τὸ 15ον τάγμα ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Χαριτιάδην ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, ἡ 1η πυροβολαρχία τοῦ 1ου τάγματος ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Σπύρον Πετμιζάν ἐκ τῆς ἄλλης, χαιρετίζουσα ἡ τελευταία διὰ κανονιοβολισμῶν τὴν διάβασιν. Τὰ συγκεντρωθέντα εἰς τὴν παραλίαν πλήθη ἐζητωκραύγαζον ζωηρῶς τοὺς ἐπισήμους. Ἐν συνεχείᾳ ἐπεβιβάσθησαν ἐτέρου πλοίου τῆς « ΙΡΙΔΟΣ » καὶ κατηθύνθησαν πρὸς τὸν Ἀμβρακικόν. Κατὰ τὴν διέλευσιν τοῦ πλοίου ἐκ τοῦ στενοῦ τῆς Πρεβέζης, ὁ βασιλεὺς ἔγινεν ἀντικείμενον θερμοτάτων ἐκδηλώσεων καὶ χειροκροτημάτων ἐκ μέρους τοῦ συγκεντρωθέντος εἰς τὴν παραλίαν χριστιανικοῦ, ἑλληνικοῦ στοιχείου, τουρκικόν δὲ ἀπόσπασμα παρατεταγμένον εἰς αὐτὴν ἀπέδωσε τιμὰς. Τιμῆς ἔνεκεν αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ Πρεβέζης διὰ πλοιαρίων ἠκολούθησαν τὴν « ΙΡΙΔΑ » μέχρι τοῦ στομίου τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Περί τὴν 16ην ἀπογευματινὴν τῆς ἰδίας ἡμέρας τὸ πλοῖον ἔφθασε εἰς τὸ λιμάνι τοῦ Βάλτου, Μενίδι, εἰς τὴν παραλίαν τοῦ ὁποίου εἶχε συγκεντρωθεὶ ἄπειρον πλῆθος ἐκ τῶν γύρω χωριῶν καὶ ἐευφήμησε τὸν βασιλέα, τὴν δὲ ἐπομένην τὸν ἠκολούθησε μέχρι τῆς Ἄρτης. Ἐν τῷ μεταξύ εἶχε φθάσει ἐκεῖ ἐκ τῆς ἐν Πάτραις δυνάμεως τοῦ Στρατοῦ Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἕνας λόχος εὐζώνων μέ μία συζυγαρχίαν 140 ἡμιόνων, ὑπὸ τοὺς ἀνθυπολοχαγούς Ταγαράν καὶ Ἀθανάσιον Στεκούλην καὶ μέ ἀνάλογον ἀριθμὸν ἡμιονηγῶν διὰ τὴν φόρτωσιν τῶν ἀποσκευῶν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἀκολουθίας του καὶ μεταφορὰν αὐτῶν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς περιοδείας του. Ἄμα τῇ ἀφίξει εἰς Μενίδι, ἀνῆλθον ἐπὶ τῆς « ΙΡΙΔΟΣ » ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος Ἄρτης, Ἐπ. Λουριώτης, καὶ ὁ διοικητὴς χωροφυλακῆς, ταγματάρχης Ἀρτέμιος Κωνσταντίνου, ἀφιχθέντες διὰ νά χαιρετίσουν τὸν βασιλέα καὶ τοὺς λοιπούς ἐπισήμους. Ὁ βασιλεὺς διενυκτέρευσε ἐπὶ τοῦ πλοίου καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 16ης Σεπτεμβρίου ἐξῆλθεν εἰς τὴν ξηρὰν, ὅπου τὰ

διανυκτερεύοντα εις τό ύπαιθρον από τήν προηγουμένην πλήθη έζητωκραύγασαν και έχαιρέτησαν τήν άφιξίν του. Εις τήν παραλίαν ειχον παραταχθεί διά τήν απόδοσιν τιμών μία διλοχία υπό τόν λοχαγόν Μεγάνον (2ος και 4ος λόχος) του 2ου τάγματος, ό υπό τόν λοχαγόν Δημ. Θάνον 4ος λόχος του 7ου τάγματος εϋζώνων προοριζόμενος νά άκολουθήση τόν βασιλέα εις δλον του τό ταξίδι και μία Ήλη τής 1ης Ιππαρχίας υπό τόν Γρίβαν. Περί ώραν 9ην Ιππευσε και, άφου έπεθεώρησε τά παρατεταγμένα τμήματα άνεχώρησε άμέσως δι' Άρταν, συνοδευόμενος υπό τής Γ' Ήλης τής 1ης Ιππαρχίας του Ιλάρχου Κων. Γαρδικιώτη Γρίβα και δύο ένωματιών έφίππων χωροφυλάκων υπό τόν ύπομοίραρχον Ίωάννην Σπυρομήλιον, άφου προηγήθη κατά ήμίσειαν ώραν ή άναχώρησις του πρωθυπουργου Κουμουνδούρου.

Εις τήν γέφυραν Άννίνου, παλαιόν τώρα δριον τής Έλλάδος, όπου μετ' όλίγον έφθασε ή συνοδεία, ειχε παραταχθή και απέδωσε τιμάς τό 7ον τάγμα εϋζώνων, υπό τόν άντισυνταγματάρχη Κουμουνδουράκη, όπερ άποτελούμενον από Αιτωλοακαρνάνας και Βαλτινούς, έθαυμάσθη διά τό παράστημά του. Ό ένθουσιασμός των εκεί συγκεντρωθέντων κατοίκων εκ των γύρω χωριών ήταν άκράτητος. Όλοι εκλαιον από χαρά. Επί τής γεφύρας ειχε στηθή δαπάναις του Καραπάνου άψίδα, φέρουσα τάς προτομάς των βασιλέων και άνωθεν αυτών τό έλληνικόν στέμμα και τά γράμματα Γ.Α.Β.Ε., κάτωθεν δέ των προτομών τήν φράσιν «ΖΗΤΩ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ» και έπειτα «ΔΙΑΒΗΘΙ. ΠΡΩΤΟΝ ΣΗΜΕΙΟΝ ΕΝΩΣΕΩΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ. ΕΠΙΘΥΜΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ». Και κατοπιν, επί τής αυτης άψιδος ή προτομή του πρωθυπουργου Κουμουνδούρου.

Εις μικράν άπόστασιν από του Άννίνου είναι ή διασταύρωσις τής οδου προς τά χωριά Κομποτι και Σελλάδες, όπου ειχε συγκεντρωθή ένα πλήθος έως 6000 ένθουσιώντων ανθρώπων παραληρούντων, μέ επικεφαλής τόν Γεώργιον Παχύν. Κάτωθεν τής εκεί στηθείσης άψιδος ειχαν ύποδεχθή προηγουμένως τόν πρωθυπουργόν και άνέμενον οι κάτοικοι νά ύποδεχθουν τόν βασιλέα. Ό πρωθυπουργός συνεκινήθη βαθύτατα από τήν μεγαλειώδη ένθουσιώδη συγκέντρωσιν εις τήν διασταύρωσιν του Κομποτιου και έπροχώρησε εις Άρταν. Άκολουθως έφθασε και ό Βασιλεύς, γενόμενος δεκτός μέ ουρανομήκεις ζητωκραυγας. Όλοι εκλαιον από χαράν. Έν συνεχεία άνεχώρησεν εις Άρταν, άκολουθούμενος από πλήθος λαου, πεζή και έφιππου, και έφθασεν εις τήν είσοδον τής πόλεως, εις θέσιν Άγιων Θεοδώρων, περί ώραν 12η μεσημβρινήν.

Οι κάτοικοι τής πόλεως και των πέριξ χωριών οι όποιοι συνέρρευσαν διά νά ύποδεχθουν τόν βασιλέα, ύπολογιζόμενοι εις 8.000 έν συνόλω, ειχον έξέλθει εις ίκανήν άπόστασιν τής πόλεως, πεζή και έφιπποι, καταλαβόντες θέσεις άναμονής εκατέρωθεν τής οδου. Αι άρχαι τής πόλεως και ό κύριος όγκος του πλήθους παρέμειναν συγκεντρωμένοι εις θέσιν Άγιοι Θεόδωροι. Τά πέριξ ύψώματα ειχον καταληφθή και αυτά υπό του πλήθους, όπου και τό 1ο τάγμα πυροβολικου παρατεταγμένον υπό τόν ταγματάρχη Α. Βάσον θά απέδιδε τούς χαιρετιστηρίους κανονιοβολισμούς. Κάτωθεν μεγαλοπρεπους άψιδος άνέμενεν ό δήμαρχος Άντωνόπουλος μετά του συμβουλιου του, ό μητροπολίτης μετά του κλήρου, ό άρχιρραββίνος μετά τής άκολουθίας του, ως και αι λοιπαί πολιτικά και

στρατιωτικάί ἀρχαί. Ἡ ὑποδοχή ὑπῆρξε πρωτοφανής, ὁ ἐνθουσιασμός ἀκράτητος καί ἡ συγκίνησις ὄλων καταφανής. Ἄλλοι ἐπευφήμουν συνεχῶς τὸν βασιλέα καί ἄλλοι ἔκλαιον. Ἦτο ἡ ὥρα 12.30 μεσημβρινή όταν ὁ βασιλεὺς ἐσταμάτησε πρὸ τῆς ἀψίδος. Εἰς μίαν στιγμὴν ὁ δήμαρχος κατῶρθωσε νὰ συνέλθῃ ἀπὸ τὴν συγκίνησιν καί νὰ δυνηθῇ νὰ προσφωνήσῃ δι' ὀλίγων τὸν βασιλέα καί νὰ τὸν χαιρετίσῃ. Ἠκολούθησεν ὁ μητροπολίτης Σεραφεῖμ Ξενόπουλος προσφωνῶν καί αὐτός τὸν βασιλέα ὡς ἐξῆς:

«Μεγαλειότατε ἀναξ!

Λέξεις ἀρμοδίους οὐκ ἔχω ἵνα ἐκφράσω τῇ Ὑμετέρᾳ Μεγαλειότητι τὴν εὐγνωμοσύνην μου ἐπὶ τῇ ἐξόχῳ τιμῇ, ἣν λαμβάνω σήμερον, ὅπως παραστῶ καί συγχαρῶ Αὐτῇ ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ ἀφίξει εἰς τὴν πρεσβιγενῆ αὐτὴν πόλιν. Οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι ἅπαντες, εὐπειθεῖς ὑπήκοοι τῆς Ὑμετέρας μεγατίμου Μεγαλειότητος, διατηροῦντες σὺν ἐμοὶ τὸ αἶσθημα τῆς βαθείας εὐγνωμοσύνης, διὰ τὰ συμπαθῆ πρὸς τὴν ἡμετέραν πατρίδα βασιλικά πατρικά αἰσθήματα τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, ἐπαναλαμβάνουσι δι' ἐμοῦ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὰς συγχαριτηρίους αὐτῶν ἐπευχᾶς καί βαθέως συγκινούμενοι συγχαίρουσιν ὀλοψύχως τῇ Ὑμετέρᾳ Μεγαλειότητι κατὰ τὴν παναίσιον ταύτην ἡμέραν.

Τὸ κατ' ἐμέ, Μεγαλειότατε, εὐτυχῆς λογίζομαι ἀξιωθείς ἐκπληρῶσαι, ὡς πνευματικός πατήρ πάντων, τὸ μείστην τιμὴν περιποιῶν μοι τοῦτο καθῆκον.

Εἶθε ὁ Ὑψιστος Θεός, ἐγκαρδίως εὐχομαι χεῖρας ἰκέτιδας αἴρων πρὸς αὐτόν, ἐδραιώσῃ ἐπὶ μήκιστον τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητι ἐπὶ τοῦ ἐνδόξου Ἑλληνικοῦ Βασιλικοῦ Θρόνου, ὑγιαίνουσαν, αὐξάνουσαν καί κρατυνομένην ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, ἕως οὗ τὰ ἐσκορπισμένα καί δεδουλωμένα τέκνα τῆς ἀριπρεποῦς καί φιλοστόργου μητρός Ἑλλάδος διὰ τῆς Βασιλικῆς Αὐτῆς ἀρωγῆς ἐπισυναχθῶσιν ὅσον οὐπὼ ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφῆ αὐτῆς σκιάν καί σκέπην καί ἐνωθῶσιν εἰς μίαν ποιμνὴν ὑπὸ ἑνα ποιμένα καί συνέλθωσιν ἀγαλλομένη ψυχῇ περὶ Αὐτὴν ἐν αὐτῇ τῇ πολυειδῶς στεναζούσῃ βασιλίδι τῶν πόλεων.

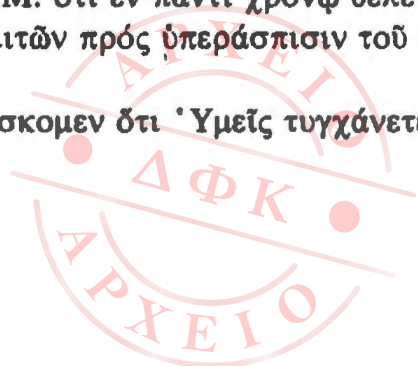
Γεραρὲ Βασιλεῦ, ζῆθι καί εὐδαιμόνει εἰς πολλά καί εὐδαίμονα ἔτη».

Ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ ἀρχираββίνου τῶν Ἀρταίων Ἰσραηλιτῶν κ. Χατὴμ Ἰσὴ ἐκφωνηθεῖς ἔχει ὡς ἔπεται.

«Μεγαλειότατε!

Οἱ Ἰσραηλίται τῆς Ἀρτης, οἱ μετ' ἀφάτου χαρᾶς καί θελκτικῶν προαισθημάτων πανηγυρίσαντες τὴν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν νέων Ἑλληνικῶν χωρῶν ἀναστήλωσιν τῆς τρισεβάστου κυανολεύκου σημαίας, σπεύδουσι σήμερον ἵνα προσαγορεύσωσι τὴν ἐλπιδοστεφῆ Ὑμῶν ἀφίξιν ἐνθάδε, καί ἵνα δι' ἐμοῦ διαβεβαιώσωσι τὴν Ὑ.Μ. ὅτι ἐν παντὶ χρόνῳ θέλετε εὑρεῖ αὐτούς ἠνωμένους μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Θρόνου καί τῆς Πατρίδος.

Μεγαλειότατε! Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη γινώσκομεν ὅτι Ὑμεῖς τυγχάνετε πατήρ

μᾶλλον ἢ Βασιλεύς τοῦ Ἔθνους· ἡ δὲ ὑμετέρα Κυβέρνησις διευθύνει τὸ πολιτικὸν σκάφος ἐμπνεομένη ὑπὸ τῶν γενναιοπρεπῶν αἰσθημάτων τῆς ἀγάπης καὶ τῆς δικαιοσύνης· ἡ δὲ φιλόστοργος Ἑλλάς ἐκτείνει ἀφειδῶς τὰς μητρικὰς πτέρυγας διὰ φιλελευθέρων θεσμῶν ἀμυνομένη καὶ προστατεύουσα ἅπαντα ἀδιακρίτως τὰ ἑαυτῆς τέκνα.

Ἄδυνατοῦντες ὁμῶς νὰ ἐξωτερικεύσωμεν ὅλην τὴν ἐν τῷ ἡμετέρῳ στήθει ἀνακυκλουμένην μαγευτικὴν αἴσθησιν, εὐτυχήσαντες νὰ ἴδωμεν τὸ ἱερὸν πρόσωπον τῆς Υ.Μ., τοῦτο μόνον ποιούμεθα δηλόν, ὅτι ἡ ἡμετέρα καρδιά θά ἦναι προσδεδεμένη Ἑμῖν διὰ βίου καὶ ἀείποτε Ἑμῖν θέλει ἀνήκει.

Ἐν ὀνόματι λοιπὸν τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ εὐλογῶ Ἑμᾶς, Μεγαλειότατε Βασιλεῦ! καθ' ἑκάστην δὲ θά δέωμαι τοῦ Ἐψίστου ὅπως ἡ ἐνδοξος Ἑμῶν βασιλεία ἐπὶ μακρὸν διατηρουμένη στέφηται ὑπὸ τῆς εὐδαιμονίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος».

Ἐν συνεχείᾳ προσεφώνησε τὸν βασιλέα ἡ νεαρά Κερκυραία διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου τῆς πόλεως, ἡ ὁποία εἶχε παρατάξει τὰς μαθητρίδας τῆς παρὰ τὴν ἀψίδα ψαλλούσας τὸν βασιλικὸν ὕμνον καὶ προσέφερεν εἰς αὐτὸν στέφανόν ἐξ ἀνθέων.

Ὁ βασιλεὺς, ἄκρως συγκεκινημένος ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴν τῶν κατοίκων, κατέβαλε ἐμφανῆ προσπάθειαν διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰς προσφωνήσεις. Καὶ πρῶτον ἀπήντησεν εἰς τὸν μητροπολίτην.

«Εὐχαριστῶ, Σεβασμιώτατε, διὰ τὰς ὑπὲρ Ἑμοῦ εὐχὰς Σας, αἵτινες συγκινοῦσι βαθέως τὴν ψυχὴν Μου. Σὰς παρακαλῶ δὲ νὰ ἐκφράσητε ἐξ ὀνόματός Μου εἰς τὸ πνευματικόν Ἑμῶν ποιμνιον τὰς εὐχαριστίας Μου. Καὶ ἄς εὐχαριστήσωμεν ἅπαντες τὸν Ἐψίστον διὰ τὴν προφανῆ καὶ πανίσχυρον προστασίαν ὑπὲρ τοῦ πιστοῦ Αὐτοῦ Λαοῦ».

Εἰς δὲ τὸν Δήμαρχον τὰ κατωτέρω.

«Κύριε Δήμαρχε τῆς πόλεως Ἄρτης, καὶ ἡ Ἑμὴ συγκίνησις εἶναι κατ' οὐδὲν μικροτέρα τῆς Ἑμετέρας, διότι πρῶτην ἤδη φορὰν εὐρίσκομαι ἐν τῷ μέσῳ τῶν νέων ὑπηκόων τῆς βασιλείας Μου, καὶ Σὰς χαιρετῶ ὡς ἐλευθέρους καὶ ἀνεξαρτήτους Ἑλληνας. Σὰς εὐχαριστῶ ἐκ βάθους τῆς ψυχῆς Μου διὰ τὴν ἐγκάρδιον ὑποδοχὴν ἐκ μέρους τῶν προσφιλῶν Μοι Ἑμετέρων συνδημοτῶν, τοὺς ὁποίους ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσητε ἐπ' ὀνόματί Μου».

Ὡς ἐτελείωσε, προηγουμένης τῆς μουσικῆς ἐκ λαϊκῶν ὀργάνων τῶν συντεχνιῶν τῆς πόλεως, τῶν σημαίων καὶ χιλιάδων πεζῶν καὶ ἰππέων, ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδῶν, ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς συνοδείας του ἐπροχώρησε πρὸς τὴν πόλιν ἡ ὁποία ἦτο σημαιοστόλιστος. Ἀπὸ τῆς ἀψίδος τῶν Ἁγίων Θεοδώρων μέχρι τέρματος τῆς διαδρομῆς εἰς τὴν Ἱ. Μητρόπολιν Ἄρτης, ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ, ἦσαν παρατεταγμένα στρατιωτικὰ τμήματα ἐκ τοῦ 2οῦ τάγματος μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Βότσαρην, τῶν 4ου, 7ου καὶ 22ου ταγμάτων πεζικοῦ ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Ἀντωνάρπουλον καὶ ἐκ τοῦ τάγματος πυροβολικοῦ καὶ Ἰλης τῆς 3ης ἰπαρχίας ὑπὸ τὸν ἐπίλαρχον Πλάτωνα Μεταξῶν. Τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν ἦσαν κατάμεστα κόσμου καὶ ἐξ αὐτῶν ἐρρίπτοντο συνεχῶς ἄνθη καὶ ζαχαρωτά. Τὸ ἴδιον ἔπραττον καὶ αἱ ὀλίγαι Ὀθωμανίδες κατὰ τὴν διάβασιν του

ἀπό τό Τουρκοπάζαρο. Τέλος ἡ συνοδεία ἔφθασε εἰς τήν Μητρόπολιν, ὅπου ἀνέμενε ὁ πρωθυπουργός Ἄλ. Κουμουνοῦρος καί ἀμέσως ὁ βασιλεὺς εἰσήλθεν εἰς τόν ναόν τῆς, ὅπου ἐψάλει δοξολογία. Ὁ βασιλεὺς ὅστις παρέλειψε νά ἀπαντήσῃ εἰς τήν κάτωθι τῆς ἀψίδος προσφώνησιν τοῦ ἀρχιρραββίνου κατὰ τό τέλος τῆς δοξολογίας, ἀπευθυνόμενος πρὸς αὐτόν εἶπεν:

«Χαίρω διότι σᾶς ἐγνώρισα προσωπικῶς πρὸς ἐμέ δύνασθε νά ἀποτείνεσθε καί νά ζητήτε τήν συνδρομήν μου. Ἄπαντας θεωρῶ ἴσους· τούς ὑπηκόους μου ἄνευ διακρίσεως φυλῆς ἀγαπῶ. Σᾶς εὐχαριστῶ διά τήν καλήν ὑποδοχήν, ἣν μοῦ ἐκάματε καί δέομαι τῷ Ὑψίστῳ ὅπως σκέπη καί προστατεύῃ τόν Ἰσραηλιτικόν ἑλληνικόν Λαόν».

Ἄμέσως μετὰ τήν ἀφιξίν, ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος Ἐπ. Λουριώτης ἀπέστειλε εἰς Ἀθήνας τό κάτωθι τηλεγράφημα:

Ἄρτα, 16 Σεπτεμβρίου 1881 ὥρα 4 μ.μ.

Ἐπισημαίνω Ἐσωτερικῶν, Ἀθήνας.

Ἡ Α.Μ. ὁ βασιλεὺς ἀφίκετο ἐνταῦθα τήν μεσημβρίαν ἐξ Ἀννίνου, κάτωθι Κομπότι ἀνέμενον αὐτόν πλήθη χωρικῶν παρά ἀψίδα ἃς εἶχον ἀνεγείρει καί ἠκολούθησαν τήν Α.Μ. μέχρις ἐνταῦθα. Ἄπαντες οἱ κάτοικοι Ἄρτης εἶχον ἐξέλθει εἰς ἰκανήν ἀπόστασιν μετὰ σημαιῶν συντεχνιῶν καί ὑπεδέχοντο τήν Α.Μ. δι' ἐνθουσιωδεστάτων ζητωκραυγῶν. Ἐξῶθεν τῆς Ἄρτης ὑπό τὰς μεγαλοπρεπεῖς ἀψίδας τοῦ Δήμου, αἱ Πολιτικά καί Στρατιωτικά Ἄρχαί, ὁ Μητροπολίτης μετὰ τοῦ κλήρου, ὁ Ἀρχιρραββίνος μετὰ τῆς ἀκολουθίας του ἀνέμενον τήν Α.Μ., ἣτις σταματήσασα ἐδέξατο τὰς προσφωνήσεις τοῦ Δημάρχου μετὰ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, τῆς Διευθυντρίας τοῦ Παρθεναγωγείου προσενεγκούσης, μετὰ τῶν μαθητριῶν καί στέφανον, τοῦ Μητροπολίτου καί τοῦ Ἀρχιρραββίνου.

Ἀπό τὰς ἀψίδας μέχρι τῆς Μητροπόλεως ἦσαν παρατεταγμένα ἅπαντα τὰ στρατιωτικά Σώματα. Ὁ Βασιλεὺς, προπορευομένων τῶν σημαιῶν τῶν συντεχνιῶν καί ἀπείρου πλήθους ἐξάλλου ἐκ χαρᾶς ἔφθασεν εἰς Μητρόπολιν ὅπου ἐψάλη δοξολογία καί εἶτα μετέβη εἰς τήν παρακειμένην οἰκίαν τοῦ Μητροπολίτου. Ἄπασα ἡ πόλις ἐστολισμένη διά σημαιῶν καί μύρτων ἀπεδέξατο ἐν ἀγαλλιάσει τόν Βασιλέα καί τόν Πρωθυπουργόν καταλύσαντα εἰς τό Διοικητήριον. Προέδρον Κυβερνήσεως ἐπεσκέφθη Μητροπολίτης, ὁ Ἀρχιρραββίνος καί πολῖται ἔγκριτοι. Ὁ ἐνθουσιασμός τῶν κατοίκων καί χωρικῶν συρρευσάντων κατὰ χιλιάδας ἐνταῦθα ἀδύνατον περιγραφῆ.

Βασιλικὸς Ἐπίτροπος Λουριώτης

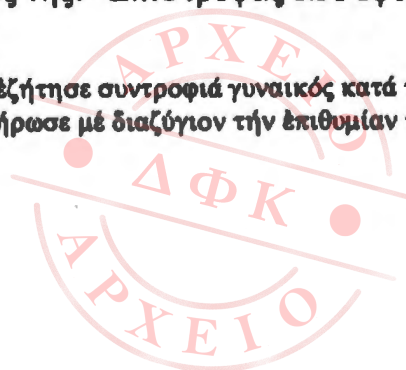
Εἰς τὰς Ἀθήνας αἱ ἐφημερίδες τῆς ἀντιπολιτεύσεως δέν ἔπαυον καθημερινῶς νά ἀσκοῦν δριμεῖαν πολεμικήν κατὰ τῆς κυβερνήσεως, δεχθείσης νά μεταβληθῇ ὁ βασιλεὺς εἰς κομματάρχην τοῦ Καραπάνου, εἰς τήν οἰκίαν τοῦ ὁποίου θά ἐφιλοξενεῖτο. Κατόπιν τοῦ θορύβου αὐτοῦ ἐκανονίσθη, κατὰ τήν ἀφιξίν εἰς Ἄρταν, ὅπως ὁ βασιλεὺς καταλύσῃ καί παραμείνῃ εἰς τήν κατοικίαν τοῦ μητροπολίτου, γευματίζῃ δέ εἰς τό σπίτι τοῦ Καραπάνου. Καί ἔτσι μετὰ τήν δοξολογίαν ὁ βασιλεὺς ἀπεσύρθη εἰς τὰ ἐτοιμασθέντα δωμάτια τῆς μητροπόλεως καί ἀφοῦ ἀνεπαύθη ὀλίγον, μετέβη διά τό γεῦμα εἰς τήν οἰκίαν Καραπάνου. Ἐν τῷ

μεταξύ διεδόθη εις τήν πόλιν ὅτι ὁ βασιλεύς θά μετέβαινε εις τήν οἰκίαν Καραπάνου καί τότε ἀπειρον πλῆθος συνεκεντρώθη ἔμπροσθεν αὐτῆς καί κατά τήν ἀφίξιν του ἐπευφημήθη διά μίαν ἀκόμη φοράν. Ἐπί τήν οἰκίαν τοῦ Καραπάνου ὁ βασιλεύς ἐξῆλθεν εις τόν ἐξώστην αὐτῆς καί ἐπ' ἀρκετήν ὥραν ἐχαιρέτα τοὺς ἐνθουσιώντας κατοίκους. Διά τοῦ διακανονισμοῦ αὐτοῦ ἠθέλησαν ὅπως ἀποφύγουν παρεξήγησιν τοῦ βασιλέως, προτιμήσαντος νά φιλοξενηθῆ εἰς πολιτικόν πρόσωπον τῆς Κυβερνήσεως. Εἰς τό γεῦμα εις τήν οἰκίαν τοῦ Καραπάνου παρεκάθησαν, ἐκτός τῆς ἀκολουθίας, καί οἱ βασιλικός ἐπίτροπος Λουριώτης, Μητροπολίτης Σεραφεῖμ, δήμαρχος Ἀντωνόπουλος, συνταγματάρχης Μπόν, ἀξιωματικός ὑπηρεσίας καί ὁ Κ. Καραπάνος. Ἐπί τῆς ἀφίξεως αὐτῶν αἱ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν ἐπέκρινον τόν πρωθυπουργόν διά τήν δοθεῖσαν λύσιν, ἀφοῦ καί ὁ μητροπολίτης ἐθεωρεῖτο ὁ πρῶτος κομματάρχης τοῦ Καραπάνου εις τήν Ἄρταν. Ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως, μετά τό γεῦμα εις τό σπίτι τοῦ Καραπάνου, κατέλυσε εις τό παρά τήν Ἁγίαν Θεοδώραν τουρκικόν διοικητήριον, ὅπου κατά τό ἀπόγευμα τόν ἐπεσκέφθησαν καί ἰδιαιτέρως ὁ μητροπολίτης Σεραφεῖμ, ὁ ἀρχιραββῖνος, αἱ πολιτικά καί στρατιωτικά ἀρχαί καί πολλοί ἔγκριτοι πολῖται τῆς πόλεως.

Κατά τὰς ἀπογευματινάς ὥρας ὁ βασιλεύς, συνοδευόμενος ὑπό τῶν ὑπασπιστῶν του, ἐπεσκέφθη τό ἐσωτερικόν τοῦ φρουρίου, ὅπου ἐπεθεώρησαν τήν ἐκεῖ στρατοπεδευμένην στρατιωτικὴν μονάδα, ἡ ὁποία ἀφοῦ ἀπέδωσε τὰς τιμὰς παρήλασε ἔπειτα καί ἐνώπιόν του. Κατά τήν ἀναχώρησίν του ἐπεσκέφθη τήν κάτωθεν τῆς πύλης τοῦ φρουρίου ἰσραηλιτικὴν συναγωγὴν, ὅπου οἱ συγκεντρωμένοι ἐκεῖ ἰσραηλῖται πάλιν ἐγκαρδίως μετά σημαιῶν καί ζητωκραυγῶν τόν ὑπεδέχθησαν. Ἡ ὁδὸς πρὸς τήν συναγωγὴν ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ φρουρίου, διά τῆς πλατείας τοῦ φρουραρχείου (σήμερον Ὁρολογίου) ἦτο ἐστρωμένη μέ κλάδους πεύκης καί δάφνης. Ὁ βασιλεύς εις τήν συναγωγὴν πάλιν ἠὺχαρίστησε τοὺς συγκεντρωμένους καί εἶπε ὅτι εἶναι πολὺ εὐχαριστημένος. Τό βράδι τῆς ἰδίας ἡμέρας τῆς ἀφίξεώς του ἦλθον ἐξ Ἰωαννίνων εις Ἄρταν οἱ ἐκεῖ βελῆς καί φρούραρχος καί τόν ἐχαιρέτησαν εις τήν οἰκίαν Καραπάνου. Ἐπειτα κατά ὥραν 10ην νυκτερινὴν μετέβη εις τήν μητρόπολιν.¹

Τὴν ἐπομένην 17ην Σεπτεμβρίου καί ὥραν 9ην π.μ., ὁ βασιλεύς μετέβη εις τὴν γέφυραν Ἀράχθου, ὅπου διλοχία τουρκικοῦ στρατοῦ παρατεταγμένη ἀπέδωσε τιμὰς. Ὁ βασιλεύς, ἀφοῦ ἐχαιρέτησε τόν Τουρκικὸν διοικητὴν τῶν ἐν γεφύρᾳ καταυλισμένων τουρκικῶν στρατευμάτων χιλίαρχον-συνταγματάρχην Ἀλῆ Ριζᾶ Βέην, τοῦ ἀπένειμε τό παράσημον τοῦ χρυσοῦ Σταυροῦ τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος. Ἐκεῖ εις τὴν ἐντεῦθεν τῆς γεφύρας πρὸς τὴν Ἄρταν γηραιάν πλάτανον, ἔγραψε ἰδίαις χερσίν τό ὄνομά του καί ἔπειτα εις τὴν προσπάθειαν ἐξ ἀξιωματικῶν τῆς ἀκολουθίας του νά ἀγκαλιάσουν τὴν πλάτανον, προσετέθη καί ὁ ἴδιος διά νά ἐπιτευχθῆ ἡ περίζωσίς της. Ἐπιστρέψας ἐκ Γεφύρας

1. Καί ἐδῶ ἐντονα διασώζεται ἡ πληροφορία ὅτι ὁ βασιλεύς ἐζήτησε συντροφίαν γυναικὸς κατά τὴν νύκτα. Ὡραία Καλαρρυτιώτισσα, ὑποχρεωθείσα εἰς τοῦτο, ἐπλήρωσε μέ διαζύγιον τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Ἀνακτοῦ.

εις τήν πόλιν, έπεσκέφθη τό ισραηλιτικόν σχολείον όπου τόν ύπεδέχθησαν ό άρχιρραββίνος Χαήμ 'Ιση μετά του Μιχαήλ Μπέσου, Μουσέ Τζάφου και Σαλώμ Γιοχανά, ό διδάκαλος, οι μαθηται και πολλοί άλλοι 'Ισραηλίται.² 'Ο άρχιρραββίνος ηύχαρίστησε τήν Α.Μ. διά τήν ύψηλήν τιμήν ην άπονέμει εις τούς 'Ισραηλίτας έπισκεπτόμενος τήν σχολήν των. 'Ο βασιλεύς ηύχαρίστησε αυτόν και ιδών επί του κτιρίου τής σχολής κυματίζουσας τήν έλληνικήν σημαίαν, ειπεν εις τούς 'Ισραηλίτας ότι πρέπει νά τήν τιμούν και νά τήν φυλάσσουν, στραφείς δέ πρός τούς ύπασπιστάς του, ειπεν ότι είναι πράγματι ώραία. Οι 'Εβραίοι είχαν τήν πρό του σχολείου όδόν έστρωμένην διά ταπήτων. Μετά τό γεύμα, ό βασιλεύς μετέβη εις τό παρθεναγωγείον, όπου ή διευθύντρια τόν προσεφώνησε, αι δέ μαθήτριαι Ξψαλλον τόν βασιλικόν ύμνον. "Επειτα έπεσκέφθη τήν Παρηγορητρίαν και τήν 'Αγίαν Θεοδώραν και επέστρεψε εις τήν οικίαν Καραπάνου. 'Αλλά και ό πρωθυπουργός Κουμουνδοϋρος μετέβη εις τήν γέφυραν κατά τό ίδιον άπόγευμα τής ημέρας τής αφίξεώς των. Κατά τήν διαδρομήν του έγινε άντιληπτός από μέγα πλήθος κατοίκων, τό όποϊον τόν ηκολούθησε και κατά τήν μετάβασιν και κατά τήν επιστροφήν. Εις τήν γέφυραν ό πρωθυπουργός άντήλλαξε χειραψίας θερμάς μετά των εκεί Τούρκων άξιωματικών.

Τό πρωί τής 18ης Σεπτεμβρίου ό βασιλεύς μετέβη πάλιν εις τήν γέφυραν και επέστρεψε εις τήν μητρόπολιν διά τής δεξιās δχθης του ποταμου. 'Ακολουθως, περί ώραν 11ην π.μ., έδέχθη εις άκρόασιν τόν Δήμαρχον και τό Δημοτικόν συμβούλιον, τόν 'Αρχιρραββίνον, τόν Πρόεδρον Πρωτοδικών, τόν Εισαγγελέα, τόν Διάκονον τής Μητροπόλεως και ένα Ιατρόν έλθόντα εκ Πρεβέζης. Εις γεύμα δοθέν τό ίδιον βράδι παρεκάθησε και ό Πρωθυπουργός, ό βασιλικός 'Επίτροπος Λουριώτης, ό Τουρκος Ριζά Βέης, ό άρχιρραββίνος, ό Καραπάνος, ό Δήμαρχος και τινες άλλοι εκ των άρχών τής πόλεως.

Τήν 19ην Σεπτεμβρίου συνήλθεν έκτάκτως τό δημοτικόν συμβούλιον τής πόλεως και εξέδωσε τήν κάτωθι άπόφασιν, τιμώσαν τόν Πρόεδρον τής Κυβερνήσεως 'Αλεξ. Κουμουνδοϋρον.

'Αριθ. 48

Πρός τόν Πρόεδρον του 'Υπουργικου Συμβουλίου
Κύριον 'Αλεξ. Κουμουνδοϋρον.

Κύριε Πρωθυπουργέ,

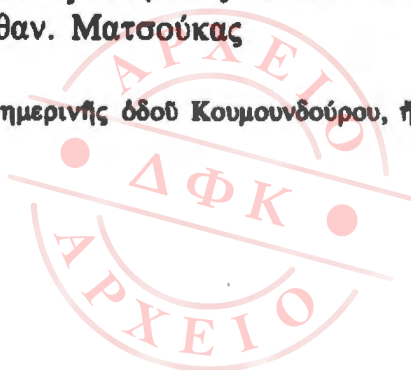
Τό Δημοτικόν Συμβούλιον "Αρτης συνελθόν σήμερα εις έκτακτον συνεδρίασιν έψηφισε νά προσενέγκη ύμιν τόν στέφανον τόνδε τεκμήριον τής άπείρου αυτού πρός ύμας εύγνωμοσύνης εν οίς επράξατε αγαθοίς.

'Εν "Αρτη τή 19 Σεπτεμβρίου 1881

'Ο Δήμαρχος
Δ. 'Αντωνόπουλος

Οί Δημοτικοί Σύμβουλοι
Πάνος Χ. Σχωρτσιανίτης - Μωσέ Ι. Μπέσος
Γεώργιος Λεκατσάς - Στράτος Α. Πατσαλιās
Δημήτριος 'Αθαν. Ματσούκας

2. Τό σχολείον έκειτο εις τό τέρμα και άριστερά τής σημερινής όδοϋ Κουμουνδοϋρου, ηδη Μακρυγιάννη.

Ὁ βασιλεύς κατά τήν εἰς Ἄρταν παραμονήν του ἀπένειμεν εἰς τόν Δήμαρχον Ἀντωνόπουλον τό παράσημον τοῦ Ἀργυροῦ Σταυροῦ, εἰς τόν Μητροπολίτην Σεραφεῖμ Ξενόπουλον τό παράσημον τῶν Ἀνωτέρων Ταξιαρχῶν, εἰς τόν Ἀρχιρραββῖνον Χαήμ Ἰσῆ τό παράσημον τοῦ Ἀργυροῦ Σταυροῦ τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος.

Ἀπό τῆς 18ης Σεπτεμβρίου ἤρχισε νά βρέχη εἰς τήν Ἄρταν συνεχῶς καί ραγδαίως καί ὡς ἐκ τούτου παρεκωλύετο ἡ ἀναχώρησις τοῦ βασιλέως. Τήν 20ήν τοῦ ἰδίου μηνός, ἡμέραν Κυριακὴν, ὁ αὐλαρχεὺν ἀπέστειλε τό κάτωθι τηλεγράφημα:

Ἄρτα, 20 Σεπτεμβρίου, ὥρα 9.55'

Πρὸς Γενικόν Ἀρχηγόν Σοῦτσον, Λάρισσαν.

Ἀπό προχθές βρέχει διαρκῶς, διετάχθη ἀναχώρησις, θά ἐξακολουθήσωμεν αὖριον πορείαν (21-9-1881) πρὸς Καλαρρύτες ἔστω καί ὑπὸ βροχὴν. Χατζηπέτρου.

Ἀργότερον ὁ αὐλαρχεὺν ἀπέστειλε καί ἄλλο τηλεγράφημα πρὸς τόν στρατηγόν Σοῦτσον:

Ἄρτα 20/9 ὥρα 11.55'

Γενικόν Ἀρχηγόν Σοῦτσον, Λάρισσαν.

Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεύς αὖριον ἀναχωρεῖ εἰς Καλεντίνη, τήν Τρίτην εἰς Σχωρέτσιανα, τήν Τετάρτην εἰς Καλαρρύτες, θά διαμείνη τήν Πέμπτην, Παρασκευὴν καί Σάββατον, εἰς Χαλίκι τήν Κυριακὴν, εἰς Καστανιάν τήν Δευτέραν, εἰς Καλαμπάκαν θά διαμείνη ὀλίγας ἡμέρας καί ἀναχωρήσῃ εἰς Τρίκαλα. Εἰδοποιήσατε παρακαλῶ Ἐπιτρόπους Τρικάλων, Λαρίσσης, ἵνα φροντίσωσι περὶ Βασιλικῆς κατοικίας. Ἐν κατοικίᾳ Βασιλέως θά μείνη μόνον ὁ αὐλαρχεὺν. Ἡ λοιπὴ συνοδεία ἐκ 16 ἀτόμων θά διαμείνη εἰς διαφόρους οἰκίας. Ἡ οἰκία ἐν ἣ θά καταλύσῃ ὁ Βασιλεύς πρέπει νά ἔχη αἶθουσαν ἢ προθάλαμον διὰ γεῦμα 30 ἕως 40 ἀτόμων. Χατζηπέτρου Αὐλαρχεὺν.

Ὁ ποταμὸς Ἄραχθος τήν ἡμέραν αὐτὴν, καθ ἣν ἀπεφασίσθη διὰ τὰ Τζουμέρκα ἡ ἀναχώρησις τοῦ βασιλέως, ἦτο ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον πλημμυρισμένος ἕνεκεν τῶν πολλῶν βροχῶν καί ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ θά ἐδυσκολεῦετο ἡ διέλευσις τοῦ βασιλέως ἀπὸ μερικοὺς χειμάρρους τῆς ὄρεινῆς περιοχῆς καί ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦτο ὁ Σαραντάπορος τῆς Κάτω Καλεντίνης. Εἰδικῶς διὰ τόν χειμάρρον αὐτόν διετάχθη τὴν παραμονὴν τῆς ἀναχωρήσεως ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Ἀναστ. Βούλγαρης νά μεταβῆ διὰ τὴν ζεῦξιν τοῦ ποταμοῦ κάτω ἀπὸ τὰ σπίτια τῆς Κάτω Καλεντίνης. Ὁ καιρὸς ἦτο ἄθλιος, αἱ δὲ ὁδοὶ ἀδιάβατοι ἀπὸ τὰ νερά καί ταῖς λάσπες. Ὁ Βούλγαρης, παραλαβὼν τὰ ἀναγκαῖα ἐργαλεῖα, ἀνεχώρησε ἐξ Ἄρτης τήν 4ην ἀπογευματινὴν τῆς ἰδίας ἡμέρας Κυριακῆς, μετὰ εἴκοσι σκαπανέων ὑπὸ ραγδαίαν βροχὴν καί ἔφθασεν εἰς Καλεντίνην τήν πρώτην ὥραν μεταμεσονύκτιον. Ἀμέσως ἦναψε διάφορα πυρά καί ὑπὸ τὴν λάμπριν αὐτῶν, αὐτὸς καί οἱ ὑπ' αὐτόν σκαπανεῖς ἐπεδόθησαν καθ' ὄλην τὴν νύκτα, ὑπὸ ἀδιάκοπον βροχὴν καί μέχρι ὀσφύος, εἰς τὰ νερά τοῦ χειμάρρου καί ἠδυνήθησαν ἕως τό πρωτὶ τῆς ἐπομένης νά ζεῦξουν τόν ποταμόν διὰ γεφύρας. Ἦτο πρωτὶ τῆς Δευτέρας, 21η

τοῦ μηνός, ὅταν οἱ ἐγεργθέντες χωρικοὶ ἐξεπλήσσοντο καὶ ἐσταυροκοποῦντο, εὐρόντες γέφυραν μυρσινοστόλιστον 12 μέτρων μήκους καὶ δύο πλάτους, διὰ τῆς ὁποίας κατὰ τὸ βράδι θά διήρχετο τὸν ποταμὸν ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ ἀκολουθία του.

Ἡ ἐκκίνησις διὰ τὰ Τζουμέρκα ἔγινε ἀπὸ τὴν Ἄρταν τὴν 12.30 ὥραν μεσημβρινὴν τῆς 21ης Σεπτεμβρίου, ἡμέραν Δευτέραν. Ὁ στρατὸς ἦτο πάλιν παρατεταγμένος μέχρι τῆς ἐξόδου τῆς πόλεως (Ἁγίων Θεοδώρων). Ἐπροπορεύετο ἡ ὑπὸ τὸν μοίραρχον Ἰ. Μήλιον ἔφιππος χωροφυλακὴ, ἠκολούθη δὲ ὑπὸ τὸν Ἐπαρχον Κ. Γρίβαν ἑλθὶ ἰππικὸς. Ὁ Μητροπολίτης ἠκολούθησε καὶ αὐτὸς ἔφιππος φέρων τὸ ἀπονεμηθὲν αὐτῷ παράσημον μέχρι τῆς καμπτομένης πρὸς Τζουμέρκα ὁδοῦ (διόδου). Ἄμα τῇ ἀναχωρήσει ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος ἀπέστειλε τὸ κάτωθι τηλεγράφημα:

Ἄρτα 21 Σεπτεμβρίου 1881.

Ἐπισημοῦ Ἐσωτερικῶν Ἀθῆνας.

Βασιλεὺς ἀνεχώρησε σήμερον διὰ Τζουμέρκα Πρωθυπουργὸς διὰ Μενίδι μετ' αὐτόν. Καιρὸς ἐβελτιώθη ἐπαισθητῶς.

Βασιλικὸς Ἐπίτροπος Λουριώτης.

Ὁ βασιλεὺς ὅταν ἔφθασε εἰς Κάτω Καλεντίνην καὶ εἶδεν τὸ εἰς τὸ ἡμισυ μιᾶς νυκτὸς ἐκτελεσθὲν ἔργον τῆς γεφύρας, ἐξέφρασε τὴν εὐαρέσκειάν του καὶ ἐκράτησε ὑπὸ σημείωσιν τὸ ὄνομα τοῦ Ἀ. Βούλγαρη. Τὸ βράδι διενυκτέρευσε εἰς Κάτω Καλεντίνην καὶ τὸ πρωὶ τῆς ἐπομένης, ἀκολουθῶν τὴν παλαιάν ὁδὸν πρὸς Τζουμέρκα, δεξιὰ τῆς θέσεως Τσαρακλῆ τῶν Πιστιανῶν, κατῆλθεν εἰς Φτέρην ὅπου ὑπὸ τὴν ἐκεῖ στηθεῖσαν ἀψίδα τὸν ἐχαιρέτησαν οἱ κάτοικοι τῶν 80 οἰκογενειῶν τῆς Νησίστης, ἔπειτα ἐπροχώρησε εἰς Κρουονέρι ὅπου ἐγευματίσε. Μετὰ ταῦτα ἀκολουθῶν τὴν ὁδὸν διὰ τῶν θέσεων Ἀγρηλιάς, Καρκαβελείκα, Μακρυκάμπου, τὴν Γκούραν Λεπιανῶν, ἔφθασε μέσῳ Σερέσι κατὰ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ χωριὸν Σχωρέτσιανα (Καταρράκτην) καὶ κατέλυσε εἰς τὴν Μονὴν Ἁγίας Αἰκατερίνης.

Τὴν ἐπομένην 23ην Σεπτεμβρίου παρέμεινε εἰς τὸ χωριὸν, δεχθεὶς διαφόρους κατοίκους καὶ τὸ πρωὶ 7 π.μ. ὥραν τῆς 24ης Σεπτεμβρίου ἀνεχώρησε διὰ τὰ Ἄγναντα, ὅπου οἱ κάτοικοι συγκεντρωθέντες θερμῶς τὸν ἐπευφήμησαν. Ἀναχωρήσας ἀμέσως ἐξ Ἄγνάντων, περί ὥραν 11 π.μ., ἔφθασεν εἰς τὴν εἴσοδον (Παναγία) τοῦ χωριοῦ Πραμάντων, ὅπου τὸν ἀνέμενον ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, ἱεροφορημένοι ἱερεῖς καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐκεῖ ἐδρεύοντος τάγματος. Ὁ κώδων τῆς ἐκκλησίας Ἁγία Παρασκευὴ ἐσήμαινε ἀδιακόπως, προαναγγέλλων τὸ χαρμόσυνον καὶ ἐπίσημον τῆς ἡμέρας. Ἐκεῖ εἰς τὴν θέσιν Παναγία πρώτη τὸν προσεφώνησεν ἡ 8έτις Ἑλένη Κων. Σκάρλου καὶ τοῦ προσέφερε στέφανον ἐκ βασιλικῶν τῶν βουνῶν, συνοδεύουσα τὴν προσφορὰν τῆς μετὰ τὴν φράσιν «καλῶς ὄρισες Βασιλεῦ, ὁ Θεὸς νὰ διαφυλλάτῃ ὑμᾶς». Ἀκολουθῶς ἔλαβε τὸν λόγον ὁ ἀδελφὸς τῆς, ἰατρὸς Δημ. Κ. Σκάρλος, ὅστις εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Καὶ οἱ ὑπὸ τὰ Κειμέρια καὶ τὸν γηραιὸν Πίνδον οἰκοῦντες, τοὺς βράχους τούτους προτιμήσαντες μᾶλλον παρά τὸν μετὰ βαρβάρων καὶ ἀλλοπίστων ζῆν καὶ προαιωνίως ποθοῦντες τὴν μετὰ τῆς μητρὸς των Ἑλλάδος Ἐνωσιν,

κατά τήν σήμερον ἡμέραν, βαθέως συγκεκινημένοι, ἄσμενοι ὑποδέχονται τήν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα, ἧς ἡ ἀκάματος πρόνοια, τῇ ἀρωγῇ τοῦ Ὑψίστου, τό μέγα τῆς ἀπελευθερώσεώς των ἔργον ἐπετέλεσε καί ὑπό τήν σεπτήν καί μεγαλότιμον αἰγίδα τῆς Α.Μ. κατέταξε. Προσφέρουσι σύν ἐμοί, Μεγαλειότατε, τήν ἀπειρον ἡμῖν εὐγνωμοσύνην διά τήν πατρικὴν ὑμῶν μέριμναν ἣν καταβάλατε ὑπέρ τῶν ἀρτιγεγενημένων ὑπηκόων σας, ὅπως ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐπιθεωρήσητε τόν τόπον τοῦτον, οὐτινος τά μειονεκτήματα πολλά ἔτι εἰσὶ, λείψανα τῆς πολυετοῦς καί πολυστενάκτου δουλείας. Ἀποροῦντες δέ νά ἐκφράσωμεν ὅ,τι σήμερον αἱ καρδίαι ἡμῶν αἰσθάνονται, δεόμεθα τοῦ Ὑψίστου ὅπως σκέπη καί διαφυλάττη τήν Α.Μ., εὐωδεῖ δέ καί κρατύνει σύμπαν τό Ἑλληνικόν Ἔθνος. Ζήτω ὁ Βασιλεύς, Ζήτω τό Ἔθνος».

Εἰς τό τέλος τῶν προσεφωνήσεων ὁ βασιλεύς πολλάκις ἐπανέλαβε τήν λέξιν «εὐχαριστῶ» καί προσέθεσε: «Χαίρω ὅτι μετά τοσοῦτων ἐτῶν δουλείαν, εὐρίσκω ἀκμαῖον Ἑλληνικόν Λαόν» καί ἐν συνεχείᾳ ἐπροχώρησε πρὸς τήν οἰκίαν τοῦ ἱατροῦ Δ. Σκάρλου, ὅπου κατέλυσε. Κατά τόν ἀκολουθοῦντα ἀνταποκριτὴν ἐφημερίδος, ἐντελεστάτη ὑπῆρξε ἡ διακόσμησις τῆς οἰκίας τοῦ ἱατροῦ δι' ἐγχωρίων ὑφασμάτων, στεφάνων ἐκ δάφνης καί διαφόρων λιθογραφιῶν. Τό πλῆθος ὅμως τῶν κατοίκων εἶχε συγκεντρωθεῖ εἰς τό μεγάλο προαύλιον τῆς διορόφου οἰκίας, σωζομένης καί σήμερον, καί ἐπευφήμει διαρκῶς τόν βασιλέα. Τότε ὁ βασιλεύς ἐξῆλθε τῆς οἰκίας καί, ἀφοῦ κατῆλθε τήν ἐξωτερικὴν κλίμακα, συνεζήτησε ἐπ' ὀλίγην ὥραν εἰς τό προαύλιον μετά τῶν συγκεντρωθέντων κατοίκων. Ἐπειτα ἐγευμάτισε περὶ τήν 2αν μεσημβρινήν ὥραν καί ἀνεχώρησε διὰ Καλαρρύτες. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ κάτωθι ἀνταπόκρισις Πραμαντιώτη, δημοσιευθεῖσα εἰς τήν ἐφημερίδα «Ἐθνικόν Πνεῦμα» τῶν Ἀθηνῶν τήν 10ην Ὀκτωβρίου.

«Πράμαντα 26 Σεπτεμβρίου 1881.

Ἀπὸ ἡμερῶν διεδίδετο, ὅτι ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεύς ἡμῶν ἤθελε διέλθει ἐκ τῶν μερῶν μας καί μεταβῆ εἰς Θεσσαλίαν. Τοῦτο ἂν καί κάπως ἐβεβαιούτο, μολαταῦτα δέν ἐπιστεύετο, διότι πλείστοι εἶναι ἐν Ἄρτα οἱ ἀντιφρονοῦντες καί λίαν ἐπικίνδυνον παριστῶντες τήν ὁδοιπορίαν ταύτην ἕνεκα τοῦ δυσβάτου τῶν μερῶν καί τῆς μακρᾶς ὁδοιπορίας.

Ἡμῶν ὅμως ἡ ἐπιθυμία ἦτο ἀκατάσχετος καί ὡς ὄνειρον ἐθεωροῦμεν αὐτό, ἀπὸ καρδίας δέ ἠυχόμεθα ὅπως πρὸς τοῦτο τόν φωτιστὴν ὁ Ὑψιστος. Βεβαίως σεῖς οἱ κάτοικοι τοῦ πρώην ἑλληνικοῦ κράτους δέν δύνασθε νά φαντασθῆτε τήν ἐντύπωσίν μας, ἅμα τῇ εἰσβολῇ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις. Ἐκτός τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἣν ἀπὸ τετρακοσίων ἐτῶν εἶχομεν κατὰ τῆς κεφαλῆς μας, ἐσχάτως καί τόση εἶχεν ἀναπτυχθῆ ληστεία, ὥστε οὐδέν ἐξουσιάζομεν ἦτο πλήρης ἀναρχία, φόβος καί τρόμος κατεῖχε πάντα τοὺς κατοίκους καί οὐδέ ἡμέρα παρήρχετο χωρὶς νά διαπραχθῶσι καί πλείστα ἐγκλήματα καί κακουργήματα καί ὑπὸ τῶν ληστῶν καί ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Αἴφνης λοιπόν ἀνεφάνη ὁ ἐλληνικός στρατός, ἡμεῖς δὲ ἐκπληκτοὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀκόμη μὴ πιστεύοντες εἰς ὅσα ἠκούομεν, ἠποροῦμεν πῶς θ' ἀποβῶσι τὰ πράγματα, μᾶλλον δὲ ἐκλίναμεν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι θὰ εἴχομεν ἐρήμωσιν καὶ καταστροφὴν τοῦ τόπου ἐκ τῆς συγκρούσεως ἣτις ἐθεωρεῖτο βεβαία ἢ ἐκ τῆς θρασύνσεως τῶν ληστῶν, διότι ἠθελον παύσει πλέον τοῦ νὰ ὤσιν ἡσυχοὶ καὶ νὰ λυμαίνωνται τὸν τόπον ὡς καὶ πρότερον.

Ἄλλὰ πάντα ταῦτα ψευδῆ καὶ ἀπατηλά ἦσαν ὄνειρα καὶ ἔπη, διότι καὶ οἱ Τοῦρκοὶ ἀπεσύρθησαν ἀθορύβως καὶ οἱ λησταὶ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ἐχάθησαν ὡς ἐκ μαγείας.

Εἶναι τῷ ὄντι δι' ἡμᾶς θαῦμα, πῶς τοῦτο τάχα συνέβη! τό βλέπομεν ἀκόμη καὶ δέν τό πιστεύομεν.

Ἄς ἔχη δόξαν ὁ Ὑψιστος ὁ κρατύνας τὴν κυβέρνησιν τῆς Α.Μ. τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Βασιλέως νὰ ἐπιμένῃ πρὸς τοῦτο ἀπέναντι τοσοῦτων δυσκολιῶν, αἵτινες καθ' ἐκάστην παρουσιάζονται ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Γῆς.

Τῷ ὄντι ἡμεῖς ὀφείλομεν μεγάλην εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν σεβαστὸν ἡμῶν Βασιλέα, διότι ἐκράτυεν εἰς τὰ πράγματα τὸν κ. Κουμουνοῦρον, ὅστις συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ σχεδίου τῆς ἀπελευθερώσεώς μας καὶ τὴν ἐξετέλεσεν ἐναντίον τῶν ὄσων κατ' αὐτοῦ ἐλέχθησαν καὶ ἐσκευωρήθησαν.

Ὀφείλομεν τῷ ὄντι εὐγνωμοσύνην, διότι παρηκολουθήσαμεν τὰς ἐνεργείας του καὶ εἶναι ἡλίου φαεινότερον, ὅτι εἰς αὐτὸν ἀνήκει τό ἔργον καὶ βεβαίως κατὰ πρῶτον λόγον πρὸς τὴν Μεγαλειότητά Του.

Τέλος τὴν ἐσπέραν τῆς 23 λήγοντος ἐμάθομεν παρὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ 2ου εὐζωνικοῦ τάγματος κ. Ν. Μακρῆ ἀντισυνταγματάρχου, ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν διανυκτερεύει εἰς Σχορέτζανα.

Ζωηρὰ κινήσις κατέλαβε τὸν τόπον μας τὸν πτωχὸν καὶ πάντες ἔτρεχον προετοιμάζοντες καὶ παρακαλοῦντες νὰ δεχθῶσι καὶ ξενίσωσιν ἐκ τῆς συνοδείας τῆς Α.Μ. ὄσους δυνηθῶσι πλειότερους. Καὶ δὴ ὁ ἰατρός τοῦ χωρίου κ. Σκάρλος προσέφερε τὴν οἰκίαν του, ἣν καὶ προχείρως ἐκόσμησαν διὰ διαφόρων ἐπιγραφῶν καὶ στολισμάτων. Αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος προσεφώνησε τῷ Βασιλεῖ ἅμα ὑπὸ τὴν ἐπί τούτῳ ἀψίδα ἀφιχθέντα· νεάνις δὲ προσέφερε στέφανον ἐξ ἀμαράντου φυόμενον ἐπὶ ταῖς ἀπροσίταις κορυφαῖς τῶν ὀρέων μας.

Ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματος μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του πρῶτος ἐχαιρέτησε τὴν Α. Μεγαλειότητα καὶ φιλοφρόνως παρ' αὐτῆς ἀντεχαιρετίσθη· ἐν τῷ ἅμα δὲ ἤρξατο τό πλῆθος, ὅπερ ἀπὸ πρωΐας ἐκεῖσε ἀνέμενε σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ὡς καὶ τῶν πέριξ χωρίων καὶ μετὰ τῶν ἱερέων αὐτῶν, ἤρξατο, λέγω, νὰ χαιρετᾷ τὸν ἐκλεκτὸν αὐτοῦ καὶ νὰ ζητωκραυγάζῃ, παρακολουθοῦν τὴν Μεγαλειότητά του, ἣτις ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῆς συνοδείας τῆς διηυθύνετο ὀδηγουμένη ὑπὸ τοῦ κ. Μακρῆ.

Ἐφθασε τέλος εἰς τὴν ὀρισθείσαν πρὸς κατάλυσιν οἰκίαν καὶ ἐκεῖ ἀμέσως ἐστάθη καὶ ἐπεθεώρησε τὴν παρὰ τοῦ τάγματος μετὰ τῆς σημαίας αὐτοῦ σταλείσαν φρουρὰν· ἦτο ὠραῖον τῷ ὄντι τό θέαμα νὰ βλέπῃ τις τοὺς

ευζώνους τόσον ηύπερισμένους και καθαρούς, τό δέ παράστημα αυτών και τό ήθος άκμαϊον και ζωηρόν.

Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεύς κατηυχαριστήθη και τήν έκφρασίν Του ἐδήλωσε πρὸς τόν κ. διοικητήν. Ἐκεῖ τό πλήθος συνηθροίσθη ἀθρόον και μετά φωνῶν και κινήσεων ἐπέμενε νά ἴδῃ ἐκ τοῦ σύνεγγος αὐτόν. Ἐξήλθε λοιπόν εἰς τό ἐξώστην και ἀπένειμε πρὸς αὐτό τās εὐχαριστίας του.

Μετ' ὀλίγον δέ, δεχθεῖς τούς παρά τοῦ διοικητοῦ τοῦ τάγματος παρουσιασθέντας ἀξιωματικούς, κατήλθεν εἰς τήν αὐλήν τῆς οἰκίας και πρὸς πολλούς ἀπέτεινε διαφόρους ἐρωτήσεις και πολλά παρά τῶν κατοίκων ἤκουσε και ἐγνώρισε. Πόσον καλόν εἶναι νά βλέπωσιν ἐκ τοῦ πλησίον οἱ ἀρχοντες τούς ὑπηκόους των! Βεβαίως τώρα ὁ Βασιλεύς δέν θά θέτῃ ὑπογραφὴν μεταθέσεως τῶν ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις εὑρισκομένων και μάλιστα ἐν καιρῷ χειμῶνος, διότι ἰδίως ὁμοιασιν εἶδε τās δυσκολίας τῆς συγκοινωνίας και ἐπομένως φροντίζει περὶ τῆς κατασκευῆς γεφυρῶν και ὁδῶν τῶν μάλλον ἀναγκαίων. Εἶθε και οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Κράτους νά ἐγνώριζον τὰ μέρη ταῦτα, διότι τοῦτο θά ἔκαμνεν αὐτούς νά ὤσι φειδωλοὶ ὡς πρὸς τās μεταθέσεις και πρὸς τήν τοποθέτησιν τῶν Ἀρχῶν και πρὸς πολλά ἄλλα χρήσιμα και ὠφέλιμα τῷ Τόπῳ και τοῖς κατοίκοις αὐτοῦ.

Ἡμεῖς πάντοτε θά ἐνθυμώμεθα τήν ἡμέραν αὐτήν και θά εὐλογῶμεν τό ὄνομα τῆς Μεγαλειότητός του διὰ τήν ἀπόφασίν Του νά μᾶς ἴδῃ και μᾶς ἀκούσῃ, ἂν και πτωχότατοι και μὴ δυνάμενοι νά ξενίσωμεν τόν Βασιλέα ἡμῶν ἐν ταῖς πενιχραῖς καλύβαις μας, οὐχ ἦττον ἢ διάθεσις ἡμῶν ἦτο μεγάλη και ἀνέκφραστος.»

Μετά δίωρον διαμονήν, καθ' ἣν ἐδέχθη τούς ἀξιωματικούς τῆς φρουρᾶς παρουσιασθέντας διὰ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου κ. Ν. Μακρῆ, πρὸς ὃν ἐξέφρασε τās εὐχαριστήσεις του διὰ τήν ἀποκατάστασιν τῆς ἡσυχίας και τάξεως, πολλούς και πρὸς τούς ἀξιωματικούς ἀποτείνας φιλοφρονητικούς λόγους, και προγευματίσας μετά τῆς ἀκολουθίας Του και τοῦ κ. Ν. Μακρῆ, ἀπῆλθεν εἰς Καλαρρύτας, προπεμφθεῖς ὑπὸ ἀπείρου πλήθους ἀνευφημοῦντος και ζητωκραυγάζοντος μέχρι ἰκανῆς ἀποστάσεως.

Μετά μιᾶς ὥρας διαδρομὴν ἐφθασεν εἰς τήν συνοικίαν «Χρηστοί» τῶν Πραμάντων. Νέα θερμὴ ὑποδοχὴ ἐκ μέρους τῶν κατοίκων. Ἐκεῖ εἶχον ἀφιχθῆ και κάτοικοι ἐκ τῶν χωρίων τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Καλαρριώτικου, οἱ ὁποῖοι θά παρέμενον ἀκόμη εἰς τήν τουρκικὴν σκλαβίαν και ἐξέφρασαν τό παράπονόν των. Κατόπιν ὁ βασιλεύς μετά τῆς ἀκολουθίας του ἐπροχώρησε και, κατὰ τās βραδινᾶς ὥρας, ἐφθασε εἰς τό χωριὸν Καλαρρύτες, ὅπου ἐκ μέρους τῶν κατοίκων και τῶν προυχόντων του ἐγένετο νέα θερμοτάτη ὑποδοχὴ. Εἰς Καλαρρύτες παρέμεινε τήν ἐπομένην τῆς ἀφίξεώς του ἡμέραν Πέμπτην, τήν Παρασκευὴν και τό Σάββατον, τήν δέ Κυριακὴν 27 Σεπτεμβρίου ἀνεχώρησε διὰ «Χαλίκι» Τρικάλων!

1. Ἐδῶ τὰ πράγματα ἀλλάζουν. Ὁ μονάρχης διὰ τῶν ὑπασπιστῶν του ἐζήτησε ἀπὸ τόν δήμαρχον γυναῖκα διὰ νά τόν συντροφεύσῃ κατὰ τήν νύκτα. Ὁ Ἀντωνόπουλος καταληφθεῖς ἀπὸ κρῶν ἰδρώτα,

Τὴν κάτωθι χαρακτηριστικὴν πληροφορίαν οἰσωσεν ἡ ἔφημερίς τῶν Ἀθηνῶν «Αἰών» διὰ τὴν νοημοσύνην τῶν κυνῶν:

«Ὅτε ὁ βασιλεὺς ἀπήρχετο τῆς Ἄρτης, παρετήρησεν ὅτι κύων τις, ἐκ τῶν κοινῶν, προηγείτο αὐτοῦ ἰπεύοντος, δι' ὄλων τῶν τρόπων δεικνύων, ὅτι συνοδεύει τὸν βασιλέα. Ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ μὴ τὸν ἐνοχλήσωσιν, οὕτω δέ, πάντοτε προπορευόμενος ἐκ τοῦ σύνεγγυς τοῦ βασιλικοῦ ἵππου, ἔφθασε μέχρι Λαρίσσης. Κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ στρατοῦ, τὴν γενομένην ἐκεῖ, ὁ αὐτός κύων παραστάς πλησίον τοῦ βασιλέως, ἀπεδίωξε πάντας τοὺς ἄλλους κύνας, τοὺς πειραθέντας νὰ πλησιάσωσιν ἐκεῖ, οἷονεὶ δεικνύων, ὅτι αὐτός μόνος ἐκ τοῦ γένους του, ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἐδικαιούτο νὰ κατέχη θέσιν. Ἐπίσης καὶ τοῦτο παρετηρήθη. Ὁ βασιλεὺς βλέπων τὴν τοιαύτην ἐπιμονὴν τοῦ κυνός, ὅπως παρακολουθήσῃ, διέταξεν ἵνα μὴ τὸν ἀπομακρύνωσι καὶ τὸν περιποιηθῶσιν· οὕτω ὁ κύων μετηνέχθη εἰς Δεκέλειαν, τυγχάνων πάσης περιποιήσεως. Ἀληθῶς εἶναι περίεργος ἡ ἱστορία αὕτη, ἀλλὰ μὴ δυσεξήγητος διὰ τὴν νοημοσύνην τῶν κυνῶν».

συνεκάλεσεν ἐκτάκτως τὸ δημοτικὸν συμβούλιον διὰ νὰ συζητήσῃ τὸ θέμα. Τὴν πληροφορίαν αὐτὴν μετέδιδον πρό πολλῶν ἐτῶν γέροντες τῆς πόλεως πού εἶχαν γνῶσιν τῆς ὑποθέσεως, κυρίως εἰς τὸν γράφοντα τὴν διηγείτο ὁ πρό πολλῶν ἐτῶν ἀποθανὼν Κωνστ. Καλέλλης, υἱὸς τοῦ γυμνασιάρχου Σπυρ. Καλέλλη, καὶ τὴν ὁποῖαν ἤκουσε κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἀπὸ τὸν πατέρα του. Ὁ Κων. Καλέλλης ἐγεννήθη τὸ 1879. Διηγείτο ὁ Κ. Καλέλλης: ἔγινε πειστικὴ πρότασις εἰς μίαν Κερκυραῖαν διαμένουσαν εἰς τὴν Ἄρταν, ἡ ὁποία τελικὰ ἐδέχθη νὰ συντροφεύσῃ τὸν Ἄνακτα καὶ ἔτσι ὁ δήμαρχος ἠσύχασε. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Ἄρταν εὗρισκοντο ἡ διευθύντρια τοῦ παρθεναγωγείου καὶ μία Κερκυραῖα μοδίστα, ἐλθοῦσα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀνοίξασα οἶκον ραπτικῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ

- Γεωργίου Ἀσπρέα, Πολιτική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α΄.
Κωνσταντίνου Διαμάντη, Τό ταξίδι τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α΄. Περιοδικόν Σκουφᾶς, τόμ. 17-26.
Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.
Νικολάου Καλέλλη, Κατάληψις τῆς Ἄρτης 24/6/1881. Περιοδικόν Σκουφᾶς Ἰουλίου 1958.
Δημητρίου Φ. Καρατζένη, Αἱ ἐπαναστάσεις τῆς Ἄρτης τοῦ 1866 καί 1878. Ἀθήναι 1974.
Ἐμ. Κυριακίδου, Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ. Ἀθήναι 1895.
Σπ. Μαркеζίνη, Πολιτική Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τόμ. Β΄.
Γρηγορίου Νάκου, Ἱστορία τῆς Ἄρτης, 1970.
Χ. Νάλτσα, Ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.
Ἐδ. Ντριῶ, Διπλωματική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος.
Σεραφεῖμ Ξενοπούλου, Δοκίμιον περὶ Ἄρτης, Ἄρτα 1884.
Ἐλευθ. Πρεβελάκη, Ἡπειροθεσσαλικόν ζήτημα, Ἀθήναι 1950.
Μιλτιάδη Σεῖζάνη, Ἡ ἀποστασία τοῦ Δημαριοῦ — Ἐπανάστασις 1878.
Ν. Σχινᾶ, Ὁροθετική Γραμμή.

ΑΡΧΕΙΑ

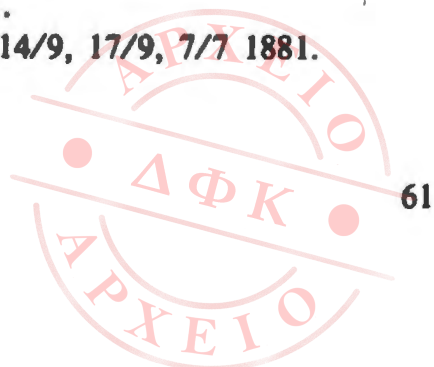
- Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (Α.Υ.Ε.)
Ἀρχεῖα Γενικά τοῦ Κράτους (ΓΑΚ)

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΙ

- Μεγάλη Στρατιωτική καί Ναυτική Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τόμ. 3, λέξις ΕΛΛΑΣ.
Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεῖα Π. Δρανδάκη, τόμ. 10, λέξις ΕΛΛΑΣ.
Ἐλευθερουδάκη, Σύγχρονη Ἐγκυκλοπαιδεῖα, λέξις ΕΛΛΑΣ.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- Αἰών (Ἀθηνῶν) 29/5, 25/6, 25/7 1881.
Ἀρμονία (Σμύρνης), Ἰούλιος 1881.
Ἀστήρ τῆς Ἀνατολῆς, Ἰούλιος 1881.
Ἐθνικόν Πνεῦμα, 21/7, 30/7 1881.
Ἐφημερίς, 5/6, 6/6, 7/6, 11/6, 16/6, 21/6, 24/6, 25/6, 26/6, 29/6, 2/7, 3/7, 4/7, 9/7, 19/7, 29/10, 24/10 1881.
Ἡμερήσια Νέα (Ἀλεξανδρείας), Ἰούλιος 1881.
Ἡμερήσια Νέα (Ἀθηνῶν), 2/6, 7/6, 9/6, 14/6, 15/6, 16/6, 18/6, 20/6, 21/6, 23/6, 24/6, 25/6, 26/6, 20/8, 2/9, 15/9, 20/9 1881.
Καιροί (Ἀθηνῶν), 6/7/1881.
Λαός, 20/6, 25/6/1881 καί ἀπό 15/5 ἕως 30/5/1881.
Πρωτα, 9/6, 21/6, 25/6, 26/6, 29/6, 3/7, 5/7, 5/9, 14/9, 17/9, 7/7 1881.
Στοά, 11/9, 13/9, 14/9 1881.
Ὠρα, 20/6, 1/7, 10/7, 26/10 1881.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

- Ἡ Μάχη τοῦ Σέλσου - Ἀθῆναι 1970
Ἡ Ἐπανάστασις τῆς Ἄρτης τοῦ 1854 - Ἀθῆναι 1973
Αἱ Ἐπαναστάσεις τῆς Ἄρτης τοῦ 1867 καί 1878 - Ἀθῆναι 1974
Ὁ Γῶγος Μπακόλας - Ἰωάννινα 1978
Ἡ Ἄρτα εἰς τήν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 - Ἀθῆναι 1978
Ἡ πρὸς Ἡπειρον Ἐκστρατεία τοῦ 1822 καί ἡ Μάχη τοῦ Πέτα - Ἀθῆναι 1980
Ἡ ἑκατονταετηρίς τῆς Ἄρτης 1881 - 1981 - Ἀθῆναι 1982
-

ΥΠΟ ΕΚΔΟΣΙΝ

Βιβλίον Δεύτερον - Πολιτικὴ Ἱστορία

